

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

263

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

**SCIENTIFIC HERALD OF
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND
ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE**

Series: Philological Sciences

Київ–2017

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки, Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences/ Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 263. – 216 с.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 9 від 22.03.2017 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань сучасного, порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, літературознавства, термінознавства, соціальних комунікацій, лінгвосинергетики, теорії і методики навчання іноземних мов. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних та літературознавчих явищ. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів середніх шкіл, студентів.

Scientific Herald includes articles of scholars, lecturers, Grand PhD and PhD students on current issues of modern, comparative-historical and typological linguistics, literary, terminology studies, social communication, lingual synergetics, theory and methods of teaching foreign languages. Traditional and non-traditional approaches to study various linguistic and literary phenomena are considered. The researches are carried out taking into account the modern achievements of philological science.

Scientific Herald is for scholars, lecturers of higher educational institutions, teachers of secondary schools, students.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); **Ібатуллін І. І.**, академік НААН України, д-р с.-г. наук, проф. (заст. відп. редактора); **Шинкарук В. Д.**, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); **Кирилюк В. І.**, канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); **Харченко С. В.**, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); **Бабенко О. В.**, канд. філол. наук, доц.; **Амеліна С. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Буніятова І. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Бялик В. Д.**, д-р філол. наук, проф.; **Гамзюк М. В.**, д-р філол. наук, проф.; **Городенська К. Г.**, д-р філол. наук, проф.; **Журавльова Є. О.**, д-р філол. наук, проф. (Казахстан); **Калита А. А.**, д-р філол. наук, проф.; **Карабан В. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Кияк Т. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Кіраль С. С.**, д-р філол. наук, проф.; **Костриця Н. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Кудрицька М. І.**, д-р філософії, доц. (Казахстан); **Леськів А.**, д-р філософії, доц. (Польща); **Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес**, д-р філософії, проф. (Іспанія); **Мушинка М. І.**, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); **Нефьодова Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Росія); **Ожоган В. М.**, д-р філол. наук, проф.; **Олійник О. Б.**, д-р філол. наук, проф.; **Райхель М.**, д-р філософії, доц. (Німеччина); **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Церцвадзе М. Г.**, д-р філол. наук, проф. (Грузія); **Чарота І. О.**, д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Відповідальна за випуск О.В. Бабенко

Серія «Філологічні науки» входить до переліку **фахових видань** (філологічні науки), затверджених МОН України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Серію «Філологічні науки» зареєстровано в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: РІНЦ, Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for LifeSciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Universitätsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net. Має **імпакт-фактор** в Index Copernicus, Global Impact Factor.

Адреса редколегії: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родінцева, 19, навч. корпус. № 1, ауд. 22,
тел.: (044) 527-85-95

Засновник

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 22395-12295 ПР від 04.10.2016

Статті подано в авторській редакції.

Редакція залишає за собою право на літературне та технічне редагування.

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Безпаленко А. М., Тепла О. М. Вітрук Н. Л.	Принципи взаємодії фону і фігури у гештальті змісту слова	6
Кочерга Г.В.	Лексико-семантичні особливості односкладних речень апеляції	13
Пастернак Т. А.	Мотиваційне і словотвірне вираження суфіксації відіменних дієслівних одиниць в східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст.	19
Сидорук Г.І.	Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій	28
Стежко Ю. Г.	Семантико-прагматичні характеристики англійських пасивних конструкцій	36
Христюк С. Б.	Репрезентація ідіоматичності в перекладах фразеологізмів	42
	Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю	50

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Шинкарук В. Д., Харченко С. В.	Державні термінологічні стандарти України в науковому дискурсі: проблемні питання	56
Булик-Верхола С.З., Теглівець Ю. В.	Запозичення з німецької мови в українській музичній термінології	65
Вакулик І. І., Шинкарук О.В.	Систематика рослин як складова міжнародної ботанічної номенклатури і прототип стандартизації	74
Личук М. І., Захуцька О.В.	Лінгвістичне описування назв зелених насаджень: проблемний аспект	81
Ріба-Гринишин О.М. Телеки М.М.	Лінгвістичні особливості німецької термінології геодезії	88
	Латинські композитні прикметники у медичній термінології	94
Харченко С. В., Марко Ю. І.	Особливості перекладу міжмовних термінологічних омонімів	103
Шестакова С. О.	Правова термінологія і проблеми її упорядкування	110

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Шинкарук В. Д., Балалаєва О. Ю. Дядечко Л. А.	Підготовка аграрних журналістів: перспективи та завдання	117
	Реклама в масовій свідомості українського суспільства	125

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Горбонос О. В.	Жанр літературної казки як діалектична єдність літературних та фольклорних традицій	134
Кирилова Т. А.	Моделі національної історії у романістиці німецьких письменниць 1990- 2000 рр.	141
Павленко Ю. Ю.	Мнемографія фікційного суб'єкта французького роману кінця XX ст. (на матеріалі роману П. Кін'єра «Салон у Вюртемберзі»)	149
Узлова О. В.	Хвороба як результат взаємодії індивіда і соціуму в романах Д. Лоджа кінця XX-початку XXI ст.	157

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Вікторова Л. В.,	Система іншомовної підготовки дорослих в умовах	165
Захуцька О.В.	глобалізації освіти	
Коротун О.О.	Сучасні підходи до іншомовної підготовки різних	172
	категорій дорослих у процесі неформальної освіти	
Максимчук В. С.	Мовно-дидактичні основи навчання німецької мови	179
Степаненко О. І.,	Smart-технології у викладанні іноземної мови у	186
Зеліковська О. О.	професійній сфері	

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бабенко О. В.,	Системний характер перекладу як синергетичного	194
Шостак Н.А.	процесу	
Білоус Н. В.,	Перекладацькі трансформації у сільськогосподарських	201
Зайцева М. Ю.	текстах (на матеріалі німецько-українських перекладів)	
Козуб Л.С.,	Особливості використання експресивних засобів у	208
Дмитренко Ю. М.	англомовних текстах малої форми	

CONTENTS

LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES

Bezpalenko A. M.,	Principles of the background and figures interaction in the	6
Тепла О. М.	gestalt content	
Vitruk N. L.	Lexical-semantic peculiarities of the composite sentences	13
	of appeal	
Kocherga G.V.	Motivation and word building expression of the	19
	denominative verbal units suffixation in the East Slavic	
	monuments of XIV - XVII century	
Pasternak T. A.	Research methods of imperative discourse on examples	28
	of teaching instructions	
Sydooruk G.I.	Semantic and pragmatic characteristics of English passive	36
	constructions	
Stezhko Yu.G.	Representation of idiomaticity in the translation of	42
	phraseological units	
Khrystiuk S.B.	Diplomatic peculiarities as a variety of official and business	50
	style.	

TERMINOLOGY STUDIES

Shynkaruk V. D.,	State terminological standards of Ukraine in the scientific	56
Kharchenko S. V.	discourse: current issues	
Bulyk-Verkhola S. Z.,	German borrowings in the Ukrainian musical terminology	65
Tehlivets Yu.V.		
Vakulyk I. I.,	Systematic character of the plants as a constituent of the	74
Shynkaruk O.V.	international botanical nomenclature and standardization	
Lychuk M. I.,	prototype	
Zakhutska O. V.	Linguistic description of names of green plants:	81
	the problematic aspect	

Riba-Hrynyshyn O.M.	Linguistic features of German terminology of geodesy	88
Teleky M. M.	Latin composite adjectives in medical terminology	94
Kharchenko S. V.,	Peculiarities of translation of interlingual terminological	103
Marko Yu. I.	homonyms	
Shestakova S.O.	Legal terminology and its ordering problems	110

SOCIAL COMMUNICATION

Shynkaruk V. D.,	Training of agrarian journalists: prospects and goals	117
Balalaieva O. Yu.	Advertising in the mass consciousness	125
Dyadechko L. A.	of the Ukrainian society	

LITERATURE STUDIES

Gorbonos O.V.	The literary tale's genre as the dialectical unity of literary and folk traditions	134
Kyrylova T. A.	Models of national history in novels of German female authors 1990- 2000	141
Pavlenko U. U.	Mnemography of the fictional subject in French novel of the late XX-th century (on the material of Quignard's "The salon in Württemberg")	149
Uzlova O.V.	Illness as result of interaction between person and society in David Lodge's novels of the end of XX – the beginning of the XXI century	157

ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Viktorova L. V.,	Foreign language education of adults in the context of educational globalization	165
Zakhutska O. V.	New approaches to foreign language training of different categories of adults within non-formal education	172
Korotun O. O.	Language and didactic basis of teaching German	179
Maksymchuk V.S.	Smart technologies in the foreign language for specific purposes teaching	186
Stepanenko O. I.,		
Zelikovska O. O.		

YOUNG SCIENTISTS' RESEARCHES

Babenko O.V.,	System-based nature of translation as a synergetic process	194
Shostak N.A.	Translation transformations in the agricultural texts (on the material of German-Ukrainian)	201
Bilous N. V.,		208
Zaitseva M. Yu.		
Kozub L. S.,	Peculiarities of the expressive means use in English small texts	
Dmytrenko Yu. M.		

**ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ФОНУ І ФІГУРИ У ГЕШТАЛЬТІ
ЗМІСТУ СЛОВА***

А. М. БЕЗПАЛЕНКО, доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
E-mail: bezpalenkoanat@bigmir.net

О. М. ТЕПЛА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tomoxana071@bigmir.net
orcid.org/0000-0002-0582-4741

Анотація. Установлено причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури. Описано експеримент, що ілюструє психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів. Визначено чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні: принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні", принцип впливу очікувань та передбачень, принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації, принцип осмисленості сприйняття.

Ключові слова: гештальт, семантика слова, фон, фігура

Актуальність. Проблема мінливості, варіативності мовних одиниць, зокрема слова, завжди привертала увагу дослідників, і це закономірно, оскільки вона є, власне, "центральною перехрестям" науки про мову. Однак, не зважаючи на значну кількість вагомих відкриттів, ідей, поглядів, які накопичено в історії мовознавчої науки, все ж універсальної відповіді на питання про те, який саме психічний механізм лежить в основі мінливості плану вираження і плану змісту слова немає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Означене питання досліджували вчені різних шкіл і напрямів (І. Бодуен де Куртене, Л. Щерба, О. Реформатський, В. Звегінцев, О. Лосєв, Л. Зіндер, В. Іванов, Ю. Степанов, О. Кубрякова, О. Леонтьєв, А. Білецький, С. Семчинський, Ф. Нікітіна, Л. Скалозуб, О. Снитко, К. Тищенко, І. Голубовська, Г. Яворська, О. Тищенко, В. Жайворонок, С. С. Єрмоленко). Зарубіжні лінгвісти також приділяли велику увагу цій проблемі (Ф. де Сосюр, Є. Курилович, Н. Хомський, А. Вежбицька, Ю. Шевельов, Е. Косеріу, G. Miller, C. Fries, A. Nida, J. Dees, Ch. Morris, J. Bruner, A. Cicourel, H. Putnam, Ch. Fillmore, S. Fleischmann, G. Lakoff, R. Jackendoff, M. Hiraga, J. Taylor, K. Pike, E. Swadesh та інші).

Мета статті – пояснити причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури і визначити принципи, на яких базується виділення

* Статтю підготовлено в межах виконання фундаментального наукового дослідження "Дослідження феномену сенсорного маскування і його проекції у мові (гештальттеоретичний аспект)" (номер державної реєстрації 0114U003277)

фігури на фоні. **Методи дослідження** – у статті використано методи лінгвістичного опису, ґештальт аналізу.

Результати. Центральним пунктом ґештальтпсихологічної концепції є твердження, що первинними і основними елементами психіки є цілісні образи певної ділянки дійсності – ґештальти. Причому елементи цієї ділянки схоплені у єдине і неповторне ціле часовою зв'язкою і пов'язані "спільною долею". Проілюструвати це положення можна так: у свідомості людини існує набір "фотографій" ділянок дійсності, причому під фотографією тут потрібно розуміти не лише візуальний, а й будь-який чуттєвий відбиток – слуховий, смаковий, тактильний, ароматичний, а також і різноманітні комбінації цих відбитків. Інакше кажучи, подивившись услід за М. Вертгеймером у вікно, ми можемо побачити "картинку", елементами якої є, наприклад, *будинок (1), тополя (2), автомобіль (3), клумба (4) із мальвами (5), собака (6), що біжить (7), коза (8), що щипає (9) траву (10)*. Сюди може бути додано також безліч і суб'єктивних елементів, наприклад *настрій (11)*, того, хто цю картинку у цей момент бачить, *запах кави (12)* із філіжанки, що стоїть у цей час на підвіконні, *музика (13)*, яка лунає із *програвача (14)*, що висить на стовпі тощо. Образи усіх цих чотирнадцяти елементів становлять єдине ціле, що неповторно об'єднується у свідомості мовця часовою зв'язкою ("спільною долею") у єдиний надобраз – ґештальт.

Проекція категорії ґештальту на мову може бути цінною, оскільки проливає світло на психічну природу деяких явищ, а саме – на розвиток внутрішньої форми слова, формування його значень, загалом його змісту.

Якщо описану вище картинку у вікні у якійсь мові назвати словом **Х**, а кожен із чотирнадцяти її елементів словами **а, б, в, г тощо**, то у певний історичний період у певній ґештальтситуації можуть бути такі варіанти відношень між словами, що постійно проявляються у живому мовленні: 1) одне слово **а** може стати одним із значень або синонімом слова **Х**; 2) усі слова **а, б, в, г** можуть стати окремими значеннями або синонімами слова **Х**; 3) слово **а** може стати одним із значень або синонімом слів **б, в, г**.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає розкрити природу психічного механізму, що зумовлює виникнення змістовної алоемії (варіантності), а саме – таких її проявів, як метафора, метонімія, полісемія, омонімія та синонімія.

Психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів можна проілюструвати таким експериментом. Студентам-нефілологам було запропоновано так звану гру в перехідність: для заздалегідь підібраних пар іменників, які видаються далекими один від одного за лексичним значенням, потрібно було швидко, на замислюючись, дібрати третій іменник чи іменникове словосполучення, яке б за змістом їх поєднувало. Усього було дібрано 10 пар іменників. Кожна пара записувалася на аркуші паперу і пред'являлася один раз у 5 групах із 10 студентів різних нефілологічних факультетів. Студентам пропонувалося впродовж 1 хвилини у цілковитому мовчанні записати іменник, який би поєднував пари і, згорнувши аркуш удвоє, здати його. Отже, для кожної пари було отримано 50 слів-поєднувачів (деякі повторювалися у різних групах). Щоб студентам-нефілологам була зрозумілою суть експерименту, перед його початком проводився спеціальний усний тренінг з іншими спонтанно названими парами, наприклад: *швидко назвіть іменник, який би мав щось спільне із словами "дерево" і "небо"!* Після деяких роздумів студенти називали такі слова, як *точка росту* (із мотивацією *піднімається в небо*), *перпендикуляр* (*з'єднує землю і небо*), *дощ* (*падає з неба на дерево*). Після цього було роздано аркуші паперу із заздалегідь підібраними та записаними парами слів. Потім кожному студенту

було запропоновано пояснити, чому підібрано те чи інше слово. Пояснення записували на тому самому аркуші паперу, після чого аркуші паперу потрібно було здати. Експеримент показав значну тенденційність у виборі спільного слова та у мотивації цього вибору, зумовлену фахом та спеціальністю, за якою навчаються студенти. Наприклад, для пари **стіна – зуб** у групі студентів-ветеринарів серед інших іменників перехідним було названо слово *цемент* (із мотивацією *"і в стіні цемент, і зуб із дентину"*), а також слово *фундамент* (єдиний рефлекс серед усіх із мотивацією *"і під стіною, і під зубом є фундамент"*), а у групі юристів – іменник *бюрократизм* (єдиний серед усіх із мотивацією *"створює стіну нерозуміння, об яку зламав зуби не один юрист"*); для пари **лампа – вода** у групі за спеціальністю "Водні біоресурси" серед інших було названо слова *"дайвінг"* (із мотивацією *"без освітлення нічого не побачиш у підводному царстві"*) та *"нічна риболовля"* (із мотивацією *"на світло йде риба"*), а у групі інженерів-електриків – слово *гідроелектростанція* (із мотивацією *"вода дає світло"*) та словосполучення *"коротке замикання"* (із мотивацією *"лампа у воді може лопнути і вийде КЗ"*) тощо.

Для деяких пар, наприклад, таких, як **суглоб – бензин, вільха – тюлень**, не було підібрано жодного слова-поєднувача з мотивацією *"неможливо підібрати одне слово, яке б їх пов'язувало, потрібно кілька слів"*. Щоправда, у групі агрохіміків знайшовся студент, який запропонував універсальні слова-поєднувачі для всіх пар слів, що називають неабстрактні речі – це слова *атом, молекула, волога, кисень* (із мотивацією *"все складається із цього"*).

На основі описаного експерименту можна дійти таких висновків: 1) під тиском професійних знань, набутих за допомогою термінів, у свідомості різних фахівців сформовано неоднакові фігури, що зумовлюють відмінне бачення природи однієї і тієї самої речі (фону), або ж різні відношення цієї речі з іншими (теж різні фігури), а отже, і різне її називання [8]. Експеримент дає можливість "бути присутнім при народженні" (вислів Ф.Сосюра стосовно появи так званих "плавних коефіцієнтів" [7, с. 311]) першого мікроскопічного зсуву у змісті слів у бік полісемії, а в подальшому, можливо, омонімії і синонімії, оскільки ж відбувається неймовірна річ – номінації *цемент, фундамент, бюрократизм, риболовля* та *коротке замикання* починають синонімізуватися. (Якщо відношення *стіна – фундамент – зуб* і *стіна – бюрократизм – зуб* еквівалентні, то *фундамент = бюрократизм*?). Аналогічне розуміння синонімізації, в основі якого лежить "реактивна теорія значення" знаходимо у Ч. Осгуда [6, с. 160]. Справа лише у контексті та часі. Доречна аналогія із постулатом Бодуена де Куртене: між синонімічними фонемами *К'* і *Ч* лежить великий проміжок у часі і ціла низка "непомітних мікроскопічних коливань та змін" [2, с. 204]; 2) не зважаючи на те, що експеримент демонструє штучне зближення концептів, оскільки створюється штучний, не зумовлений комунікацією ґештальт ситуації, однак він дає можливість бути присутнім при самому акті семантичного руху і тим самим яскраво демонструє психічний процес номінації, психічну природу семантики. Штучність експерименту тут ніяк не повинна знецінювати саме дослідження: будь-яке називання за своєю природою є штучним, договірним, адже сама мова умовна, а вмотивованість мовного знака вторинна.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає пояснити такі випадкові і непередбачувані стрибки у розвиткові семантики слова через призму категорій фону-фігури: нове значення набувається у момент перенесення уваги (за І. Павловим, переведення "променя свідомості", чи, за Ф. Кріком, "прожектора свідомості" [4, с. 192 – 193] з уже набутих значень, які по суті є фоном ґештальту,

на новий елемент чи нову його рису або нове відношення до інших елементів, тобто нову фігуру. Усе залежить від того, як мовець бачить номінований предмет у певний момент часу або у суміжності з якими елементами фону виділяється фігура.

Аналіз взаємодії фону і фігури дає підстави психологам визначити чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні [1, с. 104 – 110]. Ці принципи незримо присутні у мовленні, у будь-якому акті номінації, і вони лежать в основі формування лексичного значення слова.

1. Принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні": якщо людина одного разу сприйняла предмет як фігуру, то у її свідомості і надалі зберігатиметься тенденція повторного виділення цього предмета як фігури, а те, що було сприйняте як фон, і надалі зберігатиме тенденцію виділятися як фон, іншими словами, людина завжди сприймає знайомі ділянки дійсності як незмінні. Саме через дію цього принципу відбувається формування постійних значень слова. Наприклад, такий стан психіки, як *ейфорія*, що *тимчасово руйнує особистість*, вперше була номінована якимось мовцем-тинеїджером фігурою **плющить** у другій половині 80-х як найбільш маркованою у ґештальті *руйнування* на фоні інших – *руйнує*, *трощить*, *ламає* (пор.: Мене **плющить** від цього музону). Ця фігура найсильніше передає руйнування, оскільки пов'язана зі словом *плаский*, тобто *робити пласким, ліквідовувати в об'ємі*. Вибір фігури у мові корелює тут із вибором фігури із ряду психічних (суміжних) станів. Так цей емоційний стан закріпився у свідомості як фігура із сленговою позначкою **плющить** на фоні інших емоційних станів, наприклад, *кайфую*, *балдію*, *тащуся* чи просто *насолоджуюся*. На основі принципу післядії фігури та фону ґрунтується такий різновид ґештальту, як аналогія на усіх ділянках мови: виділивши одного разу фігуру у ґештальті одного слова, ми виділяємо її в іншому. На ділянці словотвору це добре показано у монографії Ф.Нікітіної [5, с. 3 – 45].

2. Принцип впливу очікувань та передбачень: людина сприймає предмети залежно від того, що очікує побачити в "картинці з вікна". Звідси обмануті очікування призводять до помилок у сприйнятті елементів картинки. Наприклад, під час експерименту на етимологічний здогад, коли студентам ветеринарного факультету було запропоновано здогадатися, від якого слова походить слово **випендрюватися**, відповідь була – *від слова віп-персона*. Це слово, очевидно, прийшло у російську та українську мови із польської *wypudrować* (*напудрювати*). Аналогічно слово *лекало* етимологізувалось студентами від *лякати*, а не від дукр. *лукати* (що означало *згинати*, звідки *лук*). Саме впливом очікувань та передбачень пояснюється наявність у кожній мові так званих фальшивих друзів перекладача. Англійське дієслово *to pretend* під впливом українськомовних очікувань часто помилково перекладається як *претендувати*, тоді як воно може означати ще й *прикинутися*, *прикидатися*. С.В.Семчинський у своїх лекціях наводив такий приклад: у фразі Коробочки, зверненій до Чичикова "*Хорош у тебе ящик, отец мой! – Чай, в Москве купил его?*", слово **чай** одним французьким перекладачем передано словом **thè** у значенні "*сухі листя чайного куща*". Такий переклад теж є результатом обманутих очікувань, зумовлених тиском більш частотного із двох російських омонімів. Принагідно зауважимо, що виникнення поширеного сьогодні терміна "мовні картини світу" [3] (акцентуємо увагу на слові картини, пам'ятаючи картину із вікна М. Вертгеймера) може бути пояснено 1) різними ґештальтами, що сформувалися у різних соціумах; 2) виділенням на однаковому фоні різних фігур у різних соціумах.

3. Принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації:

незмінність, повторюваність елементів "картинки" у вікні перестає бути сенсаційною, тому легко стає очікуваною. Через те свідомість, навіть усупереч нашим бажанням, не утримує її. Проявом цього є відчуття втрати смислу слів, речень через часту їх повторюваність: сприйняття написів типу *"надмірне вживання алкоголю шкідливе для здоров'я"* притупилося настільки, що його ніхто не читає.

4. Принцип осмисленості сприйняття: людина у всьому намагається знайти смисл, або ж надати чомусь смисл, навіть якщо його там немає. З одного боку, знайомі, осмислені слова ідентифікуються набагато швидше і точніше, ніж неупорядкований набір букв чи звуків, а з іншого – незнайомим словам надається псевдозначення, що зумовлено різноманітними чинниками: **а)** звуковим образом незнайомого слова: дівчині Русі із однойменного оповідання І. Буніна при слові **козерог** ввижався страшний звір, що ходить нічним лісом; **б)** паронімією: Дж. Буш 2006 р. в одній із своїх промов сплутав **Австралію** із **Австрією**, а дехто із політиків **біл-борд** часто субститує **біг-бордом** через більший психічний тиск англ. слова **big** (великий) через його більшу частотність у порівнянні зі словом **bill** (розвішувати плакати); **в)** псевдоетимологізацією (**випендрюватися** пов'язується із **віп-персоною**) та іншими чинниками.

Гносеологічно всі ці принципи можуть діяти одночасно або ж у комбінації, і лише у кожному окремому випадку на передній план виходить чи виділяється якийсь один. Тут теж діє категорія фону-фігури: все залежить від того, який принцип ми бачимо у певний момент. Наприклад, принцип осмисленості сприйняття діє одночасно із принципом константності сприйняття. Так, топонім **Кулія** нормально усвідомлюється як **місто у гирлі Дунаю** (принцип константності сприйняття), причому інше відсікається, але якщо у форму та зміст цього слова вдумався лінгвіст, то під тиском професійних ґештальтів він зближить це слово із іншими – побачить тут лат. **celula**, англ. **cell** (клітина), інтернаціональні **целюлоза, целюліт, целібат**, а також укр. **цілий, цілуватися, келія** – усі поєднані семою **"оточене, обмежене з усіх боків"** (принцип осмисленості сприйняття). Принцип осмисленості сприйняття висувається на передній план у свідомості лінгвіста-етимолога, який виступає тут у ролі дешифрувальника, що намагається розшифрувати певні знаки – сила аналітизму дешифрувальника повинна перевершувати хитрість шифрувальника.

Зауважимо, що фігура завжди буває незмінною на фоні лише у свідомості неосвіченого індивіда із нерозвиненою уявою, який звик константно сприймати ґештальт тієї чи іншої ділянки дійсності. (Чим більш розвинена у людини уява, тим більше фігур на фоні вона здатна виділити). Принцип константності сприйняття у свідомості таких індивідів частіше домінує, бо вони звикли сприймати світ незмінним, тому і мова їхня бідна, необразна, неяскрава, слова у їхньому мовленні мають тенденцію до гіперполісемії, бо ж одним словом вони, як і онук Дарвіна, позначають усе.

Висновки та перспективи. Вищенаведене дає змогу дійти висновку, що суспільне сприйняття певної ділянки дійсності створює базу фігур у її ґештальті, а значить і базу фігур у ґештальті мовного знака, який з нею було співвіднесено, і тим самим формує депо можливих значень і конотацій, іншими словами – передумову майбутньої полісемії і синонімії. Кожна фігура може прорости окремим значенням і таки проростає. Усі ці фігури-значення перебувають у

ґештальті у відношеннях суміжності і можуть легко заміщати одна одну. Отже, ґештальт і така його центральна структурна якість, як суміжність його фігур, забезпечують базу для їх заміщення або нерозрізнення. Перспективним напрямом подальшого дослідження є питання: як же відбуваються процеси такого заміщення, нерозрізнення чи субституції фігур у ґештальтах? Очевидно, ці процеси не можуть відбуватися довільно, а лише у певних ґештальтситуаціях, які виступають каталізаторами семантичних змін.

Список використаних джерел

1. Аллахвердов, В. М. Сознание и познавательные процессы [Текст] / В. М. Аллахвердов // Психология. Учебник. / Под ред. докт. психол. наук А.А.Крылова. – М.: "Проспект", 1999. – С. 94 – 132.
2. Бодуэн де Куртенэ, И.А. Опыт теории фонетических альтернатив [Текст] / Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963, Т. 1. – С. 265 – 347.
3. Єрмоленко, С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу [Текст] / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – №3–4. – С. 94–32.
4. Иваницкий, А.М. Психофизиология сознания [Текст] / А.М. Иваницкий // Психофизиология: Учебник для вузов / Под ред. Ю.И. Александрова. – 3-е изд. доп и перераб. – СПб.: Питер, 2006. – С. 191 – 206.
5. Никитина, Ф.А. Влияние аналогии на словообразование [Текст] / Феонилла Алексеевна Никитина. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1973. – 197 с.
6. Слобин, Д. Психолингвистика [Текст] / Ден Слобин, Джудит Грин / Под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1976. – 350 с.
7. Соссюр, Ф. Труды по языкознанию [Текст] / Фердинанд де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
8. Lakoff, G. Experiential factors in linguistics [Text] / G.Lakoff // Simon T.W., Scholes R.J. (eds.). Language, Mind, and Brain. – Hillsdale, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1982. – P. 145 – 156.

References

1. Allahverdov, V.M. (1999). Soznaniye i poznavatel'nyye protsessy [Consciousness and cognitive processes]. Psychology.Textbook. Prospekt, 94-132.
2. Baudouin de Courtenay, I.A. (1963). Opyt teorii foneticheskikh al'ternatsiy [Experience of the phonetic alternatives theory], 265 - 347.
3. Ermolenko, S.Ya (2009). Mínliva stíykíst' movnoí kartini svítu [Variable stability of the linguistic picture of the world]. Linguistics, 3-4, 94-32 (in Ukr.)
4. Ivanitsky, A.M. Psychophysiology of consciousness (2006). Psychophysiology: A Textbook for High Schools. Piter, 191 - 206.
5. Nikitina, F.A. (1973). Vliyaniye analogii na slovoobrazovaniye [The influence of analogy on word formation]. Izd-vo Kiyev. un-ta, 197 (in Rus.)
6. Slobin, D., Green Ju.(1976). Psikholingvistika [Psycholinguistics]. Moscow, Russia: Progress, 350.
7. Saussure, F. (1977). Trudy po yazykoznaniiyu [Works on Linguistics]. Progress, 695.
8. Lakoff, G. (1982). Experiential factors in linguistics. Language, Mind, and Brain. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 145-156.

ПРИНЦИПЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФОНА И ФИГУРЫ В ГЕШТАЛЬТЕ СМЫСЛА СЛОВА

А. М. Безпаленко, О. Н. Теплая

Аннотация. Определены причины изменений в развитии семантики слова посредством категорий фона-фигуры. Описан эксперимент, который иллюстрирует психическую и мыслительную природу семантических поворотов. Установлены четыре принципа, на которых базируется выделение фигуры на фоне: принцип последствия фигуры и фона, или принцип константности восприятия «картинки в окне», принцип влияния ожиданий и предсказаний, принцип несохранения часто повторяющейся информации, принцип осмысленности восприятия.

Ключевые слова: гештальт, семантика слова, фон, фигура

PRINCIPLES OF THE BACKGROUND AND FIGURES INTERACTION IN THE GESTALT CONTENT

A. M. Bezpalenko, O. M. Tepla

Abstract. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are established. An experiment that illustrates the psychological and mental nature of semantic twists is described. There are four principles on which the selection of a figure in the background is based.

Introduction. The problem of linguistic units variability, in particular words, has always attracted the attention of researchers. Gestalt linguistic helps to reveal the nature of the mental mechanism that causes the emergence of meaningful alomemia (variability), in particular, its manifestations, such as metaphor, metonymy, polysemy, homonymy and synonymy.

The purpose of the article is to explain the causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background- figure and to determine the principles on which the selection of the figure on the background. is based.

Methods. In this article linguistic description, method of gesthalt analyze were used.

Results. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are determined. The figure is an element of a gestalt that is understood clearly, whereas the background is an indistinct, amorphous, unstructured set of elements of a gestalt. Through the correlations between the categories of the background and the figure, the reasons for changes in the semantics of the word are more clearly traced: the new meaning is acquired at the moment of transfer of attention, the translation of the "ray of consciousness" (I. Pavlov) from already acquired values, which, in essence, is the background of the gestalt, on a new element or a new one of its rice, which becomes a new figure. There are four principles of the interaction of the background and the figure, each of which imprints on the formation of the semantics of the word: the principle of the aftereffect of the figure and background, or the principle of constancy of perception of "pictures in the window", the principle of the influence of expectations and predictions, the principle of non-preservation of unchanging, often repetitive information, the principle of comprehension perception.

Conclusions. The public perception of a certain area of reality creates a base of figures in its gesture, and hence the base of figures in the gestalt of the linguistic sign that was correlated with it, thereby forming a depot of possible meanings and connotations, in other words, the premise of the future polysemy and synonymy.

Keywords: gestalt, semantics of the word, background, figure

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ АПЕЛЯЦІЇ

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

E-mail: n.l.vitruk@gmail.com
orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичного наповнення односкладних речень апеляції в сучасній українській літературній мові. Особливу увагу приділено виокремленню основних семантичних груп, головний член речення яких вжитий у прямому значенні. З'ясовано, що найчастіше речення-звертання містять назви осіб (як власні, так і загальні), до яких з тих чи тих причин спрямоване мовлення співбесідника, рідше – це назви об'єктів флори й фауни, а також назви неістот (персоніфікованих предметів і явищ доволішиньої дійсності). Виявлено безпосередній вплив мовних та позамовних чинників на вибір форм звертання, від яких суттєво залежить семантика односкладних речень апеляції.

Ключові слова: односкладні іменні речення, односкладні речення апеляції, головний член речення, семантична структура речення, лексико-семантичне наповнення

Постановка проблеми. Структурні компоненти будь-якої синтаксичної одиниці й односкладних речень апеляції зокрема, завжди скомпоновані так, щоб точно й вдало передати зміст задуманого, іншими словами, значеннєво пов'язані між собою, адже саме вони відтворюють семантичний зміст речення. Семантика і елементарних, і неелементарних за будовою вокативних конструкцій є складною і синкретичною: в одному реченні поєднано кілька значень, які в комплексі утворюють емоційно забарвлену номінацію адресата мовлення. Основним значеннєвим компонентом семантики речень апеляції є, звичайно, ім'я, власна назва або загальна назва особи, значно рідше це може бути назва персоніфікованого предмета, явища чи будь-якого абстрактного поняття. На основне значення постійно нашаровано додаткові відтінки значень (зазвичай, це різне емоційне ставлення до оточення, їх характеристика, оцінка тощо), з допомогою яких вокативні синтаксичні конструкції диференціюють на функційно-семантичні різновиди. Однак запропоновані мовознавцями класифікації не охоплюють усіх значеннєвих виявів односкладних речень апеляції в українській мові, що й визначає **актуальність** нашого дослідження [5,6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремленню функційно-семантичних різновидів присвячено більшість досліджень мовознавців (Б. Кулик, О. Попов, К. Шульжук, А. Кулагин, А. Печніков, В. Бабайцева, П. Дудик, В.Шинкарук та ін.), у яких визначальною семантичною ознакою вокативних речень названо семантику прохання, наказу чи заклику. На думку Л. Корновенко, семантика вокативних графем більш унікальна, оскільки вона поєднує прагматичну інтенцію мовця і параметри адресата. Дослідниця зазначає: „З одного боку, звертання служить для називання Адресата-об'єкта, до якого звертаються з промовою, з

другого боку, воно ж є суб'єктом, який реагує, сприймає і може виконати волю Мовця" [1, с. 77].

Складність семантики аналізованих речень апеляції полягає також у тому, що вже при називанні адресата-об'єкта мовець попередньо обміркував смислову наповненість звертання, залучивши при цьому всі свої знання про співбесідника, відому чи доступну інформацію про нього. Ці знання В. Райлянова назвала прагматичними пресуппозиціями і визначила основні з них: „Пресуппозиція знайомства (адресат знайомий, малознайомий чи незнайомий з мовцем), пресуппозиція віку (адресат – одноліток мовця, старший, або молодший від нього), пресуппозиція соціального статусу (адресат вищий чи нижчий від мовця щодо суспільної ієрархії), пресуппозиція характеру спілкування (офіційність або неофіційність умов комунікації) та ін.” [2, с. 7]. Чинників впливу на вибір форми звертання, як бачимо, може бути чимало, від них залежить семантика вокативних синтаксичних конструкцій.

Враховуючи досліджені ученими аспекти звертань, ми у подальших розвідках маємо на **меті** охарактеризувати групи лексико-семантичного наповнення головного члена речень апеляції сучасної української мови, окреслити їх можливу значеннєву „місткість” (тобто здатність охопити найрізноманітніші назви). **Методика** дослідження односкладних речень апеляції спрямована насамперед на опис підграматики апеляції (звернення), з'ясуванню її особливостей на противагу підграматики репрезентації (представлення). Досягнути цього вдається завдяки використанню таких **методів** наукового пізнання як спостереження, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Звертання як соціально-лінгвістичне явище, з одного боку, і як засіб встановлення комунікативного контакту та продовження комунікації, з другого боку, тісно пов'язане з людиною, основним об'єктом-співбесідником, її діяльністю. Конкретним мовним представленням звертання, його формою, є іменники-антропоніми або загальні іменники (рідше слова інших іменних частин мови у цій функції), якими названо слухача. Інколи цим „слухачем” можуть бути інші живі організми, а подекуди навіть неістоти. Тому логічно буде, на нашу думку, виокремити групи лексичної реалізації головного члена односкладних іменних речень апеляції в такому порядку: 1) назви осіб, до яких з тих чи тих причин спрямоване звертання; 2) назви об'єктів флори та фауни; 3) назви неістот (предметів, явищ навколишньої дійсності та ін.).

Перша лексико-семантична група за численністю називань особи, до якої звертаються, є, мабуть, найуживанішою. Слова, вжиті у ролі головного члена цієї групи, охоплюють загалом такі найменування:

1) власні назви (імена, прізвища, прізвиська та ін.), напр.: – **Мотре, Марку, Надю!** – ще з порога (Є. Гуцало); **О любий Холоденко, далекий брате мій, зарубаний в бою!..** (В. Сосюра); ... **гукнула на все горло: – Павле Захаровичу!** (В. Кучер); **Кобзарю наш!** (О. Пчілка); **Прометею, Прометею!** **Одлетів твій коршак хижий ...** (М. Рильський);

2) назви за суспільно-соціальним статусом, напр.:

– назви за національністю (належністю до певного народу, етнографічної групи), напр.: **О мій зашарпаний зулусе!..** (В. Сосюра); – **Татарине, ой, сидий, бородатий!** (Нар. тв.); **Слов'яни! Синочки... Мужайтесь...** (Б. Олійник); **О мій збентежений гуцуле!** (Д. Павличко);

– за соціальним статусом, напр.: **Ех, громадяни мої дорогі!** (Є. Плужник); – **Газдо Василю,** – **звернувся Михайловий нічний гість до вуйка ...** (М. Матіос);

Пане мій, господарю мій! королю мій, царю мій! Даруй днів ... (Ю. Федькович);
Ти, рекруте зелений! Ти чого мене не слухаєш? (С. Пушик);

– назви за родинними стосунками, напр.: **Далекий, жаданий мій муже!** (А. Малишко); **Дружинонько мила!** (О. Пчілка); **О мамо-мамо! ... Батьку-батьку рідний!..** (М. Кропивницький); **Моя бабусю, старша моя мамо!** (Л. Костенко); **Дядьку мій!** (М. Рильський); – **Кумо швагрова! – благає ...** (І. Франко);

– назви за віком та статтю, напр.: **Гей ти, проклятий стариганю!** (І. Котляревський); **О жінко далека, вколисана сном опівнічним!** (Д. Кремінь); – **Хлопче мій!** (Леся Українка); **Правнуче мій!** (М. Рильський);

– назви за професією, напр.: **Вчителю шановний!** (Леся Українка); – **Гей ти, попе! – закричав він різким голосом** (М. Старицький); – **Ех, прикажчику, прикажчику, – зневажливо посміхнувся Андріяка** (О. Гончар); – **Рибалки ж мої, риболовнички!** (Нар. тв.); **Куховарко! А всип мені ще галушок** (М. Кропивницький);

– назви за дружніми, товариськими відносинами, напр.: **Ах, друзі ви мої! Моє сердешне коло!** (А. Малишко); **Ох, братику! – товариш одмовляє** (О. Пчілка);

3) назви за особистими якостями людини:

– зовнішнім виглядом, напр.: **Красунчику! Хочеш, щоб ми завжди були разом?** (Л. Дашвар); **Любиш?.. Мила, вродливице моя!** (О. Пчілка); **Сини мої любі, мої чорноброві!** (Т. Шевченко);

– назви за вдачею, напр.: **П'янице, ледащо!** (І. Нечуй-Левицький); **Цокотухи! Становіться вже, буду грати** (П. Мирний);

– назви за типом поведінки та вчинками: позитивна характеристика, напр.: **Мудрий! Ну, ходімо** (М. Кропивницький); **Лицарю мій непереможний...** (С. Васильченко); **Марусю! моя пораднице! Порадь мені ...** (П. Мирний) або негативна характеристика особи, напр.: **У, катюго, сибірний!..** (М. Кропивницький); – **Гяуре, вигнаний батьком!** (М. Коцюбинський);

– назви за внутрішнім станом, настроєм, напр.: **Бідний, сердешний страднику! Печальники мої, кричальники щоденні** (П. Мовчан); – **Бідна моя, самотня, безпорадна** (З. Тулуб).

Називання осіб при звертанні звичайно ж необмежені переліченими тематичними групами. Їх кількість легко збільшуватиметься при виокремленні додаткових семантичних підгруп, які охоплюватимуть не загальні, а конкретніші лексичні значення, наприклад назви осіб за світосприйняттям чи за місцем проживання: **Ге-ей! Побожний! Ге-ей!..** (С. Пушик); **Ну, моя провінціалочко!** (М. Кропивницький).

Не менш яскравими представлені в художній літературі образи осіб, позитивні чи негативні риси яких виражено з допомогою означень, при цьому головний член речення вжито у прямому значенні, проте загалом вокативна конструкція оцінно й метафорично забарвлена, напр.: **Золотий мій зятю!** (Ю. Федькович); **Свята, свята душе!..** (М. Кропивницький); – **Хазяїне солодкий, господарю медовий!** (М. Стельмах); **А ти за тото дитину мені з путя збивати? Вороже тяжкий! Але жди!** (Ю. Федькович); **Вернися, жоно. Дебри мої глибокі, таїни мої мовчазні** (Р. Федорів).

Другу лексико-семантичну групу утворюють вокативні речення, головний член яких апелює до тварин та рослин. Виокремлюємо такі підгрупи:

1) назви об'єктів фауни (тварин, птахів), напр.: – **Вороний коню! Грай ти підмною** (Нар. тв.); – **Гей! гей! гнідко! гнідко! – гукає Яким** (П. Мирний); **Агей, бики. Не підведіть, бики** (Б. Олійник); **Гой, стадо моє!** (Ю. Федькович);

Зозулі ж мої сивенькі, **А соловейки** маленькі! **Та ви високо літаєте** (Нар. тв.); **Біла птице!** Недосвіт білий! **Біле щастя, побудь у мене!** (А. Малишко);

2) назви об'єктів флори (дерев, квітів, трав тощо), напр.: Ой **липо, липо, рясен цвіте**, Ой **молодосте польова!** (М. Рильський); Ох, мій **дубе!** Я згадаю знов **неповторне**; Мій рідний **саду!** (А. Малишко); **Ліси** мої, **гаї** мої **священні!** (Л. Костенко); **Гаю, гаю, темний гаю, Тихесенький Дунаю!** (Т. Шевченко); Ой **квітко листопадова!** Живу, **неначе згадую ...**; **Осоко** ж моя, ой **домашечко!** (П. Мовчан); Ой зелена **руто**, **Жовті піски мої!** (М. Рильський).

Третя лексико-семантична група об'єднує ті односкладні речення апеляції, головний член яких називає неістоти, неживі об'єкти довколишньої дійсності: предмети, речі, явища природи, її закономірності, різні їх якості та властивості тощо. Поняття неістот охоплює також низку абстрактних назв, до яких за потреби може звернутись мовець. Виокремлюємо наступні тематичні підгрупи персоніфікованих назв:

1) назви явищ природи, напр.: **Vimpe! Vimru!** **Ще не доволі леліять на морі** (Ю. Федькович); **Осене і весно! Зимо й літо! ... Ляпавице й громе!** **О ноче зрадна!** **Буде ж день!** (М. Рильський); **Опівноче!** **Прости її таку** (Д. Кремінь); **О дальні ранки** над Дінцем, **о сяйво днів гаряче!** (В. Сосюра);

2) назви небесних тіл, напр.: **Прабога син!** **Сонечко світле!** **Пресвітлий наш святе!** (Ю. Федькович); **Гей ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..** (В. Сосюра); **Гей, зоре, зоре!** (П. Мовчан);

3) назви земної поверхні:

– назви краю, сторони, напр.: **О рідна стороно!** **Бувай здорова** (В. Стус); **Краю рідний!** **Серце рветься** (О. Пчілка); **Чужино дальня!** **Вітер люто свище** (А. Малишко);

– назви країн, напр.: **Волинь незабутня, країно славутня!** (О. Пчілка); **Зелена моя Буковино, сині мої гори, холодні мої ізвори!** (Ю. Федькович); **Панська Європо!** (Д. Павличко); Ах, **Німеччино, Німеччино!** (М. Хвильовий);

– назви окремих земельних ділянок, напр.: **Степе, степе...** **Чорний ворон кряче** (Д. Кремінь); **Гей ви, гони мої, моя муко!** (В. Сосюра); **О чорноземле, тванна, глейкувата** (П. Мовчан);

– назви гірських та водних поверхонь, напр.: **Ви, Звезеля скелі, узгір'я веселі!** (О. Пчілка); **О річко!** (Д. Кремінь); **Дунаю мій!** (Ю. Федькович); – **Гей, ти, Дніпре!** **Гей, ти, сивий!** (М. Хвильовий);

4) назви об'єктів навколишнього середовища (житла, побутових речей, одягу, їжі, музичних інструментів тощо), напр.: **Ясна оселе!** (М. Бажан); **Збаночку мій!.. Мій ти збаночку!..** (Ю. Федькович); **Моя весільна вишита кошуле!** (М. Бажан); **Ех, рясо!** (М. Старицький); **Мій хлібе рідний!** (А. Малишко); **Скрипко** моя дубовая, **Струни** мої шовковії (Нар. тв.);

5) абстрактні поняття з різним значенням, напр.: **О вічний світе!**; **Часе мій!**; **О юносте, далека й полум'яна!** (Д. Кремінь); **Ех, доле, доле щербата!** (М. Коцюбинський); **О безпомічна воле, позбавлена сил!**; **Моя Любове, світла і пречиста!** (П. Мовчан); **О недосяжне щастя!** (В. Стус); Ах, **душе** моя **стократа!** (А. Малишко); **Безсмертна мово!** (Л. Костенко); **О болю мій, гірка розпуко, Скорбото** матері **свята!** (М. Рильський).

З допомогою вокативів, зарахованих до групи неістот, утворено також чимало порівняльних конструкцій, у яких одухотворено конкретні явища й поняття та прирівняно їх до людини, наприклад: **Свіжий вітерець на вас подихає. О легкокрилий брате!** (П. Мирний); **Вечоре мій, побратиме милий!**

(М. Рильський); **Вкраїно!.. Квіте мій!..** (В. Сосюра); **Місяченьку, місяченьку, Друже мій, голубку!** (Ю. Федькович).

Варто також зазначити, що саме у прямому значенні як у художньому, так і у богословському стилях головний член вокативних речень звертається до біблійних образів та персонажів (див. детальніше – [1, с. 93–95]).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, лексичне наповнення головного члена односкладних речень апеляції, вжитого у прямому значенні, охоплює чимало власних назв людей (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), історичних осіб, міфічних героїв і географічних назв (територіальних поселень, річок, гір тощо) та, як підтверджує думку М. Скаб, „практично безмежне поле загальних назв особи” [4, с. 69]. Не менш об’ємними, на нашу думку, будуть лексико-семантичні групи, головний член яких апелює до об’єктів ірреальної дійсності, що визначає перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Вітрук, Н. Л. Стилiстичнi параметри використання односкладних речень репрезентації та апеляції у біблійних текстах [Текст] / Надія Вітрук // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 90–96.
2. Корновенко, Л. В. Обращение в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / Л. В. Корновенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / [відп. ред. проф. Лисиченко Л. А.]. – Харків, 2006. – Вип. 18. – С. 75–80.
3. Райлянова, В. Е. Семантичний простір звертання в сучасній російській мові [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова” / Райлянова Вікторія Едуардівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 17 с.
4. Скаб, М. С. Граматика апеляції в українській мові [Текст] : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
5. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
6. Шинкарук, В.Д. Функціонально-стилiстичнi особливостi фразеологiзованих речень закритого типу з релігійним компонентом[Текст]/ В.Д. Шинкарук // Біблія і культура: Збірник наукових статей.– Чернівці: Рута, 2001.– Вип. 3.– С.297–299.

References

- 1.Vitruk, N.L. (2010). Stylistic parameters of usage of composite sentences of representation and appeal in biblical texts/ Nadia Vitruk // Scientific Bulletin of Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych: Coll. Science. Works / Science. Ed. Bunchuk B.I. – Chernivtsi: Chernivtsi nat. University Press. – Vol. 506–508: Slavic philology. – P. 90–96.
- 2.Kornovenko, L.V. (2006). Appeal in pragmalinguistical aspect / L.V. Kornovenko// Linguistic research: Coll. Science. Works. – Kharkiv. – Vol. 18. – P. 75-80.
3. Railianova, V.E. (2001). Semantic space of appeal in modern Russian language: autoref.dis. for achieving the Philology Candidate's title: spec 10.02.02 "Russian language" / Railianova Victory Eduardovna; Dnepropetrovsk nat. un-ty. – Dnepropetrovsk. – 17 p.

4. Skab, M.S. (2002). Grammar of appeal in Ukrainian language : monography / M.S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.

5. Kharchenko, S. V. (2015). Variantnist fakultatyvnykh elementiv semantiko-syntaksychnoi struktury rechen [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences, 215, 33-39.

6. Shynkaruk, V .D. (2001). Funktsionalno-stylistychni osoblyvosti frazeologizmov rechen zakrytoho typu z relihiinym komponentom [Functional and stylistic features of phraseological sentences of a closed with a religious component] Bibliia i kultura: Zbirnyk naukovykh statei [Bible and Culture: Scientific Bulletin]. Chernivtsi: Ruta, – Vyp. 3.– P.297–299.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ АПЕЛЛЯЦИИ

Н. Л. Витрук

Аннотация. *Статья посвящена исследованию лексико-семантического наполнения односоставных предложений апелляции в современном украинском литературном языке. Особое внимание уделено выделению основных семантических групп, главный член предложения которых употреблен в прямом смысле. Выяснено, что чаще всего предложения-обращения содержат названия лиц (как собственные, так и общие), к которым по тем или иным причинам направлено речи собеседника, реже – это названия объектов флоры и фауны, а также названия неодушевленные (персонифицированных предметов и явлений окружающей действительности). Выявлено непосредственное влияние языковых и внеязыковых факторов на выбор формы обращения, от которых существенно зависит семантика односоставных предложений апелляции.*

Ключевые слова: *односложные именные предложения, односоставные предложения апелляции, главный член предложения, семантическая структура предложения, лексико-семантическое наполнение*

LEXICAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE COMPOSITE SENTENCES OF APPEAL

N. L. Vitruk

Abstract. *Introduction. In modern Ukrainian and foreign linguistics many scientific works are devoted to multidimensional research of composite sentences of appeal. Certain attention is also paid to clarification of semantic peculiarities of the mentioned syntactic units. However, the scientists limited their research only by emphasizing of separate functional-semantic groups the main peculiarities of which are mainly semantics of request, order or appeal. Actuality of our study consists in determination of the lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal in the literal sense in modern Ukrainian literary language.*

Purpose. *The goal of the scientific article is to characterize the groups of lexico-semantic filling of the main member of the sentences of appeal of modern Ukrainian language, to outline their meaning abilities, that is their ability to embrace different names.*

Methods. *The main method of research of composite sentences of appeal is descriptive, aimed primarily to characterise the subgrammar of appeal (appeal), to clarify its features.*

Results. *Simple and complex composite sentences of appeal have complex and syncretic semantics: the main member concentrates in itself several meanings, which generally create emotionally vivid nomination of the recipient speech. The main meaning,*

as usually, is naming someone or something when appealing, and additional meaning may be different emotional attitude to the environment, its characteristics, evaluation etc.

The results of our research that the most commonly used are the sentences of appeal, which contain names of people. A person may be addressed by calling its: 1) name, surname or nickname; 2) social status (according to nationality, sex, age, family affiliation, profession); 3) personal characteristics (according to appearance, character, type of behaviour or actions (positive / negative characteristics), inner state, mood). Less used are composite sentences of appeal, the main member of which names the objects of flora (animals, birds) and fauna (trees, bushes, grasses, flowers).

Many composite sentences of appeal contain names of inanimate objects of surrounding reality, that is personalized names: objects, things, phenomena of nature, its laws, different properties, geographic concepts etc. This lexico-semantic group covers also various abstract names, which the speaker can refer to, if needed.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is that for the first time in Ukrainian linguistics there was made an attempt to define possibilities of lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal.

Conclusion. Lexical meanings, expressed by the main member of the composite sentences of appeal, are extremely different. The speaker, depending on the communicative situation, can apply to both individuals and to any object of reality. This makes it possible to affirm that vocative sentences, as well as nominative, belong to composite nominative sentences.

Keywords: composite nominative sentences, composite sentences of appeal, the main member of the sentence, semantic structure of the sentence, lexical-semantic content

УДК 811. 161. 2'

МОТИВАЦІЙНЕ І СЛОВОТВІРНЕ ВИРАЖЕННЯ СУФІКСАЦІЇ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV – XVII СТ.

Г. В. КОЧЕРГА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

E-mail: kocherga_galina@ukr.net
orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. У статті з'ясовано когнітивне дослідження відіменних дієслівних одиниць, що дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, і віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу. Історичній суфіксальній семантиці належить якнайважливіша роль у номінативному процесі, що віддзеркалює особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду мовних контактів східнослов'янських етносів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. Аспекти когнітивної концепції словотворчої мотивації узагальнені О. Селівановою. Дослідниця підкреслює, що однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості. Типологізацію мотиваційних зв'язків відіменних дієслівних

одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. установлюємо відповідно до статусу концептуального фрагмента, обраного мотиваційною базою, що й визначає **постановку проблеми**.

Ключові слова: когнітивна концепція, ономасіологічний аналіз, семантика, суфіксація, ментальність, словотворча мотивація, історична деривація, відіменні дієслова

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка дослідників, зокрема, В. Виноградов, О. Пешковський, Ф. Буслаєв, В. Гумбольдт, Ф. Фортунатов, К. Аксаков, О. Потебня та ін. розглядали проблему функціональності граматичних форм, граматичних категорій, граматичної структури мови, проблему взаємовідношення мови і мислення, в контексті загальнофілософської концепції мовної картини світу.

Наукова концепція О. Потебні є актуальною сьогодні, дослідник намагався наблизитись до еволюції елементів людської думки у дослідженні історії частин мови. Мовознавець багато наукових розвідок присвятив дослідженню історії слов'янського дієслова в контексті інших самостійних частин мови. «Слово на початку розвитку думки, – писав він, – ще не має для думки значення якості і може бути тільки вказівкою на чуттєвий образ, у якому не має ні дії, ні якості, ні предмета, взятих окремо, але все це у неподільній єдності... Утворення дієслова, імені та ін. є вже такий розклад і видозміна чуттєвого образу, які передбачають інші, простіші явища, які йдуть за створенням слова» [8]. На думку дослідника, диференціація чуттєвих образів почалася з утворення таких слів, де функції майбутніх головних частин мови – імені та дієслова, ще не розчленовані. Це так звані первісні дієприкметники. Первісний дієприкметник втілював у собі два протилежних начала – імені і дієслова, з яких ім'я було сильнішим і виразнішим, а дієслово слабкішим, позбавленим таких істотних дієслівних ознак, як час і стан. Первісний дієприкметник нагадував більше іменник тим, що, як і сучасний дієприкметник, зображав ознаку, наслідок діяльності предмета, але так, що вона виключала думку про цю діяльність, – ознака поставала нібито готовою, даною. Приблизно те саме Потебня вбачав і в сучасному іменнику, але в останньому немає навіть гадки про діяльність, яка породила ознаку. І все-таки дієприкметнику не належить першість у творенні граматичних форм у людській мові – вона належить вигукові. У дієприкметнику, який з'явився слідом за вигуком, у своїй найдавнішій формі, простежується напрям похідності сучасних частин мови, указаний розвитком структури первісного прикметника. Він у своєму розвитку найбільш був схожий на ім'я, ніж на дієслово, і насамперед виокремились з первісного дієприкметника граматичні категорії імені, тобто субстанції, і це був час, коли людській думці світ уявлявся сукупністю виготовлених за людським образом і подобою, одухотворених речей, внутрішньо статичних, але одночасно зв'язаних з реальним світом та таких, що впливають на нього. Людина в усьому звикла бачити субстантивність, але в процесі історичного розвитку, в міру поступового занепаду субстанціональності, мотивація змінюється і у мисленні з'являється нове спостереження, що лежить в основі явищ об'єктивної дійсності, таким чином, виникає нова категорія думки – дієслівність. Вона утворилась з первісного дієприкметника не пізніше іменника (гіпотетично), що послугувало утворенню інфінітива (спочатку був іменником, а потім набув ознак дієслова). Складні процеси абстрагування і ускладнення людської думки дають можливість розвитку глибшої граматики дієслова, що спонукало дієслово, крім стадії інфінітива, виробити таку форму, яка б прив'язала дію до особи, до моменту

мовлення, до її виконавця і об'єкта, іншими словами – зв'язувала її з дійсністю. Такою формою був індикатив, або дійсний спосіб, який мав здатність виражати відтінки дії за допомогою своїх категорій особи, стану, часу, що було простежено О. Потебнею на матеріалі східнослов'янських і споріднених з ними мов [8].

Спираючись на погляди В. Гумбольдта і Г. Штейнталя, дослідник створив своєрідну філософсько-лінгвістичну теорію дієслівності, яка стала важливою основою його вчення про історичний розвиток головних категорій мови і мислення. У лінгвістичній концепції О. Потебні дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна і гнучка, конструктивна і постійно прогресуюча категорія людської мови. Процес виникнення і формування дієслова, що відображав важливий етап в інтелектуальному розвитку людини, відбувся одночасно з переходом від давньої іменної структури речення до дієслівної. Набираючи сили та міцно вкорінюючись у семантичну і синтаксичну системи мови, дієслово поступово і невідворотно розвиває категорію абстрактності. Означаючи дію, процес, дієслово виокремлюється із синкретизму первісного слова вже після іменника і прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметника й інфінітива, як проміжних ланок між іменем і дієсловом, виробляє в собі категорії особи, виду, часу, способу, стану. Дієслово починає витісняти імена із своїх основних граматичних позицій, підкоряючи собі інші категорії, сприяючи зростанню дієслівних типів речення за рахунок номінативних, іменних. Дія, процес, втілені у дієслові, поступово руйнують сферу субстанціональності імені. Граматичний вплив дієслова поширюється на ті групи слів, які колись були зв'язані з іменником – антитезою дієслова підкреслює О.І. Білодід [8], що було сприйняте Д.М. Овсянником-Куликовським та О.М. Пешковським.

Слово як засіб аперцепції у моделюванні словотвірної мовної картини світу за вченням О. Потебні [7, с.122 – 144] мало продовження у дослідженнях О. Селіванової, за науковою концепцією якої слідуємо і ми у своєму дослідженні [10]. Когнітивний підхід до мови ставить перед вивченням словотвору слов'янських мов нові завдання і відкриває нові перспективи. Мотивоване значення похідного слова репрезентує істотні для пізнання світу й комунікації в певній лінгвокультурній спільноті концепти розчленовано, як комплекс структурованих смислів. Когнітивне дослідження похідних слів і словотвірних моделей дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, що віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу [6]. Вивчення дериваційних процесів дозволяє осмислити пізнавальну й інтерпретаційну діяльність людини [3, с. 1].

Мета нашої статті – характеристика типів і різновидів мотиваційних процесів з огляду на зв'язок ономасіологічних структур найменувань, семантики та концептуального підґрунтя відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

З метою аналізу фактичного матеріалу застосовано **методологічний апарат** когнітивної лінгвістики, ономасіології та словотвору.

Виклад основного матеріалу. Дослідження семасіології словесного знака на основі логічних термінів денотата та сигніфіката, на думку дослідника Л. Полюги, слід пам'ятати, що «позначувані знаком матеріальні об'єкти (денотати), так і відповідні ідеальні утворення, з якими він співвідноситься (сигніфікати), перебувають повністю за його межами. Знакове відношення між матеріальною субстанцією знака (в тому числі слова) і позначуваними ним сутностями – денотатами і сигніфікатами – найзручніше називати значенням знака (в тому числі слова), не плутаючи семантики цього терміна з семантикою терміна

сигніфікат, як це нерідко трапляється» [5, с. 10]. Семантичний аспект словотвору, як підкреслювала О.С. Кубрякова, – «важлива частина принципів організації всієї системи словотворення і опису його функцій» [4, с. 3].

Одним з найефективніших способів поповнення лексичного мовного фонду досліджуваного періоду XIV – XVII ст. є суфіксальне словотворення. Словотворення визначається як система чи підсистема загальної мовної системи і складається із сукупності словотвірних класів, словотвірних типів, словотвірних моделей [9 с. 29 – 38; 12, с. 20; 13, с. 85 – 91]. Починаючи з XVI ст., коли жанрова різноманітність українських писемних пам'яток зростає і тим самим розширюється функціонування української літературної мови, « зростає її словниковий склад, збільшується кількість дієслівних коренів» [2, с. 90].

Найбільш поширеним типом мотивації серед відіменних дієслівних одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. є пропозиційно-диктумна, що ґрунтується на виборі мотиваційної бази дієслова із фрагмента істинних, об'єктивних знань про позначуване, вербалізованих у знаках із прямими значеннями. Цей фрагмент у структурі ментально-психонетичного комплексу кваліфікується як диктум пропозиції, тобто мисленнєвий аналог, який фіксує зв'язки між елементами певної ситуації, що позначається синтаксичною структурою, ізоморфною до речення. Відіменникове дієслово, мотивоване пропозиційно, є знаком центральної події ситуації, а його мотиватор – певним її аргументом [10]. Наприклад: **Експерієнтіє** як носій психічної діяльності: **Вчеловечитися** дзеясл. зв. Увасобіцца ў чаловека. Нас ради челоуѣк и нашего спасеніа ради сішешдшего сіу небесіу, и віплотившагос# ѡт дѣха сѣта, и Маріа дѣвы вічлвѣчшас# (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64];

Вымордовати дзеясл. Замадраваць, замучыць, вааса... коли царство вал вымордовал вес дом иеровоамов не оставил [ГСБМ, 5, с. 2U4]; **Блазнитися** дзеясл., зв. ад блазнити. не блазнитес# мыслію вашею (Чэцця, 436) [ГСБМ, 2, с. 49]; **ЖОЛОДЪКОВАТИСЯ** дієсл. недок. (стп. żołądkować się) (о шо) хвилюватися, турбуватися (чим): Певне и въ томъ, яко ся годило, сумненъя своего не завели. Нехай ся о то не жолодъкують! (Вільна, 1599 *Ант.* 703) [СУМ, Вип. 9, с. 175]; **БАЛАМУТИТИ** дієсл. недок. 1. (кого, ким і без додатка) (обдурювати, збивати з пантелику, крутити) баламутити: инъшие мудърей баламутятъ, бо часъ псвѣного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); **БАНКЕТОВАТИ** дієсл. недок. Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... аѣдама вѣсело в рѣскоша(х) рѣйскѣхъ банкетовѣли, ѡто спрдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пѣкла повстѣлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); [СУМ, Вип. 2, с. 17]; **БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ** дієсл. недок. (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же ѡного ѡкроу(т)ного сенѣнахерима, ктѡрый добываючи мѣста іер(с)лима блюзни(л) ѣма бжї(є) (Львів, 1585 *УЄ* N° 6, 5 (на полях); [СУМ, Вип. 2, с. 127]; **БЪСИТИСЯ, БЕСЕТИСА, БИСИТИСЕ, БЪСИТИСА** дієсл. недок. 1. (діяти під впливом нечистої сили) біситиса, шаленіти: которые нечистымъ дхѡ(м) беселиса ис тыхъ бѣси выбѣгли (1489 *Чет.* 106).

Трансгресив як результат каузації перетворення: **Бесурманитися, бесурмянитися** дзеясл. Прымаць басурманскую веру. наУка божа# У нихіу згинУла, злостъ велика# и незбожность межы ихіу се ихіу много тУрчить и бесУрм#нить, незгода и васнь межы ними така# (Бер. саб., 556) [ГСБМ, 1, с. 290]; **Бермовати** дзеясл. Выконваць абрад мірапамазанія. оур#діу Діакона естї... в небытности іере# крестити, але не бѣрмовати, причащати, и ховати людеи

оумерлыху (36. Вып., 53)[ГСБМ, 1, с. 102]; **ЖИДОВСТВОВАТИ, ЖЫДОВСТВОВАТИ** дієсл. недок. (цсл. жидовствовать) визнавати іудейське віровчення, іудаїзм: Ныне вже римляне писмо преслушали, и набожества их ново позмышляли. Уже бо жидовствують з своими органы, любо плясаныи в бога поруганы (к. XVI ст. *Укр.п.* 76) [СУМ, Вип. 9, с. 162]; **Анафематствовати** дзеясл. Аддаваць анафеме. у ниху литоргисаючи, иныху же анафематствуючи (АЗР, ІМ, 20, 1589) [ГСБМ, 1, с.114]; **Банитовати** дзеясл. Караць пазбаўленнем грамадзянских правоу і выгнаннем з країны. Попову и проповѣдникову братскиху и тыху, хто бы иху слухали и до церкви братской ходили, митрополиту апостата выклинали, а король банитуе (АЗР, ІV, 193, 1599) [ГСБМ, 1, с.187]; **Закреснетися** дзеясл. *Зачырванеца, пачырванець*. Бово # покраснелъ болшеи ніж рожа (Бава, 137) [ГСБМ, 10,с. 257]; **Заматерети** дзеясл. *Састарыцца*. Дочка фаноуилова... заматерѣла о днѣхъ своих (Чѣцця,138) [ГСБМ, 10, с. 285]; **Голубѣти** дієсл. недок. (мати голубий колір) голубіти: голубѣю columbesco (Уж. 1645, 60 зв.) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с.11].

Колектива як збірна субстанція: **Громадити** дієсл. нелок. 1. (збирати, складати що-небудь до купи) громадити: аггеро громадити (І пол. XVII ст. Сем. 18) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с. 94].

Делібератив як об'єкт мовно-мисленнєвих дій: **ЕКЗАМЕНОВАТИ, ЕКЗАМИНОВАТИ, ЕГЗАМИНОВАТИ, ЕКГЗАМИНОВАТИ** дієсл. недок. (стп. *egzaminować, лат. exāminare*) 2) (кого, що) Перевіряти, переглядати: На такое то безчиніє рядъ церкве руское пришолъ, же епископовъ и писма ихъ не епископове, але священники экзаменуютъ тые оныхъ и декретуютъ (Дерманъ, 1628 *КМГМ* І, дод. 319) [СУМ, Вип. 9, с.]; **ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ** дієсл. недок. (стп. *egzekwować, лат. exsequi*) (що) виконувати вирок, присуд: наминамы и росказиемы ва(м) абы е(с)те его не сидили и жа(д)ного сказа(н)а пра(в)ного не чинили ани е(к)зековали (Вільна, 1581 *ЖКК* І, 202) [СУМ, Вип. 9, с. 28]; **Законити** дзеясл. Устанаўліваць закони. Вси посполите тако Сную речъ толкуютъ іакобы Хс̄ вѣтхаго закона заповѣди на сторону Сѣткладахъ, а свои новые заповѣди законилъ (Будны, 216) [ГСБМ, 10,с. 245].

Релятив як суб'єкт певного соціального відношення: **ЕПИСКОПСТВОВАТИ, ЕПИСКОПСТВОВАТИ** дієсл. недок. Займати посаду єпископа, бути єпископом: а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовать и священствовать немогучого чловѣка, за жадного епископа, яко тежъ и помененного нѣкогось Афанасія невѣдомого намъ патріархи, за патріарха сквалливе немаючи, и мѣти не смѣючи и не важичися, а нѣпослушенства и данины жадное его мил, пану Попелеви не отдавали (Київ, 1634 *КМГМ* І, дод. 556-557) [СУМ, Вип. 9, с. 97].

Інструментив – знаряддя та засіб дії: **БУБНИТИ** дієсл. недок. (грати на бубні) бубнити: Южемъ, Аде, послалъ по Ісѣ слугъ своихъ вѣрнихъ, Венѣру и Трубая... А гди будутъ бубнити, в той часть души его будутъ провадити (І пол. XVII ст. *Сл. о. аѣ.* 20) [СУМ, Вип. 3, с. 82]; **БОРОНОВАТИ** дієсл. недок. Боронувати, волочити: Бороную. Оссо. Subigo glebas (1650 *ЛК* 430). [СУМ, Вип. 3, с. 36]; **БЫЧОВАТИ** дієсл. недок. (кого) Бичувати, бити, шмагати: По(м)поину(с).. пиши(т), и(ж) ся міщанина ри(м)ского бычовати икрыгы не годило, которы(м) ся право(м) и павѣ(л)... кгда е(ст) бы(л) каза(л) привязати до сто(л)па и бычовати ѡборони(л) (1582 *Кр. Стр.* 85); [СУМ, Вип. 3, с. 138].

Об'єкт, позначений зазвичай спеціалізованою формою знахідного відмінка іменника: **ВЕЛИКОДНОВАТИ** дієсл. недок. Святкувати Великдень: и повѣдѣ(л) и(м) то іюда иже оу домоу зѣвѣдѣвѣ маѣ(т) великодновати (Смотрич, II пол. XVI

ст. *Проп. Д.* 4 зв.); [СУМ, Вип. 3, с. 216]; **Грунтовати, крунтовати** дзеєсл. недок. (сmn. gruntowac.grundendet) 1.(що кому) Забезпечувати (що), закладати фундамент (під що), засновувати (що): ро(з)ширювати страны сво(и) Устави(ч)ными ви(и) поко(и) собѣ потом(м)ко(м) свои(м) та(м) кгрU(н)тую(чи) ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столицU до кгрU(н)ту зва(л)чили (1582 Крю.Стр.94) [СУЛМ XVI-XVII ст, 7 с. 144]; **БУРИТИ, БУРИТЬ, БУРЫТИ** дієсл. недок. (стч. bouřiti, стл. burzyé) 1. (кого, що) Руйнувати, нищити, спустошувати, плюндрувати: естли бы межи ними и тые были, которые Очаковъ бурили, ты бы ихъ ва то приводиль (Рудники, 1561 АЮЗР II, 156).

Медіатив як допоміжний матеріал або непрямий засіб дії: **Белити** дзеєсл. 1) Адбельваць. ѣхсú...шмывает нас. Чисте снага бѣлить (Чэцця, 1246) [ГСБМ, 1, с. 267]; 2) Фарбаваць у белы колер. Цвѣты иншіи бѣлитú, иншіи чорнитú, дрUгиі пстрит, а нѣкаторіи чирвонитú (Каліст, I, 1346) [ГСБМ, 1, с. 267]; **ЗАБРУКАТИСА** дієсл. док. (стл. zabrukać się) забруднитися: ѡдѣн'ѧ ихъ, гдѣса забрикают', нѣшмыва́ют'са водо́ю, ѧле ѡгнѣмъ, и ставѧют'са чистѣйшіи и свѣтлѣйшіи (Вільна, 1627 Дух.б. 122) [СУМ, Вип. 9, с. 207 – 208]. Пропозиційно-диктумна мотивація відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. є поширеним явищем і підтверджує концепцію синтаксичної природи деривації, адже мотиватори дієслів обираються зі сфери предикатно-аргументної структури (диктуму) концепту і мають прямі значення. За загальним механізмом цей тип мотивації є метонімічним, оскільки дія позначається на підставі суміжності з відповідною субстанцією. За дослідженнями Г. Хірта всі первинні дієслова мали відіменникове походження [1, с. 13].

Висновки та перспективи дослідження. Ономасіологічний аналіз відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. продемонстрував залежність похідності у словотворенні слів від ономасіологічної структури мовних одиниць та від когнітивних зв'язків у свідомості мовців. Мотивацію і словотвірне вираження відіменних дієслівних одиниць варто досліджувати на підставі моделей концептів та зв'язків між концептуальними сферами, що дає можливість установити психоментальне підґрунтя формування їхніх номінативних структур з огляду на спосіб та причину вибору певних мотиваторів зі структур знань про позначуване. Аналіз мотиваційних закономірностей номінативних одиниць відображає особливості концептуальної системи, етнічної інтеріоризації дійсності народів, що знаходилися у тривалих мовних контактах певної історичної епохи. У подальших наукових студіях буде досліджено асоціативно-термінальну мотивацію відіменних дієслів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

Список використаних джерел

1. Бенвенист, Э. Индоевропейское именное словообразование [Текст] / Э. Бенвенист / [Перевод с франц. Н.Д. Андреева]. – Изд-во: Иностран. литерат. – М., 1955. – С. 13.
2. Русанівський, В.М. Структура українського дієслова [Текст] / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 90.
3. Ерофеева, И.В. Именное словообразование в языке русских летописей [Текст]: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / И. В. Ерофеева. – Казанский (Приволжский) федеральный университет. – Казань, 2010. – 20 с.
4. Кубрякова, Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова [Текст] / Е.С. Кубрякова – М.: Наука, 1981. – С. 3.

5. Мельничук, О.С. Методологічні проблеми аналізу співвідношень ідеального і матеріального в сфері мови / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1987. – № 1. – С. 10.

6.Петрухина, Е.В. Когнитивные аспекты изучения производного слова в славянских языках [Электронный ресурс] / Е.В. Петрухина.–Режим доступа: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Потебня, А.А. Эстетика и поэтика [Текст] / А.А. Потебня. – Москва: «Искусство», 1976. – 614 с.

8. Потебнянські читання [Текст]: зб. наук. пр. / Ін-тут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. – Київ «Наукова думка», 1981. – 183 с.

9.Словотвір сучасної української літературної мови [Текст]. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.

10. Селиванова, Е.А. Когнитивная ономазиология (монография) [Текст] / Е.А. Селиванова – К.: Изд-во украинского филологического центра, 2000. – 248 с.

11.Селіванова, О.О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О.О. Селіванова [Електронний ресурс].– Режим доступа: http://selivanova.net/downloads/Cognitivna_conceptia...pdf

12.Хохлачева, В.Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени [Текст] / В.Н. Хохлачева. – М.: Наука, 1963. – 152 с.

13.Dokulil, M. Ke koncepcii porovnavaci charakteristiky slovanskych jazyky v oblast «tvoreni slov» [Text] / M. Dokulil // Slovo a slovesnost. – 1963. – № 24. – S. 85 – 91.

References

1.Benveniste, E. (1955). Indoeuropejskoe imennoe sloobrazovanie [Indo-European Nominal Formation] Translation from the French. N.D. Andreev, Foreign. Literat, 13.

2.Rusanivsky, V. M. (1971). Struktura ukrains'kogo dieslova [The structure of the ukrainian verb]. Naukova dumka, 90.

3.Yerofeyeva, I. V. (2010). Imennoe slovoobrazovanie v jazyke russkih letopisej [Nominal derivation in the language of Russian chronicles]. Kazan (Volga) Federal University, 20.

4.Kubryakova, E. S. (1981). Tipy jazykovyh znachenij: Semantika proizvodnogo slova [Types of the linguistic meanings: Semantics of the derivative words]. Nauka, P. 3.

5.Melnychuk, O. S. (1987). Metodologichni problem analizu spivvidnoshen' ideal'nogo i materialnogo v sferi movy [Methodological problems in analyzing correlations of ideal and material in the field of language] Linguistics, 1, 10.

6.Petrukhina, E.V. Cognitive aspects of the study of a derivative word in Slavic languages. Available at: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Potebnja, A. A. (1976). Estetika i poetika [Aesthetics and Poetics]. Art, 614.

8.Potebnjans'ki chytannja (1981). [Potebnja's Readings] Institute of Linguistics named after O.O. Potebnja of the Academy of Sciences of the USSR. Naukova dumka, 183.

9.Slovotvir suchasnoi ukrains'koi movy (1979). [Word formation of the modern Ukrainian language]. Naukova dumka, 406.

10.Selivanova, E. A. (2000). Kognitivnaja onomasilogija [Cognitive onomasiology]. Publishing House of the Ukrainian Phytosociological Center, 248.

11.Selivanova, O. O. The Cognitive Concept of the Word-Formation Motivation. Available at: selivanova.net/downloads/Cognitivna koncepcia...

12.Khokhlacheva, V. N. (1963). K istorii otglagol'nogo slovoobrazovaniya sushchestvitel'nyh v russkom literaturnom jazyke novogo vremeni [On the history of verbal word formation of nouns in Russian literary language of modern times] Nauka, 152.

13.Dokulil, M. (1963). A Comparison Concept of the Slavic Languages Features in the Field of «Word formation». Slovo a slovesnost, № 24, 85 – 91.

МОТИВАЦИЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СУФФИКСАЦИИ ОТЫМЕННЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ПАМЯТНИКАХ XIV – XVII ВВ.

Г. В. Кочерга

Аннотация. В статье объяснено когнитивное исследование отыменных глагольных единиц, что позволяет выявить специфику различий между языками, и отражает особенности в восприятии их носителями окружающего мира. Исторической суффиксальной семантике принадлежит важнейшая роль в номинативном процессе, что отражает особенности человеческого мировосприятия, специфику культурно-исторического опыта языковых контактов восточнославянских этносов в письменных памятниках XIV – XVII вв. Аспекты когнитивной концепции словообразовательной мотивации обобщены Е. Селивановой. Исследовательница подчеркивает, что одной из актуальных проблем современного словообразования и теории номинации является исследование мотивационных механизмов, на вербальном уровне проявляются в структурно-семантических связях между производными и образующими единицами языковой системы, а на когнитивном уровне являются способом языковой репрезентации концептуальных реляций синергетической системы этносвидомости. Типологизацию мотивационных связей отыменных глагольных единиц в восточнославянских памятниках XIV – XVII вв. устанавливаем в соответствии со статусом концептуального фрагмента, избранного мотивационной базой, что определяет постановку проблемы.

Ключевые слова: когнитивная концепция, ономаσιологический анализ, семантика, суффиксация, ментальность, словообразовательная мотивация, историческая деривация, отыменные глаголы

MOTIVATION AND WORD BUILDING EXPRESSION OF THE DENOMINATIVE VERBAL UNITS SUFFIXATION IN THE EAST SLAVIC MONUMENTS OF XIV - XVII CENTURY

G. V. Kocherga

Abstract. The article reveals cognitive research of the denominative verbal units that can detect the specific differences between languages and reflects the peculiarities of perception of the world media. Historic suffix semantics plays the most important role in the nominative process, that reflects the peculiarities of human perception of the world, specific cultural and historical experience of language contacts of the East Slavic ethnic groups in written monuments of XIV – XVII century. O.Selivanova generalized the cognitive aspects of word-formation motivation concept. The researcher stresses that one of the urgent problems of the modern theory of derivation and the nomination is to study of the motivational mechanisms on a verbal level found in structural and semantic relationships between derivatives and generating units of the language system, and the cognitive level is a way of representing conceptual language communiques of the synergetic system of ethnic consciousness

[11]. The typology of the motivational relations of the denominative verbal units in the East Slavic monuments of XIV – XVII cent. is set according to the status of the conceptual piece, chosen by the motivational base, which defines the problem formulation.

The purpose of the article is the description of types and varieties of motivational processes from the point of view of the relationship of the onomasiological name structures, semantics and conceptual basis of the denominative verbal items in written monuments of XIV - XVII century.

One of the most effective ways of enriching the lexical linguistic fund of the investigated period XIV - XVII century is the suffixation word formation. Since the XVI century, when the genre diversity of Ukrainian written records increases, thereby expanding the use of the Ukrainian literary language, "its vocabulary grows, the number of verbal roots increases" [2, p. 90].

The most common type of motivation among the denominative verbal units in East Slavic monuments of XIV - XVII century is the propositional dictum motivation based on the selection of motivational verb base from the fragment of the true, objective knowledge about the denoted, verbalized in signs with direct values. This fragment in the structure of mental-psychonetic complex is qualified as a propositional dictum, that is a mental analogue that captures the relationship between elements of a situation that affects syntactic structure, isomorphic to the sentence. A denominative verb propositionally motivated, is a sign of the central events of the situation, and his motivator is an argument. [10] For example: an Experientive as a carrier of psychic activity: *Вчеловечитися дзеясл. зв. Увасоби́цца ў чалавека. Нас ради чело́вѣк и нашого спасенія ради сѣшедшого сѣ небесѣ, и вѣплотившагосѣ вѣм дѣха сѣма, и Марія дѣвы вѣчлѣвчшасѣ* (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64]. The propositional dictum motivation of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century is common and confirms the concept of the syntactic derivation nature, as verb motivators are selected from the scope of predicate-argument structure (dictum) of the concept and have direct meanings. According to the general mechanism this type of motivation is metonymic, as an action is indicated on the basis of adjacency with the relevant substance. According to H. Hirt's research all primary verbs had denominative origin [1, p. 13].

Conclusions and research prospects. Onomasiological analysis of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century demonstrated the dependence of the derivation in the word formation from the onomasiological structure of language units and the cognitive connections in the minds of speakers. Motivation and the denominative verbal units word-building expression should be explored on the basis of the concept models and the connections between the conceptual areas, that allows to set a psycho-mental ground of forming their nominative structures due to the manner and cause of selecting certain motivators out of the knowledge structure about the denoted. The analysis of the motivational patterns of the nominative units reflects the features of the conceptual system, ethnic peoples interiorization of reality, that were in long language contacts during a particular historical era. In further scientific studies the associative-terminal motivation of the denominative verbs in written monuments XIV - XVII century will be studied.

Keywords: a cognitive concept, an onomasiological analysis, the semantics, a suffixation, a mentality, a derivational motivation, a historical derivation, a denominative verb

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ІНСТРУКЦІЙ

Т. А. ПАСТЕРНАК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tanya.pasternak@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0589-6881

Анотація. У статті розглянуто спонукальний дискурс як джерело для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання. Встановлено конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу. Проаналізовано зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Ключові слова: процес навчання, спонукальний дискурс, інструкція, інференційно-прагматична методика

Актуальність. Початок XXI століття ознаменований переходом до нової парадигми освіти, що, передусім, фокусується на навчанні протягом усього життя (lifelong learning). Велика кількість доступних ресурсів, в тому числі відео презентацій, лекцій, занять по Skype, авторських мультимедійних програм тощо, значно розширила можливості для навчання, змістивши, таким чином, роль вчителя з основного носія професійних знань і вмінь на консультанта-провідника у безмежному та хаотичному морі інформації, засобів та способів навчання. Саме педагогам належить ключова роль у навчанні вчитися, створенні нового ставлення до знань, що полягає у постійному самовдосконаленні не лише у професійній сфері, а й у загальнолюдському аспекті [13].

На етапі формування мотивації до навчання протягом життя викладачі-наставники стикаються з одним з найсерйозніших викликів: як сформулювати *правильні інструкції* для таких вибагливих та рафінованих учнів. М'яке, ненав'язливе спонукування чи, навпаки, жорстке, безапеляційне інструктування сприятиме ефективній мотивації в умовах сьогодення? Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, спонукальний дискурс стає предметом дослідження, перш за все, лінгвістів, оскільки представляє великий потенціал для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спонукальний дискурс як цілісне комунікативне утворення розглядався ученими з різних дослідницьких позицій. С. Л. Голошук досліджував спонукування та спонукальний дискурс з точки зору когнітивно-комунікативної парадигми знань, визначивши спонукальний дискурс як стратегічне утворення, де внутрішні процеси мовленнєвої діяльності впливають на його реалізацію [2]. О. Б. Франко охарактеризував семантичні та прагматичні засоби спонукального діалогічного дискурсу на матеріалі німецькомовних художніх творів XX ст., встановивши лінгвальні та нелінгвальні чинники успішності спонукування [15].

О. С. Шутова вивчала комунікативно-прагматичні та жанрові особливості спонукування у повчальному дискурсі, виокремивши та охарактеризувавши прагматичні підтипи повчальних жанрів мовлення: інструктивні (наставляння,

напучення, інструкції), сугестивні (пораду, рекомендацію), прескриптивно-сугестивні (наказ) та моральні (повчання, мораль, нотацію) [18]. Т. А. Вецкур дослідила стратегії і тактики комунікантів у моралістичному, інструктивному та фатичному видах повчального дискурсу [1].

Серед дослідників дидактичного потенціалу інструкцій варто згадати В. Редько, котра проаналізувала інструкції, вміщені в підручниках, як засоби навчання продуктивних і рецептивних видів іншомовного спілкування.

Однак серед дослідників інструкцій як прагматичної реалізації спонукування спостерігається певна розбіжність у визначенні типу дискурсу, до якого вони відносять інструкції. Так, О. Мощанская та Г. Киндеркнехт [9] розглядають інструкції по експлуатації як жанр *директивного дискурсу*, що актуалізує у свідомості реципієнта певну фреймову конфігурацію. Типовою організацією директивного дискурсу є модель каузації поведінки адресата (реципієнта) шляхом насадження йому певних алгоритмів поведінки і базових смислових елементів (концептів) цільового застосування, способу дії, тощо.

Розглядаючи структурні та мовні особливості технічних, косметичних, медичних та кулінарних інструкцій, О. Кондрашкіна [6] ототожнює їх з *інструктивним дискурсом*, який, за визначенням Н. Формановської [14, 40-41], є «тематично та граматично цілісним утворенням, що задовольняє умови зв'язності послідовних речень-висловлень, в яких знаходять вирішення комунікативні цілі та інтенціональні замисли автора». На формування інструкцій, на думку О. Кондрашкіної, впливають прагматичні фактори, а мовні засоби слугують способом досягнення мети [6]. С. Канащук вважає інструкцію соціально-орієнтованим дискурсивним жанром, що виконує не лише прагматичні функції, а й впливає на емоційний стан адресата, мотивує до дії [5].

Досліджуючи типологію дискурсу, Н. Назмеєва виокремлює *методичний дискурс* і визначає його як такий, що передбачає двосторонню взаємодію викладача та студента через письмове чи усне завдання (у вузькому значенні). Центральним поняттям методичного дискурсу авторка визначає мікротекст – інструкцію, на якій зосереджені навчально-пізнавальні потреби студентів, цілі, задачі викладання, теоретичні дослідження в рамках комунікативної лінгвістики (у широкому значенні) [10].

Інші варіанти найменувань зазначеного дискурсу включають: *повчальний дискурс* з інструктивним підтипом (О. Шутова); *спонукальний* (С. Голощук; О. Франко); *повчально-інструктивний* (Т. Вецкур).

Мета наукової статті – узагальнити дослідницькі позиції щодо спонукального дискурсу; виявити конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу; проаналізувати зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Методи. У дослідженні застосовано інференційно-прагматичну методику дослідження розмовного дискурсу в ракурсі теорії релевантності.

Результати. Узагальнивши сучасні позиції щодо конститутивних характеристик інструкцій, ми відносимо останні до спонукального дискурсу, оскільки спонукування як лінгвопрагматична категорія [3] пов'язана із впливом одного мовця на іншого з метою здійснити певні (не)комунікативні дії, змінити переконання, (не)погодитися з мовцем, висловити ставлення, тощо. За своєю ілокутивною силою спонукальні висловлення поділяються на висловлення вимоги, наказу, заборони, настанови, попередження, заохочення, заклику, прохання тощо. Дослідники категорії спонукальності розрізняють три типи спонукування з погляду інтенсивності волевиявлення: категоричне, пом'якшене й

нейтральне [11]. До категоричного спонукання відносяться мовленнєві акти вимоги, наказу, заборони; до пом'якшеного – прохання; до нейтрального – пропозиції, заклику, поради, рекомендації. До категоричного спонукання вдаються мовці, наділені відповідними владними повноваженнями (директор, лікар, суддя); менш категоричні висловлення спонукання притаманні мовцям з нижчим соціальним та рольовим статусом, що мають намір м'яко «переконати» або «вмовити» співбесідника (вчитель, однокласник, тренер).

Враховуючи специфіку спонукального дискурсу, сферою застосування якого є в тому числі інструкції до виконання різних типів вправ, ми вважаємо, що такі інструкції належать до актів нейтрального спонукання, що зумовлено прагматичною доцільністю точного виконання інструкцій, ненав'язливим запрошенням та мінімально достатньою кількістю пресупозицій, необхідних адресатам для усвідомлення інструктивного змісту.

У цій статті будуть проаналізовані зразки спонукального дискурсу (навчальні інструкції) із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження розмовного дискурсу, розробленою в ракурсі теорії релевантності [7;16;17]. Авторами зазначеної теорії є французькі дослідники Дейдра Вілсон та Дан Спербер [21], а основою теорії стали роботи Г. П. Грайса [19; 20], що фокусуються на універсалиях раціональної мовленнєвої поведінки, упорядкованої принципом кооперації, на вивченні імплікованого значення мовця і правилах його виведення / інференції слухачем [8, с. 215-216]. Згідно теорії релевантності, передача інформації забезпечується двома моделями – кодовою та інференційною. Через кодову модель мовець кодує своє повідомлення у вигляді сигналу, який розшифровується слухачем ідентичним, як у мовця, кодом. Через інференційну модель мовець передає певне значення у повідомленні через мовні та немовні засоби, яке виводиться слухачем шляхом логічних умовиводів (інференцій) на основі очевидності. Процес інференції автоматично створює певні очікування (пресупозиції), котрі допомагають або заважають вивести інтензоване значення повідомлення. В процесі інтерпретації слухач повинен вибрати з цих пресупозицій ті, які «задовольняють» когнітивний контекст, тобто у форматі яких висловлення мовця стає для слухача осмисленим.

Важливим методологічним аспектом для прагматичного аналізу в розрізі теорії релевантності є розмежування експлікатури та імплікатури. Експлікатура – це зміст, що передається у висловленні за допомогою мовного коду, і який є розвитком логічної форми, імплікатура – це те, що мається на увазі, прихований зміст.

Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій передбачає такі етапи аналізу:

- визначення структурних особливостей інструкції (в тому числі на основі теорії мовних актів);
- виявлення експлікованих смислів;
- виявлення пресупозицій, можливих варіантів імплікованих смислів;
- визначення прагматичного ефекту інструкції.

Проілюструємо приклад аналізу інструкцій до вправ для вивчення англійської мови із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження дискурсу.

Complete the extract below from a talk by a communication expert with the verbs from the box [4].

За типом мовленнєвого акту інструкція (1) до вправи на доповнення є прямим директивом у формі наказового способу, з ілюктивною силою пропозиції. Мовець

«пропонує» заповнити уривок (вказано його точне місцезнаходження) певними, обмеженими в кількості дієсловами (вказано їх місцезнаходження). Пресупозиціями, необхідними для вилучення зазначеної ілокуції, є (а) «у фрагменті тексту пропущені дієслова, наведені у рамці, і їх потрібно вставити на свої місця»; (б) «фрагмент тексту є промовою і належить експерту з комунікацій». Виведений з інструкції (б) інференційний смисл є суттєвим для більш точного виконання вправи, оскільки може бути прагматично доцільним для розуміння контексту вживання дієслів, запропонованих для заповнення лакун. Нейтральність спонукання, тобто імперсональність звертання до слухача, відсутність ввічливого маркера (please) дозволяє зекономити час на інтерпретацію інструкції і зосередитися лише на виконанні.

(1) *Check what the law in your country says about employment and equal opportunities. How do these affect disabled people? Write a brief report [4].*

Інструкція до вправи на навчання писемного зв'язного мовлення (2) містить декілька типів мовленнєвих актів: прямі директиви у формі наказового способу (*Check what the law in your country says...; Write a brief report.*) та квеситив з пом'якшеною силою директиву (*How do these affect disabled people?*). Експліковані смисли інструкції: мовець рекомендує знайти конкретну інформацію про закон, що стосується працевлаштування й рівні права у своїй країні, доповнити її питанням про людей з обмеженими можливостями та підготувати коротке письмове повідомлення. Кількість пресупозицій буде значно більшою: напр., (а) «у країні мовця є закон про працевлаштування й рівні права»; (б) «закон про працевлаштування й рівні права містить статтю про людей з обмеженими можливостями»; (в) «закон про працевлаштування й рівні права впливає на людей з обмеженими можливостями»; (г) «необхідна інформація для короткого письмового повідомлення міститься у законі про працевлаштування й рівні права». Закладена імплікатура передбачає доступність і зрозумілість такого роду інформації для інтерпретації лише студентами-юристами.

Висновки і перспективи. Виведені інференції слугують алгоритмом дій для виконання інструкції слухачем, а імплікатура прочитується «цільовою аудиторією». Таким чином, інструкції містять достатню кількість додаткової інформації, тому є прагматично виправданими й доцільними.

Спонування в інструкціях виражені переважно директивами та квеситивами з пом'якшеною силою директивів, що змушують мовця виконувати комунікативні/некомунікативні дії з максимальною точністю, а імпліковані смисли слугують вторинним джерелом інформації для виконання вправ.

Отже, методика дослідження спонукального дискурсу на основі інференційно-прагматичної моделі дозволяє виявити варіанти смислової інтерпретації інструкції, встановити її оптимальну інференцію, що узгоджується з імплікованим смислом і, таким чином, забезпечити прагматичний ефект інструкції. Останній полягає в оптимальній зрозумілості виконання інструкції.

Список використаних джерел

1. Вецкур, Т. А. Секвенційний характер інструктивного повчального дискурсу (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т. А. Вецкур // Нова філологія. – 2011. – № 44. – С. 23-28.
2. Голощук, С. Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу [Текст] / С. Л. Голощук // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – Львів, 2007. – № 586. – С. 56-59.

3. Голощук С. Л. Лінгвопрагматичні особливості спонукального дискурсу в англomовній прозі (на матеріалі художніх творів другої половини ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. Л. Голощук. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Гуманова Ю. Л. Just English. Английский для юристов: Учебное пособие [Текст] / Ю.Л.Гуманова В.А.Королева М.Л.Свешникова Е.В.Тихомирова; Под ред. Т.Н.Шишкиной. – М.: Гуманитарное знание, ТЕИС, 1998. – 198 с.
5. Канащук, С. А. Инструктивный дискурс IT корпораций: социолингвистический аспект [Текст]: дис... канд. филол. наук. 10.02.01 / С. А. Канащук – Томск, 2012. – 227 с.
6. Кондрашкина, Е. Ю. Прагмалингвистическая характеристика инструкции на материале русского и сербского языков [Текст] / Е. Ю. Кондрашкина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. – Ч. I. – № 9 (51). – С. 85-91.
7. Кравченко, Н. К. Методика исследования разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности (инференционно-прагматическая модель) [Текст] / Н. К. Кравченко, Т. А. Пастернак // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2016. – Вип. 8. – С. 40-43.
8. Кравченко, Н. К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия [Текст] / Н. К. Кравченко – Киев: «Интерсервис». – 2017. – 286 с.
9. Мощанская, Е. Ю. Инструкция по эксплуатации как жанр директивного дискурса: предпереводческий анализ [Текст] / Е. Ю. Мощанская, А. С. Киндеркнехт // Филологические науки. Вопросы теории и практики – Тамбов: Грамота, 2013. – Ч. I. – № 7 (25). – С. 134-137.
10. Назмеева, Н. А. Методичний дискурс як лінгвістичний феномен у сучасній дискурсивній парадигмі [Текст] / Н. А. Назмеева // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2011. Вип. 20. – С. 150-155.
11. Нарушевич-Васильєва, О. В. Засоби вираження функції прохання ФСП спонукальності (на матеріалі текстів художнього стилю) [Текст] / О. В. Нарушевич-Васильєва // Записки з українського мовознавства. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 8. – С. 86 – 94.
12. Носова, Л. Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе [Текст]: автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.19 / Л. Н. Носова – Москва, 2013. – 24 с.
13. Пастернак, Т. А. Інтенсифікація процесу вивчення іноземних мов [Текст] / Т. А. Пастернак // зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 181-182.
14. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения [Текст] / Н. И. Формановская. – Москва: Институт русского языка им. А.С. Пушкина, 1998. – 293 с.
15. Франко, О. Б. Семантичні та прагматичні параметри спонукального дискурсу (на матеріалі німецькомовних художніх творів ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. Б. Франко. – Київ, 2007. – 19 с.
16. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
17. Шинкарук, В.Д. Дискурсивне висловлювання як функціонально-мовленнєва одиниця [Текст]/ В.Д. Шинкарук // Збірник “Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті”. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С.180-192.

18. Шутова, О. О. Повчальний дискурс: комунікативно-прагматичні та жанрові особливості (на матеріалі українських, російських, англійських та французьких фольклорних дидактичних текстів) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. О. Шутова. – Донецьк, 2011. – 20 с.
19. Grice, H. P. Logic and conversation / H. P. Grice. // Syntax and semantics. – NY: Academic Press, 1975. – V. 3 – P. 41-58.
20. Grice, H. P. Studies in the way of words. / H. P. Grice. – Cambridge, Mass: Harvard University Press; 1989. – Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue – 406 p.
21. Sperber, D. Relevance: Communication and Cognition. / D. Sperber, D. Wilson – 2nd ed. – Oxford: Cambridge MA, 1995. – 203 p.

References

1. Vetskur, T. A. (2011). Sekventsiynyi kharakter instruktivnogo povchalnogo diskursu (na materiali angliysyskoi movi) [Sequential character of instructive didactic discourse] Nova filologiya. № 44. 23-28.
2. Holoshchuk, S. L (2007). Kohnityvno-komunikatyvni osoblyvosti sponukalnoho diskursu [Cognitive communicative features of causative discourse] Visn. Nats. un-tu "Lviv. Politekhnik". № 586. Lviv, 56-59.
3. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materiali khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Lviv, 20.
4. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materiali khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 20.
5. Kanashchuk, S. A. (2012). Instruktivnyi diskurs IT korporatsyi: sotsyolynhvystycheskyy aspekt [Instructive discourse of IT corporations: socio linguistic aspect]: dys... kand. filol. nauk. 10.02.01. Tomsk, 227.
6. Kondrashkina, E. Y. (2015). Prahmalynhvystycheskaya kharakterystyka instruktsyi na materiale russkoho y serbskoho yazykov [Pragmalinguistic characteristic of an instruction on the materials of Russian and Serbian languages] Filolohicheskiye nauki. Voprosy teorii y praktiki. Ch. I. № 9 (51). Tambov: Hramota, 85-91.
7. Kravchenko, N. K., Pasternak, T. A. (2016). Metodyka issledovaniya razhovornogo diskursa v rakurse teorii relevantnostiy (inferentsionno-prahmaticheskaya model) [Research methods of colloquial discourse in terms of relevance theory (inferential-pragmatic model)]. Odeskyi linhvistychnyy visnyk. Vyp. 8. Odesa, 40-43.
8. Kravchenko, N. K. (2017). Diskurs y diskurs-analiz: kratkaya entsyklopediya [Discourse and discourse analysis: brief encyclopedia] Kyev: Interservys, 286.
9. Moshchanskaya, E. Y. (2013). Instruktziya po ekspluatatsiyi kak zhanr dyrektyvnogo diskursa: predperevodcheskiy analiz [Service instructions as a genre of causative discourse: pre translation analysis]. Filolohycheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki. Ch. I. № 7 (25). Tambov: Hramota, 134-137.
10. Nazmeeva, N. A. (2011). Metodychnyi diskurs iak linhvistychnyi fenomen u suchasniy diskursyvniy paradyhmi [Methodological discourse as a linguistic phenomenon in modern discursive paradigm] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozhka akademiya». Vyp. 20. 150-155.
11. Narushevych-Vasylyeva, O. V. (1999). Zasoby vyrazhennya funktsiyi prokhannya FSP sponukalnosti (na materialy tekstiv khudozhnoho stylyu) [Ways to

express request function of FSP causation (based on materials of literary style)] *Zapysky z ukrayinskoho movoznavstva*. Vyp. 8. Odesa: Astroprynt, 86 – 94.

12. Nosova, L. N. (2013). *Kommunikativno-pragmaticheskiy potentsial instruktivnoy sumyariy produktivnykh svoystv v farmatsevticheskom diskurse* [Pragmatic communicative potential of a summary of product characteristics in pharmaceutical discourse]: avtoref. dys... kand. filol. nauk. 10.02.19. Moskva, 24.

13. Pasternak, T. A. (2016). *Intensyfikatsiya protsesu vyvchennya inozemnykh mov* [Intensification of the process of learning foreign languages]. *Zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 25-26 lyutoho. Kyiv: Milenium, 181-182.

14. Formanovskaya, N. Y. (1998). *Kommunikativno-pragmaticheskiye aspekty edinits obshcheniya* [Pragmatic communicative aspects of communication units] Moskva: Ynstytut russkoho yazyka ym. A.S. Pushkina, 293.

15. Franko, O. B. (2007). *Semantichni ta pragmatichni parametry sponukalnoho dyskursu (na materiali nimetskomovnykh khudozhnikh tvoriv XX st.)* [Semantic and pragmatic parameters of causative discourse (based on materials of German fiction of XX century)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 19.

16. Kharchenko, S. V. (2015). *Variantnist fakultativnykh elementiv semantiko-syntaksysnoi struktury rechen* [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. *Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences*, 215, 33-39

17. Shynkaruk, V.D. *Dyskursyvne vyslovliuvannia yak funktsionalno-movlennieva odynytsia* (1996). [Discursive statement as functionally-speech unit]. *Zbirnyk "Struktura ta semantyka movnykh odynyts u funktsionalnomu aspekti"* [Bulletin The structure and semantics of language units in the functional aspect]/ . – Chernivtsi: ChDU, 1996. – S.180-192.

18. Shutova, O. O. (2011). *Povchalnyi dyskurs: komunikativno-pragmatichni ta zhanrovi osoblyvosti (na materiali ukrayinskykh, rosiyskykh, anhliyskykh ta frantsuzkykh folklornykh dydaktychnykh tekstiv)* [Instructive discourse, pragmatic communicative and genre features (based on Ukrainian, Russian, English and French folk didactic texts)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.15. Donetsk, 20.

19. Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation. Syntax and semantics*. V. 3. NY: Academic Press, 41-58.

20. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words. Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

21. Sperber, D., Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Cambridge MA.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ПОБУДИТЕЛЬНОГО ДИСКУРСА НА ПРИМЕРЕ УЧЕБНЫХ ИНСТРУКЦИЙ

Т.А. Пастернак

Аннотация. В статье рассматривается побудительный дискурс как источник для выявления механизмов успешной коммуникации между участниками процесса обучения. Определены конститутивные характеристики инструкции как побудительного дискурса. Проанализированы образцы инструкций к выполнению упражнений в ракурсе инференционно-прагматической методики анализа дискурса.

Ключевые слова: процесс обучения, побудительный дискурс, инструкция, инференционно-прагматическая методика

RESEARCH METHODS OF IMPERATIVE DISCOURSE ON EXAMPLES OF TEACHING INSTRUCTIONS

T. A. Pasternak

Abstract. *Introduction.* The article is devoted to imperative discourse as the source for discovering the mechanisms of successful communication among participants of learning process. The early XXI century is marked by the transition to a new learning paradigm that focuses on lifelong learning. Plenty of available resources such as video lessons, Skype lessons, original multimedia courses, etc. increased greatly the opportunities for learning, shifting the teacher's role from the main bearer of professional knowledge and skills to the advisor in the immense pool of learning methods and approaches. For that matter the teacher directs and motivates students for self education and lifelong learning.

On the motivation stage the teacher faces one of the most complicated challenges: how to articulate the right instructions for such demanding and sophisticated students. Lenient, nonintrusive encouragement or tough, dictatorial compulsion will lead to effective motivation nowadays? This dilemma is of current interest, so causative discourse is becoming the subject of research, first of all, for linguists.

The findings of recent research showed that causative discourse has a great potential for eliciting new effective mechanisms for successful communication among participants of learning process.

Purpose. The aim of the article is to summarize research positions concerning causative discourse; outline constitutive features of an instruction as causative discourse; analyze samples of instructions for doing exercises applying inferential pragmatic research methods.

Results. We refer instructions, as a language pragmatic category, to causative discourse as they are associated with the impact of one communicator to another with the aim to perform some (non)communicative actions, change viewpoint, (dis)agree with the opponent, express opinion, etc. Learning instructions belong to neutral imperative acts, that is caused by their pragmatic purpose: to follow instructions willingly, no intrusively, with sufficient amount of presuppositions enough for an addressee to realize and carry out them properly.

In this article we have analyzed some samples of instructive discourse (learning instructions) applying inferential pragmatic research methods, based on the Relevance theory by G. P. Grice and developed by D. Sperber and D. Wilson. The offered research method focuses on the universals of rational language behavior, regularized by Cooperative principle; on learning the Speaker's implicated meaning and the rules of its reference by the Hearer.

Conclusion. Research methods of causative discourse, based on inferential pragmatic research model, let identify some possible variants of semantic interpretations of an instruction, elicit its most suitable inference that correlates with implicated meaning and this way guarantee the pragmatic effect of an instruction.

Keywords: learning process, imperative discourse, an instruction, inferential pragmatic research methods

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0850-0352

Анотація. У статті досліджено типи пасивних конструкцій та причини їх використання в фахових текстах, а також способи та труднощі їх перекладу українською мовою. Розглянуто семантико-прагматичні характеристики медіопасивних конструкцій та пасивних конструкцій з локативним прийменником, що не визначається дієсловом. Проаналізовано конструкції з інфінітивом у функції визначення, в якому може нейтралізуватися опозиція актив/пасив, а також типові англійські конструкції зі статичним та динамічним пасивним станом дієслівних виразів. Вказано, що пасивні конструкції застосовуються з метою переформатування суб'єктно-об'єктних відношень у реченні, а отже і членування на тему/рему. В пасивних конструкціях з локативним прийменником дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта. В інших видах пасивних конструкцій виокремлюється потужна імпліцитна модальна складова необхідності або можливості виконання дії, а також складова завершеності чи незавершеності дії.

Ключові слова: пасивні конструкції, синтетичні мови, аналітичні мови, об'єкт дії, способи перекладу

Галузеві тексти відрізняються від інших видів великим арсеналом допоміжних знакових систем (схем, креслень), логічністю, об'єктивністю та компактністю викладу. Їх пишуть згідно із чіткими правилами, й у різних авторів, що пишуть на одну й ту саму тему, можна побачити однакові синтаксичні й морфологічні структури, звороти, один стиль. Розбіжності є лише в частотності вживання слів і виразів та складності викладу. Домінантність перекладу, що забезпечує інваріантність тексту, – це терміни, загальнонаукова лексика, дієслівні форми теперішнього часу, пасивні дієслівні конструкції, складні слова, скорочення, цифри, формули. схеми. Вони потребують додаткових пошуків під час перекладу, кропіткої праці й уважності перекладача. Характерною особливістю англійських галузевих текстів є висока частотність вживання пасивних зворотів, тоді як в українській пасивний стан вживається значно рідше.

Актуальність теми зумовлена тим, що пасивні конструкції можуть створювати певну складність при перекладі навіть для досвідчених перекладачів. Стан дієслова напряду встановлює зв'язок між дією, або станом, що передаються дієсловом, і учасниками, що визначаються його суб'єктом та об'єктом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо суб'єкт виступає агентом (діючою особою) дієслова, тоді дієслово вживається в активному стані. Якщо суб'єкт є об'єктом впливу, метою чи досліджуванням, таким, що зазнає дії, використовується дієслово в пасивному стані. В перекладі слід зважати на ті

зміни, які відбуваються в актуальному членуванні речення, в його тематичних та рематичних компонентах. Дослідженням англійських та українських пасивних конструкцій займалися Я. І. Рецкер, І. А. Зражевська, Л. М. Беляєва, М. А. Аполлова, О. А. Сербенська, Г. І. Сидорук та інші.

Метою дослідження є аналіз англійських пасивних конструкцій та дослідження особливостей їх перекладу з огляду на порядок слів в пасивних реченнях, який впливає на актуальне членування речення.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, контекстно-ситуативний аналіз дискурсу.

Результати. Граматична категорія стану виражає різний напрям дії по відношенню до носія дії. Але носієм дії може бути особа (предмет), яка виконує дію (*I send*) і особа (предмет), на яку направлена дія (*I am sent*). Активний стан означає, що дія виконується особою – носієм дії. Пасивний стан означає, що дія направлена на носія дії. В реченнях пасивного стану виконавець дії невідомий, а вся увага приділяється суб'єкту. Там, де це необхідно, виконавець дії може бути уточнений мовними одиницями на позначення часу і місця виконання дії. Аби звернути увагу на суб'єкт, в фахових україномовних текстах використовуються прості безособові речення: 1. Означено-особові речення, присудок яких виражений дієсловом у формі першої або другої особи однини чи множини. Підмет такому реченню не потрібний, оскільки закінчення дієслова дозволяє безпомилково встановити суб'єкт. Цей тип речень широко вживають у науково-навчальних та науково-публіцистичних текстах [4, с. 170]: *Проведемо дослід. Надайте приклади, що ілюструють концентрацію чорнозему в ґрунтах.* У науковому стилі форма першої особи множини позначає автора (викладача) [7, с. 381, 503], а форма другої особи позначає читача, виконавця інструкцій; – неозначено-особове речення, присудок якого, виражений формою дієслова множини минулого, третьої особи множини теперішнього та майбутнього часу, указує на дію неозначених осіб чи особи: *Визначають відношення.* У фахових текстах такі речення вживаються, коли з різних причин не хочуть називати особу чи в цьому немає потреби (її зазначено в попередніх реченнях), і коли сама особа невідома, але відома її дія; 2. Узагальнено-особове речення, у якому дію, стан чи ознаку, окреслену присудком переважно у третій особі множини, сприймають як властиву завжди чи зазвичай [4, с. 170]: *Обмеження на ввезення добрив не вводять.* У фахових текстах такими реченнями висловлюють узагальнені судження – правила, висновки, а неназваною особою може бути будь-хто з широкого кола людей.

Рецкер Я.І. наголошує на тому, що в англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в слов'янських, оскільки в першій в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів. Підметом такого речення в оригіналі може бути прямий, непрямий, а також приєдниковий додатки речення активного стану [3, с. 92]. Також про цю особливість зазначають в своїй книжці Венкель Т.В., і Валь О.Д [1, с. 46]. У реченні з дієсловом в активному стані: *He lent me the screwdriver – Він позичив мені викрутку*, де *the screwdriver* – прямий додаток, а *me* – непрямий додаток, відповідають два речення пасивного стану *The screwdriver was lent to me*, та *I was lent the screwdriver (Мені позичили викрутку)*. У першому з них підмет відповідає прямому додатку речення активно стану, а в другому – непрямому. Пасивний стан застосовують тоді, коли в центрі уваги є особа або предмет, на які спрямована дія (об'єкт дії). Тоді суб'єкт дії зазвичай не вказують. У пасивних реченнях об'єкт дії виражено підметом, а суб'єкт дії або зовсім не згадується, або

виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*. Наведемо речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії не виражений: *The journalists were told that all the facilities in use there had been made in Iraq since the Gulf War* (Як повідомили журналістів, усе устаткування в Аль-Хакамі вироблене в Іраку після війни в Перській затоці). Таким реченням в перекладі відповідають безособові речення або речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*: *Forests are destroyed by logging and forest fires* (Ліси знищуються через вирубки і лісові пожежі). *Rivers and lakes are clogged and polluted with the waste of logging and mining* (Річки й озера забруднюються відходами від лісорозробок і гірничої промисловості).

Розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій становлять основні труднощі для перекладача. Згідно з А.В.Федоровим, можна виділити три основні типи граматичних розбіжностей між мовою оригіналу та мовою перекладу [7]. Перший випадок – коли в мові оригіналу зустрічається елемент, якому немає формально – граматичної відповідності в мові перекладу. Другий випадок – коли в мові перекладу є елементи, що не мають формальної відповідності у вихідній мові, а тим часом неминуче застосовуються у текстах будь – якого виду. Третій випадок – коли в мові перекладу є елементи, що формально відповідають елементам вихідної мови, але відрізняються від них по виконуваним функціям. Українською мовою дієслова в пасивному стані перекладаються:

а) дієсловом з часткою -ся (-сь): *As animals **are** often **kept** there in bad conditions.* — Тому що тварини часто утримуються там у поганих умовах

б) сполученням дієслова бути з дієслівними формами -но, -то в безособових реченнях: *They believe the more whisky **is drunk**, the happier is the journey.* — Там вірять, що чим більше буде випито віскі, тим радіснішою буде подорож.

в) сполученням дієслова «бути» з дієприкметником пасивного стану минулого часу: *Only producers of fertilizers **were located** in proximity to consuming agrarian regions.* — Лише підприємства-виробники добрив **були наближені** до споживачів — розміщені в аграрних регіонах.

г) дієсловом в активному стані в безособових реченнях: *This approach is very much spoken about.* — Про цей підхід багато говорять.

д) якщо в реченні з дієсловом у пасивному стані вказано суб'єкт дії, його можна перекласти особовим реченням з дієсловом в активному стані. При перекладі можна або зберегти пасивну форму, або замінити її активною, зважаючи на обумовленість вживання пасиву в оригіналі. В англійській мові пасивні конструкції зустрічаються набагато частіше, ніж в українській, що пов'язано з низкою особливостей, головна з яких полягає в тому, що в першій можна перетворити в пасивну конструкцію речення з дієсловом в активному стані з прямим додатком, що означає об'єкт, на який безпосередньо переходить дія, або предмет, який виникає як наслідок відповідної дії, чи конкретизує значення пояснюваного дієслова і виражений знахідним відмінком без прийменника, а також родовим при перехідних дієсловах із запереченням [2, с. 70] або прийменниковим додатком, вираженим іменником з прийменником [2, с. 70], що в другій неможливе: *Confusion is however not easily described. The face expression has not been identified yet. One would say that the elephant has been cloned. Even though the evolution of the human hair has not been analyzed that much... When this condition is met... One can be driven to important conclusions.* В прийменниковому пасивному стані локативний прийменник не визначений дієсловом: *My hat has*

been sat on. The bridge has already been flown under twice with. Sundays were never worked on. The fog was set out despite. Порівняймо: *We never worked on Sundays. They set out despite the fog.* Місцевий відмінок зазнає прагматичних обмежень, які виключають такі приклади, як *The tree had been died near.* Розглянемо прагматичні обмеження, що застосовуються до подібних пасивних конструкцій: *This bed has been slept in,* в яких міститься локативний прийменник, не визначений дієсловом. Пасиви такого роду є вдалими тільки тоді, коли дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта: *This bed was slept in by George Washington. The valley could be marched through in less than two hours. My new hat has been sat on. The river was slept beside. The village hall could be met in. The roof has been sat on all day.* Той факт, що Джордж Вашингтон спав в ліжку, викликає деякий історичний інтерес, тож задовольняє обмеження. Якщо долину можна пройти за менш ніж дві години, то це дає істотну інформацію про її довжину і саму місцевість. Хтось сидів на моєму новому капелюсі, який зазнав деформації, тож, очевидно, відбудуться значні зміни в самій якості капелюха.

Стосовно першого прикладу: *This bed has been slept in,* можна сказати, що сон в ліжку призводить до важливих змін, бо воно стало зім'яте, а простирadlo – брудне, і ніхто більше в такому ліжку не спатиме. Жодний з факторів не пояснює використання пасиву в наступних трьох реченнях, хоча відповідний активний стан цілком прийнятний тут: *We slept beside the river; We could meet in the village hall; The protesters have sat on the roof all day.* Сон на березі річки не впливає на неї, а сама вона нічим істотно від інших річок не відрізняється. Сільські зали зазвичай використовуються для зустрічей, і нічого визначного в цьому немає. А просте сидіння на даху жодним чином на нього не впливає. В цих реченнях дієслівний вираз не вказує ні на суттєву властивість, ні на зміну в такій властивості суб'єкта-референта.

Наступний граматичний стан поєднує в собі значення і середнього і пасивного станів: *the book reads well; the trousers wash easily; ripe oranges peel well; the book was not selling.* Таку саму нейтралізацію опозицій спостерігаємо в конструкціях з атрибутивним інфінітивом: *The book to read → The book to be read. The nature to protect → The nature to be protected. The animals to feed. → The animals to be fed. The stars to open. → The stars to be opened. The fortress to destroy. → The fortress to be destroyed.*

Динамічні та статичні пасивні конструкції є типовими для англійської мови та вказують на доконаність/недоконаність дії: *It was stolen. – It got stolen (її вкralи); He was pure. – He became pure (Він був бідним – Він став бідним); The door is closed. – The door comes closed (Двері зачинені).*

Висновки і перспективи. В англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в українській, оскільки в англійській мові в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів, що у випадку з українською мовою може звучати неприродньо і неадекватно. Для адекватного перекладу необхідно вміти правильно аналізувати граматичну будову англійських речень, правильно визначати семантико-прагматичні та граматичні труднощі перекладу й конструювати речення відповідно до норм мови і жанру перекладу.

Список використаних джерел

1. Венкель, Т. В., Валь, О. Д. Вдосконалюйте вашу розмовну англійську [Текст] / Т.В. Венкель, О.Д. Валь. – Чернівці : Рута, 2003. – 295 с.

2. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д. І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика [Текст] / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 2001. – 240 с.
4. Сербенська, О. А. Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні [Текст] / О. А. Сербенська. – Проблеми української науково-технічної термінології. Тези доповідей 4-ї Міжн. наук. конференції. – Львів: Львівська політехніка, 1996. – С. 36.
5. Сидорук, Г. І. Вступ до перекладознавства [Текст] / Г. І. Сидорук. – К. : Інтерсервіс, 2016. – 328 с.
6. Сидорук, Г. І. Аспектний переклад аграрних текстів [Текст] / Г. І. Сидорук. – К.: Інтерсервіс, 2016. – 496 с.
7. Федоров А.В. Основы общей теории перевода [Текст] / А.В. Федоров. – М.: Филология ТРИ , 2002. – 416 с.

References

1. Venkel, T. V., Val, O. D. (2003). Vdoskonalyuite vashu rozmovnu anhlijsku [Improve your spoken English]. Ruta, 295.
2. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
3. Retsker, Y.I. (2001). Teoriia perevoda i perevodcheskaya praktika [Theory of translation and translation practice]. Mezhdunarodnye otnosheniia, 240.
4. Serbenska, O. A. (1996). Dieslivni konstruksii v ukrayinskomu naukovotekhnichnomu movlenni [Verbal constructions in the Ukrainian scientific and technical speech]. – Problemy ukrainskoi naukovotekhnichnoi terminolohii. Tezy dopovidey 4-I Mizhnarodnoi naukovo konferentsii. –Lvivska politekhnik, 36.
5. Sydoryk, G. I. (2016). Vstup do perekladoznavstva [Basics of translation theory]. Interservis, 328.
6. Sydoruk, G. I. (2016). Aspektnyi pereklad ahrarnykh tekstiv [Aspect translation of agrarian texts]. Interservis, 496.
7. Fyodorov, A. V. (2002). Osnovy obshchei teorii perevoda [Basics of general theory of translation]. Filologiya TRI, 416.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКИХ ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Г. И. Сидорук

Аннотация. В статье исследованы типы пассивных конструкций и причины их использования в профессиональных текстах, а также способы и трудности их перевода на украинский язык. Рассмотрены семантико-прагматические характеристики медиопассивных конструкций и пассивных конструкций с локативным предлогом, не определяющимся глаголом. Проанализированы конструкции с инфинитивом в функции определения с возможностью нейтрализации оппозиция актив/пассив, а также типичные английские конструкции со статическим и динамическим пассивом глагольных выражений. Указано, что пассивные конструкции применяются с целью переформатирования субъектно-объектных отношений в предложении, то есть членения на тему/рему. В пассивных конструкциях с локативным предлогом глагольное выражение указывает или на существенное свойство

или на изменения в этом свойстве субъекта-референта. В других видах пассивных конструкций выделяется мощная имплицитная модальная составляющая необходимости или возможности выполнения действия, а также составляющая завершенности или незавершенности действия.

Ключевые слова: пассивные конструкции, синтетические языки, аналитические языки, объект действия, способы перевода

SEMANTIC AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH PASSIVE CONSTRUCTIONS

G.I. Sydoruk

Abstract. *This article informs about typology of English passive constructions compared with Ukrainian ones. Passive constructions are more typical for English than for Ukrainian. Therefore, specific problems arise in translating English passive constructions into Ukrainian. One can find out that this peculiarity proceeds from languages belonging to different groups: analytic (English) and synthetic (Ukrainian). Passive constructions are used in order to emphasize rather an object of the action, than a subject. Ukrainian language also has passive constructions, but they are not widely used in Ukrainian professional texts.*

The article also provides the information about types of mistakes that occur in translation, as well as the correct ways of translation. There are five common types of translating English passive constructions into Ukrainian. Translator should be very careful due to a fact that passive constructions are used in the manuals, covering letters and other technical papers. Semantic and pragmatic characteristics of passive constructions with locative preposition and mediopassive constructions have also been considered. Semantic and pragmatic characteristics of mediopassive constructions as well as those with locative preposition, with a verb being not defined have been considered. The Attributive Infinitive in the function of definition, undergoing neutralization of opposition active/passive and typical English constructions with static and dynamic passive verbal expressions of perfective/imperfective aspect have been analyzed. It has been concluded that passive constructions are applied to reformatting subject-object relations in the sentence, and therefore the division on theme/rheme. Passive constructions with locative preposition a verb phrase indicate a significant property or the change in this property of subject-referent. In other types of passive constructions strong implicit modal component of obligation or possibility of action and component of completeness or incompleteness of action are singled out.

Keywords: *passive constructions, synthetic language, analytic language, the object of action, methods of translation*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІДІОМАТИЧНОСТІ В ПЕРЕКЛАДАХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ю. Г. СТЕЖКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: stezhko@mail.ru
orcid.org/ 0000-0002-0226-8081

Анотація. У статті висвітлюється проблемність перекладу фразеологізмів, яка обумовлена міжмовною ідіоматичністю, труднощами передачі усього конотативного забарвлення. Підґрунтям перекладності є спільний для усіх народів логічний спосіб мислення, який забезпечує універсальність семантичного поля. Наводяться основні методи перекладу фразеологізму. На підставі зіставного аналізу ідіоматичності відшукується еквівалент зі збереженням чи без збереження базового образу. Значна увага у статті приділяється аналізу впливу культури постмодернізму на практику художнього перекладу.

На завершення робиться висновок про особливий вияв єдності мови, мислення, культури в ідіоматичності, про обумовленість перекладу фразеологізмів, з одного боку, об'єктивністю, заданою імперативами пануючої культури, а з іншого – суб'єктивністю – тезаурусом перекладача.

Ключові слова: фразеологізм, ідіоматичність, художній переклад, культура, мислення

Актуальність. Вагому роль у входженні України у світовий культурний простір відіграє художній переклад, який забезпечує діалог культур, обмін національними надбаннями літературної творчості. Вищою формою мовного творення картини світу є фразеологізми як національно-культурні маркери, як джерело знань про ментальність нації та історичну добу. У фразеологізмах найбільш виразно виявляється зв'язок мови народу з національною культурою та способом осягнення дійсності. Ідіоматичність фразеологізмів надає твору художньої цінності та водночас створює інколи нездоланні перепони для передачі іншою мовою не стільки денотативного, скільки конотативного наповнення. Тож переклад фразеологізмів посідає чільне місце в дослідженнях з проблем художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З досить чисельних праць з художнього перекладу окремо маємо відзначити дослідження з перекладу фразеологізмів та їх ужитку у мовній картині світу таких видатних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, теоретиків перекладу як Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, Л.С.Бархударов, Р.П.Зорівчак, В.І.Карабан, М.П.Кочерган, К.І.Мізін, В.В.Морковін, О.Б.Новосадська, Г.В.Колшанський, Л.А.Лисиченко, В.М.Манакін, Т.Г.Нікітіна, М.В.Піменова, Г.В.Рамішвілі, Ж.П.Соколовська, Н.В.Уфімцева, М.В.Цюрупа, О.Д.Швейцер та інші. Утім, говорити про вичерпаність теми наразі не доводиться. Як на нас, бракує уваги дослідженням художнього перекладу як феномену взаємообумовленості мови, мислення та культури, що і обумовило наші прагнення заповнити до певної міри прогалини в експлікації перекладності фразеологізмів мисленнєвими установками, втіленими у концептуальну та мовну картини світу як відбиток національної культури та креативу перекладача.

Мета статті – аналіз підходів до розуміння категорії “мовна картина світу”, дослідження взаємозв’язку мови, мислення та культури в контексті іншомовного відтворення семантики та конотації фразеологізмів у художніх творах, оцінка мотиваційних установок вибору методів художнього перекладу.

Методи та методологія дослідження. За основні методи маємо зіставний аналіз, методи аналогії, сходження від абстрактного до конкретного. За методологічну основу маємо ідею антропоцентричності мови, теоретичне обґрунтування її обумовленості культурою в працях В. фон Гумбольдта, О.О.Потебні, неогумбольдтіанців, а також синергетичне бачення лінгвосистеми з урахуванням постмодерністських культурних трансформацій.

Вихідним пунктом нашої розвідки маємо бачення перекладу фразеологізмів, обумовлене, з одного боку, об’єктивністю, задану імперативами пануючої культури, а з іншого – суб’єктивністю – характеристиками перекладача.

Особливої складності художньому перекладу надає той факт, що фразеологізми (фраземи), які є найбільш поширеними ідіоматичними засобами художнього вираження мовної картини, являють собою такі стійкі словосполучення, семантика яких не впливає зі значення кожного зі слів. Скажімо, значення словосполучення “собаку з’їв”, “шукати вітра в полі” в послівному перекладі не має смислу, є безглуздя. Тож і саме фразеотворення, і переклад фразеологізмів потребують мисленнєвих зусиль - аналізу, суджень - на порядок вищих, ніж простий переклад.

Зіткнувшись у тексті з ідіоматичністю, перекладач має глибоко проаналізувати контекст ужитку фразеологізму, зіставити потенційний відповідник з уже відомими випадками художніх перекладів творів мовою оригіналу з тим, щоб остаточно утвердитися у його еквівалентності. На загальному рівні “роль мислення у процесі фразеотворення полягає в тому, щоб із множини ознак порівнюваних денотатів ... відібрати ознаки найсуттєвіші й значущі в певному мовному соціумі відповідно до загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів” [4, с.77]. Щодо об’єктивних чинників впливу - “загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів”, то маємо констатувати, що сучасні дискусії щодо стратегії перекладу фразеологізмів вийшли за межі теорії неперекладності часів модерну, проте і не принесли остаточних результатів. Перекладацькі “невирішуваності” з “теорії неперекладності” доби модерну наразі доповнилися імперативами культури постмодерну. Полеміка перейшла у площину доцільності дотримання авторських інтенцій, потреби у збереженні ідіостилу, національно-культурної автентичності першотвору та навіть відтворення смислу авторської мовної картини.

Наразі думки розійшлися - від повного заперечення можливості збереження ідіоматичного значення фразеологізму, його конотації, естетики до поміркованого оптимізму. Ми солідарні з думкою, що в постмодернізмі “непереводимість дефінується прежде всего как “трудность перевода”, заставляющая вновь и вновь возвращаться к определенному фрагменту текста, причем такие усилия никогда не прекращаются” [1, с.53], - що методологічно орієнтує на визнання безумовної перекладності, проте з певними застереженнями на кшталт “невозможно, по крайней мере в большинстве случаев, приблизиться к оригиналу сразу во всех измерениях” [2, с.166]. Під цими “измерениями” мається на увазі конотативне забарвлення фразеологізмів. А перекладність/неперекладність є більше предметом установки перекладача на рівні теоретичного мислення, ніж наслідком розбіжностей значень фразеологічної одиниці. Відтак тема збереження авторського ідіостилу та автентичності мовної картини світу першотвору у

перекладі бачиться предметом індивідуальної свідомості, її архітектоніки та, власне, досвіду перекладача. І перше, що спадає на думку перекладачу, виходячи з економії мислення, це вдатися до спрощення перекладу, “зняти” ідіоматичність, виразити фразеологізм одним словом - семантичним відповідником. Скажімо, словосполучення “прикусити язика” можна замінити словом “промовчати”, але ж за такої заміни губиться не лише художня цінність, а й національний колорит та глибина смислу першотвору. Так само і в разі буквализму в перекладі є небезпека зіткнутися з нерозумінням читачем смислу фразеологізму. Отже, є підстави вбачати проблемність міжмовної ідіоматики фразеологізму не у неперекладності, а радше у фаховості перекладача.

Усе зазначене, гадаємо, становить достатні підстави для постулювання безумовної перекладності фразеологізмів - підґрунтя для зіставного аналізу міжмовної ідіоматичності. Відтак надалі будемо говорити лише про методи та мотивації щодо перекладу фразеологізмів, про міру відтворення усього конотативного багатства оригіналу в перекладі та про неминучість “неперекладного залишку” навіть за усієї ретельності добору відповідника.

Безумовно, незаперечність перекладності ще не означає безпроблемності. Істотна перепона в досягненні еквівалентності відповідника криється у культурних, ментальних відмінностях народів, та способах осягнення дійсності - як об'єктивних, так і суб'єктивних – психотипом перекладача, його жанрово-стилістичними вподобаннями, відданістю культурним запитам читача. Проте, якщо “нормативные установки, задаваемые культурой” (О.Д.Швейцер), становлять непідвладні перекладачеві чинники об'єктивної детермінації стратегії перекладу, то суб'єктивні знаходяться цілком у сфері можливостей активного самовираження перекладача - це його мотиви, інтенції тощо. Погодьмося, що “все переводческие трансформации чем-то мотивированы” (Л.К.Латишев). Такою мотивацією має бути якомога повне вираження концептуальної картини мовними засобами. В концептуалізації знань про світ проглядається незримий зв'язок автора з перекладачем на рівні мисленнєвої характеристики денотату. Мовна картина становить лише стилістичний засіб експлікації континууму знань, зорганізованих у цілісну концептосферу. Отже, ланкою, що інтенційно пов'язує автора та перекладача у творенні мовної картини, є мислення (ratio), на ґрунті якого концепти стають доступними для вираження різними мовами.

Знання, на тлі яких досягається порозуміння автора та перекладача (бодай в основних семантичних та конотативних значеннях фразеологізмів), А.В.Федоров визначає як “фонові знання”, тобто знання, спільні для міжмовних комунікантів. Теза про фонові знання проливає світло на існування “універсальної семантичної основи світу” [4, с.73], дозволяє говорити про спільність засадничих принципів логічного мислення у фразеотворенні. Погодьмося, що з усього розмаїття форм осягнення дійсності (раціональних та ірраціональних) універсальною формою щодо фонових знань залишається формально-логічне мислення. Воно породжує семантичні універсалії мов, а отже і умови взаємоперекладності фразеологізмів.

До семантичних універсалій на ґрунті збігу способів мислення варто віднести загальнозрозумілі інтернаціоналізми, біблеїзми, міфологізми на кшталт “as white as snow”, “rot wie ein Krebs”, “finita la commedia”, “time is money”, “cherchez la femme”, “Sodom and Gomorrah” тощо. Іншомовне відтворення ідіоматичності фразеологізмів ґрунтується на спільному осмисленні їх значень, тож зводиться до безпосереднього послівного перекладу, калькування. В перспективі глобалізаційні процеси лише розширяють спільне семантичне поле, а отже і можливості застосування методу калькування.

Однак така простота перекладу не завжди є доступною, а на близькі перспективи процесу подолання семантичних розходжень в мові наразі не варто покладатися. Як і не варто зосереджуватися лише на спільності мислення, знань та існуванні “концепції універсального семантичного простору взагалі” [там само]. Образність, предметна значимість, зміст фразеологізмів не завжди є очевидними, навіть за умов збігу способів мислення. Переклад є, передусім, діалогом культур, тож без належної обізнаності в галузі культури народів (історії, літератури, релігії тощо) говорити про обізнаність на значеннях фразеологізмів доводиться із застереженнями. Найвищий ефект відтворення семантики та конотації оригінального фразеологізму у перекладі досягається спільністю або принаймні зближенням тезаурусу автора та перекладача.

Проте, говорячи про спільність способів мислення комунікантів, семантичну універсальність фразеологізмів, маємо бути свідомими того, що кожній мові притаманні як універсальність, тобто спільний спосіб концептуалізації дійсності та її мовної експлікації, так і відмінний, суто національний мовностилістичний вираз. Загальновідомо, що “язык есть орган, образующий мысль” (В. фон Гумбольдт), але чи завжди між думкою та словом панує однозначна обумовленість, чи має одна й та ж фразема за різних культур одне й те ж значення, чи породжує ті ж самі емоції, оцінки, асоціації? Відповідь - ні, а відтак виникає і інше питання - чи є в такому разі метод калькування універсальним, бездоганим з точки зору передачі семантики та конотативного наповнення фразеологізму іншою мовою? Як свідчить практика перекладу, відповідь також - ні. Так, українська лексема “зозуля” може позначати як птаха сімейства *Cuculus canorus*, так і набувати образу недбайливої матері. У дослівному перекладі (скажімо, на англійську мову ця образність втрачається, значення спотворюється. Тож у таких випадках варто віднайти український фразеологічний відповідник зі збереженням, бодай в основному, значення та конотації. Таким чином, доцільність застосування дослівного перекладу визначається можливою полісемантичністю фразеологізму у відповідному культурному середовищі, контекстуальністю ужитку, а в підсумку фаховістю, вдачею перекладача.

Окрім семантичної неоднозначності, перекладачу доводиться стикатися з ситуацією, коли “фразеологізми, пов’язані з однією темою, можуть нести різну конотацію, наприклад, фразеологізми на тему смерті “дати дуба” та “відійти до кращого світу” мають одне й те саме денотативне значення “померти”, але ж в першому випадку ФО несе відтінок зневаги, в той час як в другому – навпаки, значення поваги до померлої людини” [3, с. 80]. Відтак конотація, оціночне забарвлення фразеологізму мусить бути недвозначно закріпленим у перекладі на підставі змістовного аналізу ужитку фразеологізму, інтенцій автора тощо.

В цілому, застосування дослівного перекладу скорше є винятком, навіть за споріднених культур, мов, а за істотно відмінних й поготів. Попри уявну простоту та широку доступність калькування фразеологічний фонд “універсального семантичного простору” є доволі обмеженим щодо збереження образності. Якби підґрунтям “універсальності семантичного простору” була лише раціональність як спільний спосіб мислення, а мовна картина - її дзеркальним відображенням, то перекладач не мав би клопоту щодо іншомовного відтворення фразеологізму у всій палітрі емоцій, асоціацій, оцінок тощо. На практиці ж перекладачеві доводиться вдаватися до пошуку відповідника іншомовного фразеологізму зі збереженням, а то й зі зміною образності, наближеною до адекватного сприйняття українським читачем, звісно, із певними втратами автентичності твору.

Назагал, у своїй більшості, за відсутності відповідників у мові перекладу в різних джерелах пропонуються такі способи як фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, адекватний переклад, описовий метод, пошук варіативного відповідника і т.д., сутність яких, незалежно від термінологічного позначення, являє собою спробу віднайти семантичний відповідник зі збереженням базового образу, а у разі неможливості, то й із заміною його іншим, але з якомога меншими втратами конотативного наповнення. Скажімо, змістовно англійське словосполучення “don’t count your chickens before they are hatched” можна замінити українським відповідником зі збереженням базового образу - “курчат по осені рахують”, або з іншою, більш близькою українству образністю - “не кажи гоп, поки не перескочиш”. Перевага за фразеологізмом, який більше пасує контексту.

У більшості випадків за відсутності у мові перекладу аналога англійському фразеологізму, а дослівний переклад не є можливим, пропонується відмовитися від перекладу іншомовним фразеологізмом на користь описового методу – довільного пояснення значення, яке б робило написане автором зрозумілим іншомовному читачеві. Так, англійський фразеологізм “to cut off with a shilling” перекладається зрозумілим нефразеологізмом – “позбавити спадщини”. Відтак переклад фразеологізмів може здійснюватися як фразеологічними, так і нефразеологічними способами з коментарями чи без них.

В усіх випадках достеменно відтворення оригіналу в усіх вимірах мовою перекладу не є можливим в силу як об’єктивних чинників, так і, головню, суб’єктивних. Адже “переводчик, в особенности переводчик художественного текста, неизбежно привносит в процесс перевода свои собственные характеристики. Это сказывается и на этапе интерпретации исходного текста, и на этапе создания нового текста на языке перевода. К этим характеристикам относится верность переводчика определенной культурной, и в частности литературной, традиции, его собственное творческое и эстетическое кредо, его связь с собственной эпохой и, наконец, та конкретная задача, которую он сознательно или неосознанно ставит перед собой” [5, с.172]. Якщо мовна картина світу в першотворі є авторською інтерпретацією знань про світ, то іншомовне її відтворення становить уже інтерпретацію інтерпретації з позицій світоглядних установок та ціннісних вподобань перекладача. Чи може перекладач достеменно знати, який смисл вкладав автор і чи повинен неухильно його відтворювати? Тож правомірно говорити про виправданість семантичних, конотативних змін за рахунок вдалої заміни фразеологізму нефразеологічним виразом, як і навпаки, нефразеологізму фразеологічним відповідником. Той факт, що мовний вираз дійсності не є об’єктивно зумовленим такою мірою як концептуальний, надає перекладачу широку палітру можливостей мовно-стилістичного виразу картини. Інколи він може задля посилення художнього сприйняття тексту вдаватися до насичення перекладу фразеологізмами навіть за відсутності їх в оригіналі. “Наприклад, замість іспанського “Las miró alejarse”, що в дослівному перекладі виглядатиме: “він дивився, як вони віддалялися”, перекладач вжив українську ФО “проводжати очима”, яка має певну конотацію...” [3, с.82].

В гонитві за образністю перекладач може знехтувати авторською концептуалізацією дійсності, втіленою у мовну картину. І в цьому ми не вбачаємо якоїсь небезпеки. Художній переклад і сам першотвір не є і не мають бути достеменним відображенням дійсності; вони покликані творити реальність, задовольняючи культурні запити суспільства. Діє непорушний зв’язок – “кожна мова адекватно обслуговує свою культуру” (Р.Фрумкіна). Справа в тому, що в

ідіоматичності значення фразеологізмів закарбована суспільна свідомість, соціальна пам'ять як об'єктивна компонента мовної картини, а уже визначення стилістики твору, ужиток фразеологізмів віддані на відкуп авторським вподобанням, які не є імперативними для перекладача.

Особливим чином мовне "обслуговування культури" відбулося з утвердженням культури постмодернізму, котрий набув оцінки інтелектуальної течії (В.Г.Кремень). В заломленні на літературну творчість, інтелектуалізм постмодернізму проявився в широкій лібералізації художнього перекладу в дусі ідей Р.Рорті, Ж.Дерріди. В контексті нової парадигми культури перекладач не надто обтяжений неухильним збереженням автентичності твору, непорушністю авторського права на ідіостиль, творення смислу тощо. Він визнається вільним у виборі лексико-семантичних, фонетичних, стилістичних форм творчої самореалізації, вияву власної суб'єктивності. Деконструктивізм послаблює вимоги до об'єктивності знань на користь суб'єктивізму, а раціоналізм у мисленнєвій концептуалізації дійсності поступається ірраціоналізму. А отже і експлікація концептів у мовній картині не обтяжена логічністю мислення, внутрішньомовними закономірностями, а перекладач бачиться незалежним від авторських інтенцій у виборі стилістичних засобів, глибини трансформації першотвору у перекладі. Як результат, художні переклади дають нам зразки докорінного переосмислення твору, насичення сучасними ремінісценціями, тропами, лексикою глибокої доместикації та іншими новаціями за забаганкою перекладача. Привнесений таким чином момент суб'єктивності (якщо не суб'єктивізму) відбивається на стилістиці перекладу національною культурою, ментальністю, жанрово-стилістичними вподобаннями, рефлексією щодо власного перекладацького досвіду і т.і. Перекладач вимірює усі форми відображення буття мірками власного уявлення про художню цінність, ступенем володіння ідіоматичністю значень фразеологізмів. Міра творчого самовираження суб'єкта у міжмовній ідіоматиці визначається особистісним тезаурусом та національно обумовленим способом осягнення дійсності. Скажімо, раціоналізм, прагматизм, приманні англomовним націям, зробили мову неспроможною передати всю палітру конотацій фразеологізмів, усі тонкощі світобачення українців з їх чуттєво-емоційним, ірраціоналістичним способом осягнення дійсності. Відтак не варто покладатися на презумпцію семантичної спільності мов. Приміром, в англійській мові відсутня шаноблива форма звернення "ви", є лише одна форма - "you". Тож перекладач мусить вдаватися до семантичного та денотативного аналізу тексту задля того, щоб віднайти національно-маркований відповідник, який би був близьким за семантикою та разом з тим посилював конотацію англійського фразеологізму до рівня українського. Переклад не має бути формальним транслятором міжмовної ідіоматики фразеологізмів, він мусить задовольняти новочасні культурні запити суспільства, які спонукають перекладача не обтяжувати себе надмірними обмеженнями щодо особистісного самовираження в інтерпретаціях оригінального тексту, тлумачити його на догоду читачеві доступною для його розуміння лексикою. В багатьох випадках літературні новації перекладача у вигляді "преднамеренных искажений, фальсификаций" (А.В.Федоров) є виправданими та навіть більше - необхідними. Історія українського перекладу знає приклади, коли переклад якщо й не перевершував за художньою цінністю оригінал, то принаймні був співмірним йому. Погодьмося, що кожне покоління перекладачів має право обирати власну стратегію художніх перекладів відповідно до культурного рівня, ціннісних орієнтацій, художніх запитів читача.

Висновки і перспективи. Підсумовуючи, маємо констатувати, що міжмовна ідіоматичність не розглядається як абсолютна відтворюваність денотативного та конотативного багатства фразеологізму. У художньому перекладі взагалі та перекладах фразеологізмів зокрема особливим чином перетинаються усі компоненти перекладацької діяльності, такі як мова, культура, мислення, поєднуються як об'єктивні чинники детермінації, обумовлені культурою, суспільною свідомістю, так і суб'єктивні уявлення перекладача про дійсність, його національна ідентичність.

Сьогодні постмодернізм диктує доместикацію за стратегію перекладу. Проте, за прогнозами філософів, цивілізаційні перетворення не за горами, а за загальновідомими словами Е. Сепіра, "... історія мови й історія культури розвиваються паралельно". Тож найближчим часом теорію та практику перекладів спіткають нові парадигмальні зміни за новими культурними імперативами, що спричинить потребу поновлення досліджень з проблем художнього перекладу та фразеологізмів зокрема.

Список використаних джерел

- 1.Алексеева М.Л. Проблема непереводимости в философских исследованиях начала XXI в. [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2016. - № 3. - С. 51-61.
2. Алексеева М.Л. Осмысление феномена непереводимости философами XX столетия [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2014. - № 2. - С. 164-171.
- 3.Волошин Ф.М. Конотативний потенціал фразеологічних одиниць та його відтворення в художньому перекладі (на матеріалі роману А.Переса-Реверте "Шкіра для барабана") [Текст] / Ф.М. Волошин // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. - К.: Аграр Медіа Груп, 2016. - С. 78-83.
- 4.Мізін К.І. Когнітивне підґрунтя ономасіологічної структури компаративних фразеологізмів як мовної універсалії (на матеріалі німецької та української мов) [Текст] / К.І. Мізін // Мовознавство. - 2006. - №5. - С. 73-80.
- 5.Швейцер, А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Серия: Из лингвистического наследия [Текст] / А.Д. Швейцер - М.: Либроком, 2012 - 216с.

References

1. Alekseeva M.L. (2016). Problema neperevodimosti v filosofskih issledovaniyah nachala XXI v [The problem of untranslatability in the philosophical research of the early 21st century]. Voprosyi filosofii, № 3, 51-61.
2. Alekseeva M.L. (2014). Osmyislenie fenomena neperevodimosti filosofami XX stoletiya [Comprehension of the phenomenon of untranslatability by the philosophers of the twentieth century]. Voprosy filosofii, № 2, 164-171.
- 3.Voloshyn F.M. (2016). Konotatyvnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts' ta yoho vidtvorennya v khudozhn'omu perekladi (na materialy romanu A.Peresa-Reverte "Shkira dlya barabana") [Connotative potential of the phraseological units and reproduction it in the art translation (based on the material A. Peresa-Reverta "A leather for a drum")]. Fakhovyy ta khudozhniy pereklad: teoriya, metodolohiya, praktyka: zbirnyk naukovykh prats', 78-83.
- 4.Mizin K.I. (2006). Kohnityvne pidgruntya onomasiolohichnoyi struktury komparatyvnykh frazeolohizmiv yak movnoi universalii (na materialy nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov) [Cognitive foundation of the onomasiological structure of

comparative phraseological units as linguistic universal (based on German and Ukrainian languages)]. *Movoznavstvo*, №5, 73-80.

5. Shveytser, A.D. (2012). *Teoriya perevoda (status, problemy, aspekty)*. Seryya: *Yz lynchvystycheskoho nasledyya* [Translation theory (status, problems, aspects). Series: From the Linguistic Heritage]. Lybrom, 216.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ИДИОМАТИЧНОСТИ В ПЕРЕВОДАХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Ю. Г. Стежко

Аннотация. В статье освещается проблемность перевода фразеологизмов, которая обусловлена межъязыковой идиоматичностью. трудностями передачи всего конотативного богатства. Подоплекой переводимости является общий для всех народов логический способ мышления, который обеспечивает универсальность семантического поля. Раскрываются основные методы перевода фразеологизмов. Исходя из сопоставительного анализа идиоматичности отыскивается эквивалент с сохранением или без сохранения базового образа. Значительное внимание в статье уделяется анализу влияния культуры постмодернизма на практику художественного перевода.

В завершение делается вывод об особом проявлении единства языка, мышления, культуры в идиоматичности, об обусловленности перевода фразеологизмов, с одной стороны, объективностью, заданной императивами господствующей культуры, а с другой - субъективностью - тезаурусом переводчика.

Ключевые слова: фразеологизм, идиоматичность, художественный перевод, культура, мышление

REPRESENTATION OF IDIOMATICITY IN THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Yu.G. Stezhko

Abstract. The article highlights the problematic of translation and its phraseology, which is due to cross-language idiomatic difficulties with a translation of allphraseologisms abundance. The background for translatability is the logical way of thinking common to all peoples, which ensures the universality of the semantic field. Differences in language, in cultural and mental characteristics of nations are the reason the impossibility for transferring of the whole connotative coloring of phraseological units on a language of translation. The easiest and accessible method is the method of tracing that means the literal translation of phraseological units saving national coloring. By the absence of the source language idiom, corresponding to the original is offered on the basis of a comparative analysis of idiomaticity to find the equivalent of maintaining or not maintaining the base image, or use the descriptive method. The article pays much attention to the analysis of the impact of postmodernism on the practice of literary translation.

At the end, it is inferred that the special expression about the unity of a language, way of thinking, culture in idiomaticity, unity of the conditionality of the translation of phraseological units, on the one hand, the objectivity that is given by the imperatives of the dominant culture, and the other, - the subjectivity - by the thesaurus of a interpreter. According with the tasks what solving in the article, the main research methods were the comparative analysis, methods of analogy, a ascent from abstract to concrete but as the methodological basis is the theoretical statements W. von Humboldt, O. Potebni, their followers and a synergistic vision of the linguistic system considering postmodern transformations in culture.

Keywords: phraseological units, idiomaticity, literary translation, culture, thinking

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЯК РІЗНОВИДУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

С. Б. ХРИСТЮК, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: svitlana.khrystiuk@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4119-8562

Анотація. У статті досліджено стилістичні особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Встановлено типи дипломатичних мовних жанрів та мовно-композиційних структур, мовних формул з цільовими настановами дипломатичної сфери. Доведено, що основними стилістичними особливостями дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, стильові ознаки, підстиль, дипломатичні комунікації, дипломатична термінологія, політологічний дискурс

Актуальність. Важливим напрямом українського мовознавства є дослідження мови сфери дипломатичних відносин, її становлення та розвитку, формування суспільно-політичного словника, лексико-фразеологічних засобів офіційно-ділового стилю. Одним з важливих питань залишається дослідження стилістичних особливостей дипломатичного мовлення, оскільки міжнародні документи та дипломатична кореспонденція мають специфічну дипломатичну, міжнародно-правову, міжнародно-економічну термінологію, низку усталених

слів, словосполучень. Переклад тексту з дотриманням стильових ознак законодавчого, дипломатичного, політичного, економічного характеру є також однією з найважливіших проблем, що впливає в процесі перекладу тексту. А тому перекладач повинен навчитися читати текст у його внутрішній, мовній формі, щоб уміти виявляти автора в тексті, творця в “продукті”, розуміти зовнішній текст у його внутрішній діалогічній формі та здійснити адекватну реакцію.

Метою роботи є спроба дослідити та з'ясувати стилістичні особливості перекладу текстів з міжнародних відносин та дипломатичного дискурсу, розглянути основні аспекти дослідження під кутом стилістичного рівня мови на базі дослідження дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю, визначити співвідношення між оригіналом та перекладом, а також різноманітністю форм, за яких вони набувають повної змістової ідентичності.

Сучасне українське мовознавство виділяє кілька різновидів офіційно-ділового стилю: 1) власне офіційно-діловий (канцелярський); 2) юридичний (мова законів та наказів); 3) дипломатичний. Дипломатичний підстиль використовують у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури, він регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян і реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), комюніке

(повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах. Саме дипломатичний різновид офіційно-ділового стилю як специфічний його підстиль потребує детального дослідження для дипломатії незалежної України, яка лише здобуває новий досвід дипломатичного спілкування, власне, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародні документи та дипломатична кореспонденція належать до офіційно-ділового стилю, властивості якого загалом не отримали належного висвітлення з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Окремі аспекти дипломатичного мовлення вивчали такі дослідники, як В. Калюжна («Стиль англomовних документів міжнародних організацій») [1], В. Євінтов («Міжнародне співтовариство і правопорядок: теоретико-правовий аналіз»), О. Лукашук («Право на участь в договорах»), С. Максимов («Усний двосторонній переклад»), А. Бєлова («Номінативні процеси в сучасній англійській мові як відображення еволюційного і інноваційного розвитку об'єктів»), О. Мацько («Функціонально-стилістичний аналіз мовних формул дипломатичного мовлення») [3], О. Пазинич («Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування») [4], О. Пономаренко («Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі»), Т. Шинкаренко («Особливості творення й функціонування дипломатичних документів») [7], М.Телеки, В. Д.Шинкарук «Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія» [5]. У даних дослідженнях трактується окремі аспекти цього типу текстів, а тому необхідно провести комплексний аналіз мови міжнародних документів, зокрема, договорів. Укладання рангового списку лексем та фразем, вивчення особливостей дискурсу документів міжнародного характеру дозволить глибше зрозуміти їх роль у підмові дипломатичної комунікації, що важливо для теорії інтерпретації, а також для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії.

Методи. В процесі даного дослідження застосовано методи комплексного аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення та компонентного аналізу.

Результати. Дипломатичний підстиль, на думку О. М. Мацька, на загально-стильовому фоні офіційної діловитості «виділяється блоком своїх традиційних жанрів та мовно-композиційними структурами – мовними формулами з цільовими настановами дипломатичної сфери: над увічливості, встановлення і підтримання контакту, пошуку прямих і обхідних шляхів, виходу з прогнозованих і передбачених ситуацій» [3, с. 195].

Одна з найважливіших рис офіційно-ділового стилю нейтральний тон викладу змісту лише в прямому значенні, що означає неприпустимість двозначного тлумачення окремих слів чи фраз документа, вживання слів у їх прямому значенні. Дипломатичний стиль дотримується цієї вимоги: якщо лексичне значення слова у певному контексті можна трактувати по-різному, то таке слово слід замінити іншим [2, с. 123]. Найчастотнішими в дипломатичних текстах є мовні формули, в яких засвідчення поваги поєднується з повідомленням або із вишуканою формою прохання: посольство Сполучених Штатів Америки засвідчує свою повагу міністерству закордонних справ України і має за честь повідомити.... (звернутися з проханням...) [6, с. 25].

E.g. - The Embassy of the United States of America presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and has the honour to inform (request) the letter...

- Her Majesty's Principle Secretary of States for Foreign and Commonwealth Affairs presents his compliments to Their Excellencies and Messieurs the Heads of

Diplomatic Missions of and has the honour to bring to their attention the following matters...

Отож зауважуємо, що дипломатичний підстиль може залучати до свого використання слова в переносному значенні.

На відміну від нейтральної тональності офіційно-ділового стилю, дипломатичне мовлення характеризується тональністю вираження пошани. Адже виражаючи прохання чи подяку, висловлюючи невдоволення чи здивування, звертаючись зі словами вітання чи співчуття, неможливо говорити неемоційно, стиль дипломатичного документа не може бути в'ялим чи монотонним. Діапазон протокольних формул ввічливості надзвичайно широкий і за його допомогою можна підкреслити суворіший тон або більшу теплоту офіційного документа. Дипломатичне мовлення досить часто може послуговуватися обов'язковими з погляду дипломатичного етикету виразами компліментів, які виконують досить специфічну комунікативну функцію – підкреслюють ввічливість, шанобливість, пошану. Компліментарна лексика (протокольні офіційні формули дипломатичної ввічливості) створює особливу тональність дипломатичного документа: засвідчуючи високу пошану, прийміть запевнення у глибокій повазі, маємо за честь повідомити. Відсутність компліменту в дипломатичних документах може бути лише у разі вираження протесту, пов'язаного з діями співробітників посольств або держави, які трактуються як незаконна діяльність чи грубе порушення норм поведінки, а також у нотах про оголошення трауру в країні, в нотах із висловлюванням співчуття.

Крім того, актуальними для дипломатичних текстів є прикметники, що характеризують ставлення до адресата як до людини поважної і шанованої: високоповажний, високодостойний, вельмишановний, високошановний тощо; якісні прикметники в ролі епітетів на кшталт «прикрий інцидент», «добрі взаємини», «глибока повага», «щира вдячність» або прислівники з подібним значенням: «прикро довідатися», «щиро вдячні», «глибоко вражені» тощо.

E.g. - Your Excellency; My Lord; Your Lordship; My Lord Marquis; My Dear Madam Ambassador; very truly yours; accept, Excellency, the assurances of my highest consideration; I have the honour to be with the highest consideration; your Excellency's obedient Servant; I'm with great truth and respect; I have the honour to be with the highest respect; Your Majesty; Your Royal Highness.

- I am very sorry to read reports about; I should be grateful if you would be so kind to transmit the attached message of sympathy to; I'm happy to note that I remain, Dear Mr. Ambassador; yours sincerely; in forwarding this resolution; I wish to draw your attention to [7].

Однією з найважливіших ознак дипломатичного мовлення, що є його відмінною особливістю, вважається етикетність, що являє собою особливу категорію модальної тональності дипломатичних текстів, яка відрізняє їх від інших текстів офіційно-ділового стилю, яким у певних випадках може бути притаманна категоричність, строгість, навіть певною мірою загроза і виражається через спеціальні етикетні мовні формули. Скажімо, у таких видах дипломатичного листування, як особиста або підписна нота, лист, особисте послання, телеграма, важливу роль відіграють формули звертання. Дипломатичний протокол вимагає ретельного добору формули звертання, оскільки саме за звертанням, яким починається нота і лист, можна визначити тональність документа.

Вимога чіткості формулювань у дипломатичному мовленні часто замінюється на ухильність висловлювань, адже автори дипломатичних документів завжди дотримуються вимог англійського прислів'я «Дипломатія – це вміння висловити

найбільш неприємні речі в приємних висловах». Залежно від мети ухильність може бути як бажаною, так і небажаною для однієї зі сторін комунікації чи водночас для обох, залишаючись складовою мови та мовлення, їх властивим елементом. Дипломати часто застосовують стратегію ухильності – загальну лінію вмотивованої мовленнєвої поведінки, особливістю якої є навмисне використання сукупності ухильних комунікативних тактик, націлених на неточний виклад думки, відхід від чіткої номінації, захист іміджу. Аналогами заперечення у дипломатичних текстах активно функціонують непрямі мовні формули відмови: «Сумніваюся, що це можливо = це не можливо»; «Це було б можливо, якби = Отже, зараз це не можливо»; «Якщо б це зробили, то... = це не зробили».

Дотримання максимальної стислості, лаконізму покладено в основу дипломатичного мовлення, але дещо своєрідно. Дипломати, як вже наголошувалося попередньо, мусять подбати про тональність пошани викладу інформації, а це іноді змушує їх висловлюватися багатослівно, наприклад, вживати безособові конструкції замість активних для пом'якшення вислову: «державою вжито ряд заходів для...», «урядом розроблено систему важелів впливу на...», «запропоновано виробити єдиний план...». Це дещо ускладнює сприймання змісту, однак згладжує можливу гостроту формулювань, притаманну активним конструкціям.

На відміну від всіх ділових документів, дипломатичні тексти не допускають жодних скорочень.

Дипломатичний підстиль офіційно-ділового стилю характеризується наявністю усталених мовних зворотів, стандартизацією викладу. На рівні лексики це є високий рівень насиченості текстів дипломатичною термінологією і термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами. До спеціальної лексики можна зарахувати назви дипломатичних установ, органів, процедур, посадових осіб, дипломатичних документів та їх частин тощо. Наперед заданий параметр дипломатичного тексту складають мовні формули, завдяки яким текст дипломатичного документа є по суті закритою мовленнєвою підсистемою, що працює за усталеними правилами і вкладається в дозволені форми, не допускаючи індивідуальних особливостей мовлення суб'єктів дії. Багатогранність мовних формул, широка палітра різноманітних нюансів мовної етики дає змогу змінювати тон дипломатичного мовлення від найвишуканішої люб'язності до стриманого ввічливого невдоволення від ситуації, мети і типу документа.

Найпоказовішим типом дипломатичних мовних жанрів є дипломатичне листування (особисті ноти, вербальні ноти, пам'ятні записки, меморандуми, приватні листи напівофіційного характеру, декларації, звернення, виступи, заяви глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, законодавчих органів держав із питань міжнародних відносин). Жанри дипломатичного листування можна вважати найдавнішими, питомими дипломатичними жанрами, в них найповніше проявляються всі особливості дипломатичного мовлення [4, с. 8].

До розряду важливих взірців дипломатичного підстилю належать дипломатичні тексти виразно суб'єктної стратегії (авторські): відповіді керівних діячів держав на звернення або запитання представників громадських організацій, кореспондентів газет, промови представників держав на міжнародних форумах, зборах громадськості. Вищезазначені тексти мають здатність відображати ознаки мовної особистості політика-дипломата – вони практично втрачають ознаку шаблонності офіційно-ділового стилю мовлення, наближені до політичної публіцистики, характеризуються широким використанням образів,

порівнянь, асоціацій, ідіоматичних виразів. Ці приклади часто називають термінами «мова політиків», «мова політики», «політичний жаргон», «політичне мовлення», «дискурс політичної комунікації», «політична комунікація», «політологічний дискурс», зазначаючи таким чином, що форма чи спосіб спілкування політиків-дипломатів відрізняється від інших узусів [2, с. 127].

Висновки і перспективи. Отже, основними особливостями дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Список використаних джерел

1. Калюжная В. В. Стиль англоязычных документов международных организаций [Текст] / В. В. Калюжная. – К. : Наук. думка, 1982. – 122 с.
2. Куньч З. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю / З. Куньч, М. Куньч [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз) [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Мацько. – К., 2001. – 19 с.
4. Пазинич О. М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.15 / О. М. Пазинич. – К., 2001. – 16 с.
5. Телеки, М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія [Текст] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук.. – К.–Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 176 с.
6. Шинкаренко Т. І. Мова дипломатичних документів [Текст] : навчальний посібник / Т. І. Шинкаренко, А. Г. Гуменюк, О. Ю. Ковтун. – К. : ВНЦ «Київський університет», 2009. – 112 с.
7. Borisenko I. I. English in International Documents and Diplomatic Correspondence [Text] / I. I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – Kyiv : Logos, 1999. – 343 p.

References

1. Kaliuzhnaia, V. V. (1982). Stil angloiazychnykh dokumentov mezhdunarodnykh orhanyzatsyi [International organizations English-language documents style]. Kyiv : Naukova dumka, 122.
2. Kunch, Z. (2014). Osoblyvosti dyplomatychnoho movlennia iak riznovydu ofitsiino-dilovoho styliu [Diplomatic peculiarities as the official style]. Available at <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Matsko, O. M. (2001). Movni formuly u dyplomatychnykh tekstakh suchasnoi ukrainskoi movy (funksionalno-stylistychnyi analiz) [Diplomatic language formulas in modern Ukrainian language: functional and stylistic analysis]. Kyiv, 19.
4. Pazynych, O. M. (2001). Funktsionalno-strukturni osoblyvosti tekstiv dyplomatychnoho lystuvannia [Functional and stylistic peculiarities of diplomatic correspondence]. Kyiv, 16.
5. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. Sotsialni katehorii modusu v tekstakh epistoliarного zhanru : monohrafiia [Social categories of modus in the texts of the epistolary genre].– Kyiv-Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2007. – 176 s.
6. Shynkarenko, T. I., Humeniuk A. H., Kovtun O. Ju. (2009). Mova dyplomatychnykh dokumentiv [Language of diplomatic documents]. Kyiv : Kyivskyi universytet, 112.

7. Borisenko I. I., Yevtushenko L. I., Daineko V. V. (1999). English in International Documents and Diplomatic Correspondence. Kyiv: Logos, 343.

ОСОБЕННОСТИ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ КАК РАЗНОВИДНОСТИ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ

С. Б. Христюк

Аннотация. В статье исследованы стилистические особенности дипломатической речи как разновидности официально-делового стиля в контексте современных достижений коммуникативной лингвистики. Установлены виды жанров дипломатического языка и языково-композиционных структур, языковых формул с целевыми установками в дипломатической сфере. Доказано, что основными стилистическими особенностями дипломатического подстиля официально-делового стиля являются: недопустимость двойного толкование, четкость формулировки, уклончивость высказываний, тональность выражения уважения, протокольные формулы вежливости, комплиментарность, этикет, модальная тональность, устоявшиеся обороты, стандартизация изложения, краткость, лаконичность, отсутствие сокращений, «политическое вещание».

Ключевые слова: официально-деловой стиль, стилевые признаки, подстиль, дипломатические коммуникации, дипломатическая терминология, политический дискурс

DIPLOMATIC PECULIARITIES AS A VARIETY OF OFFICIAL AND BUSINESS STYLE

S. B. Khrystiuk

Abstract. This article contains the analysis of major aspects of International Relations and Diplomatic Intercourse language, its specific stylistic peculiarities as the official style in the context of Communicative Linguistics modern achievements. It proves the fact that the relevant direction of Ukrainian Linguistics is the study of the diplomatic relations language, its formation and development, creation of its social and political dictionary, lexical and phraseological units of the official style. Diplomatic stylistic peculiarities research is one of the key point since international documents and diplomatic correspondence have specific diplomatic, international law and international economic terminology, a number of well-established words and word combinations. Text translation with the observance of the main stylistic features of legislative, diplomatic, political and economic character is also one of the most important problems arising in the text translating process.

The aim of the article is to investigate and find out the stylistic peculiarities of the International Relations and Diplomatic Discourse text translation, consider the main aspects of the research according to the language stylistics rules on the basis of the diplomatic substyle study, define the correlation between the original text and the final product of translation, as well as the variety of forms needed to acquire the full contextual identity.

Diplomatic substyle of the official style is generally used in the field of interstate official relations in politics, economy, culture, it regulates the official-relationships of international organizations, institutions, individual citizens and is implemented in conventions (international agreements), communiqué (messages), diplomatic exchanges (requests), protocols, memorandums, agreements, statements, ultimatum. The most notable and frequently used type of diplomatic language genres is diplomatic correspondence (personal notes, verbal notes, memorable notes, memoranda, etc)

The article proves that the major diplomatic stylistic peculiarities are language clarity, evasive statements, expressions of respect, protocol courtesy formulas, etiquette, modal tonality, stable expressions, standardized presentation, maximum brevity, succinctness, no cuts, "political discourse".

Keywords: official style, stylistic peculiarities, substyle, diplomatic communication, diplomatic terminology, political discourse

УДК 811.124:712:63(062.21)

**ДЕРЖАВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ
ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ***

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9081-2667

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9336-1259

Анотація. У статті визначено на прикладі національних стандартів України серії «Інформація та документація», виявлено й проаналізовано низку проблемних питань їх функціонування на сучасному етапі: гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними; застарілості національних стандартів; відсутності мовної експертизи національних стандартів; обмеженого доступу до чинних національних стандартів; недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Ключові слова: стандартизація, національний стандарт, інформація, документація

Із моменту свого виникнення стандартизація як вид людської діяльності перебуває в полі зору як науковців, практиків, так і держави. Адже одне з основних завдань, які стоять перед стандартизаторами, – створити системи нормативної документації, які визначають актуальні вимоги до внутрішньо- і зовнішньоспрямованої продукції (у якнайширшому розумінні цього слова), до її розроблення, виготовлення і застосування, а також забезпечують контроль за правильністю використання цієї документації. Результати діяльності – національні та міжнародні стандарти – впливають на функціонування практично всіх сфер життєдіяльності держави, бо людство давно зрозуміло переваги цілеспрямованого обмеження – стандартування, що забезпечує однаковість у кодуванні, транслюванні тощо інформації та зручність її декодування.

Діяльність зі стандартизації в Україні ґрунтується на правових нормах Закону України «Про стандартизацію», Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію», інших нормативних актах у цій сфері, з урахуванням принципів і положень міжнародних організацій зі стандартизації.

На проблемних питаннях під час створення, функціонування стандартів (міжгалузеві неузгодженості, вживання застарілих, вузькорегіональних термінів, недосконалість формул дефініцій, порушення сучасної словотвірної, граматичної та правописної норм української мови тощо) акцентують увагу суспільства

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

провідні українські науковці, наприклад, Л. Босак, М. Гінзбург, К. Городенська, Н. Денисюк, О. Добровольський, С. Єрмоленко, Н. Клименко, С. Коваленко, І. Кочан, М. Кочерган, С. Литвинська, В. Моргунюк, Т. Панько, Л. Пшенична, Б. Рицар, Р. Рожанківський, Л. Симоненко, С. Харченко, М. Хойнацький, В. Чинков та ін.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати особливості функціонування національних термінологічних стандартів і встановити наявні проблеми їх функціонування (на прикладі серії «Інформація і документація»).

Мова являє собою специфічну поліфункціональну природну знакову систему, складний вербальний код, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій з інформацією: її створення, зберігання, трансляції, опрацювання, трансформації тощо. Носієм фахової інформації є передусім певна сукупність термінів – галузева терміносистема. Кінцевим етапом опрацювання термінології є її стандартизування.

На сьогодні згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163-р Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (далі – ДП «УкрНДНЦ»), утворене постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 року № 1337, виконує функції національного органу стандартизації [7]. Перед тим таким уповноваженим органом був Держспоживстандарт.

Стандартизацію термінології різних галузей здійснює Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (далі – ТК СНТТ), що його організовано 1992 року. На початках діяльність комітету була надактивною. «Завдяки самовідданій праці цих фахівців і за участю вчених філологів-експертів став можливим безпрецедентний факт розроблення за період 1992–1996 рр. понад 600 Державних стандартів України на терміни та визначення понять» [6]. Зрозуміло, що усунення протягом 20 років з науки української мови відобразилося на якості термінологічних стандартів. Саме тому в наступні роки ТК СНТТ працював над випрацюванням концепції та основних засад термінотворення, унормування та стандартування термінології. Результатом стало видання ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», що 2009 року отримав нову редакцію. Окрім розроблення стандартів [6], ТК СНТТ, експертує проекти стандартів на системність понять і дотримання вимог ДСТУ 3966-2009, а також на дотримання норм автентичної української мови та тенденцій розвитку української термінології і фахової мови.

В Україні функціонує три стандарти серії «Термінологічна робота», що повинні бути основою для розроблення термінологічних стандартів усіх галузей знань, щоб забезпечити українськомовну якісну наукову комунікацію: ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять; ДСТУ ISO 860-99. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів; ДСТУ ISO 1087-1:2007 Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання.

На разі до національних стандартів України серії «Інформація та документація» належать 38 чинних стандартів, що їх розробив ТК 144 «Інформація та документація», з-поміж яких сім стандартизують термінологію, а два – укладання тезаурусів:

– ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення;

- ДСТУ 2394-94. Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення;
- ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983NEQ). Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення;
- ДСТУ 4419:2005. Інформація і документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ ISO 5127:2007. Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT);
- ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять»;
- ДСТУ 4031-2001 (ISO 5964:1985) «Інформація та документація. Багатомовний тезаурус. Методика розроблення»;
- ДСТУ 4032-2001 (ISO 2788:1986) «Інформація і документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення».

Наявні національні стандарти, на жаль, не покривають усі потреби документно-інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Це пов'язано з кількома аспектами функціонування ДСТУ серії «Інформація та документація».

Аналіз чинних на сьогодні національних термінологічних стандартів уможливив виявлення низки актуальних проблем, які потребують свого вирішення. Це такі проблеми як:

- гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними;
- застарілості національних стандартів;
- відсутності мовної експертизи національних стандартів;
- обмеженого доступу до чинних національних стандартів;
- недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави

Проблема гармонізування національних стандартів з міжнародними.

Національні стандарти серії «Інформація і документація» переважно базуються на міжнародних стандартах (ISO) цієї серії.

Дослідивши українські та міжнародні стандарти серії «Інформація та документація», констатуємо, що всі вони мають свої особливості, створені з дотриманням установлених норм і правил, зафіксованих на матеріальних носіях, і мають свій ступінь відповідності, а саме:

- *ідентичні* (такі національні стандарти повторюють технічний зміст, структуру, виклад, вони є тотожним перекладом міжнародних [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають IDT): ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- *модифіковані* (такі стандарти мають технічні відхилення, які точно визначено і пояснено, відтворюють структуру міжнародного стандарту [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають MOD): ДСТУ 4032-2001 «Інформація та документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення» – міжнародному стандарту ISO 2788:1986 «Documentation – Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri» (Документація. Настанови щодо побудови та розроблення одномовних тезаурусів); ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять»; ДСТУ

4309:2004 (ISO 2384:1977) «Інформація та документація. Оформлення перекладів»;

– *нееквівалентні* (тобто не гармонізовані з міжнародними, позначають NEQ): ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983) «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення».

Зауважимо, що стандарти, які регламентують термінологічну роботу, гармонізовані з відповідними міжнародними: ДСТУ ISO 860–99 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів» і ДСТУ ISO 1087-1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання» мають рівень відповідності – ідентичний, а ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» – нееквівалентний, хоча відповідає ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» і «Вимоги до визначення поняття» (додатки Г і Д) [2, с. II].

Проте сьогодні чинними є також і стандарти ДСТУ, які не гармонізовані з міжнародними стандартами ISO серії «Інформація та документація» і навіть не містять покликання на ці стандарти. Це, наприклад, такий, як ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять».

Отже, теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень, науки, техніки і практичного досвіду, участь в розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обопільної згоди. Практичний бік цієї надзвичайно важливої справи не настільки оптимістичний, хоча й зроблено певні кроки.

Проблема недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Вважається, що основою державної політики України у сфері стандартизації на сучасному етапі є пріоритетність впровадження міжнародних та європейських стандартів, а це дозволить використати досвід та досягнення розвинутих країн у національній економіці, сприятиме виходу українських товарів на світовий ринок, пришвидшить інтегрування України в єдиний економічний, інформаційних тощо європейський простір. З цією метою у 2006 році Кабінет Міністрів України затвердив (постанова КМУ від 1 березня 2006 року № 229) «Державну програму стандартизації на 2006–2010 роки».

Між пріоритетними напрямками виконання Програми було названо й ті, які безпосередньо стосуються документознавчої галузі, а саме: удосконалити інформаційне забезпечення, зокрема створити бібліографічні й повнотекстові бази даних національних стандартів, легалізувати електронні копії нормативних документів, забезпечити розвиток та ефективне функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET); оптимізувати фонд нормативних документів; удосконалити стандарти з науково-технічної термінології; переглянути або скасувати республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР. Проте не виокремлено завдання щодо вдосконалення, розвитку термінології цієї галузі.

Згідно з цією Програмою планувалося забезпечити упровадження міжнародних та європейських стандартів з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС; створення фондів нормативних документів в усіх галузях національної економіки, які відповідатимуть її потребам; використання результатів стандартизації тощо.

Після завершення терміну дії Програми отримано такі результати.

Завдання *створити бібліографічні і повнотекстові бази даних національних стандартів*. Можемо припустити, що повнотекстову базу фахівці ще створюють, оскільки можна знайти перелік (хоча й неповний і без належного бібліографічного опису) національних стандартів серії «Інформація та документація». Позитивно, що до наявних електронних версій державних стандартів України вже надано вільний доступ для ознайомлення.

Завдання *удосконалити стандарти з науково-технічної термінології*. У вільному доступі є інформація тільки про стандарти, які кодифікують термінологію, два з них належать до серії «Інформація та документація»: ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)», ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Чекає на схвалення остаточної версії і проект стандарту «Транслітерування українських текстів з кирилиці на латиницю», який розробили ще 2008 року Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, Національний університет імені Тараса Шевченка; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Державна (нині – Національна) академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Завдання *переглянути або скасування республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР*: жоден зі стандартів колишнього СРСР, який має відношення до документознавства, не переглянуто і не скасовано.

Завдання *оптимізувати фонд нормативних документів*: на сьогодні розроблено і затверджено такі стандарти розглядуваної серії: ДСТУ 3582. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень в українській мові. Загальні вимоги та і правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ); ДСТУ 7343:2013 Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація нотних видань (ISO 10957:2009, NEQ); ДСТУ 3814:2013. Інформація та документація. Видання. Міжнародна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ); ДСТУ 7342:2013. Інформація та документація. Видавнича анотація. Правила складання і подання у виданнях.

Завдання *упровадження міжнародних та європейських стандартів*: інформації про впровадження міжнародних та європейських стандартів серії «Інформація та документація» як національних протягом 2006–2010 рр. немає. Зрештою для цієї серії стандартів у програмі місця не знайшлося.

Отже, «Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки», на жаль, не дала очікуваних результатів в повному обсязі. Залишилася низка проблем, які потребують негайного вирішення.

Так, національної програми стандартизації на наступні роки ми не виявили. Натомість наявна «Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік» [7]. Щорічний план формують відповідно до ст. 7 Закону України «Про стандартизацію», ст. 9 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», постанови Кабінету Міністрів України від 04.02.2009 р. № 77 «Про затвердження Порядку координації робіт із стандартизації, які виконуються центральними органами виконавчої влади за кошти державного бюджету» та ДСТУ 3250-95 «Порядок розроблення Плану державної стандартизації» на основі пропозицій зацікавлених сторін (ТК та інших суб'єктів стандартизації) з урахуванням суспільної потреби у стандартах та державних пріоритетів. Але програма на 2017 рік не передбачає роботу над термінологічними стандартами цієї серії [5].

Між 2010–2016 рр. також технічні комітети працювали на річними планами. Однак протягом п'яти років видано тільки один стандарт – ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Від 2012 року триває праця над проектом національного стандарту на заміну ГОСТ 7.0-84 «Інформація та документація. Бібліографічна діяльність. Терміни та визначення понять». Як бачимо, дещо на державному рівні для розвитку стандартизації у сфері «Інформація та документація» все ж таки роблять, проте цього занадто мало, аби вирішити хоча б окремі з наявних актуальних проблем.

Проблема застарілості національних стандартів. Із чинних сьогодні національних термінологічних стандартів серії «Інформація та документація» тільки три розроблені, затверджені і введені в дію після 2009 р., а отже, у них враховано засади термінотворення, регламентовані ДСТУ 3966:2009. Інші стандарти цієї серії, видані до 2000 року, потребують оновлення і/або створення нових.

Проблема відсутності мовної експертизи національних стандартів. На жаль, чинні стандарти містять мовні огріхи, недоліки, які призводять до зниження загальної культури видання, ускладнюють сприйняття змісту як стандарту загалом, так і його окремих частин зокрема. Зразковому мовному оформленню не сприяє й планування зі стандартизації. Згідно із «Програмою робіт з національної стандартизації на 2017 рік» технічні комітети (без урахування 12 стандартів ТК 19) повинні розробити 94 стандарти, що в них передбачено зафіксувати терміни і визначення понять, проте в жодному з них у співрозробниках не зазначений ТК 19.

Усього цього можна уникнути, якби розробники державних стандартів а) дотримувалися «Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології» (одним із співзасновників цього комітету є Інститут української мови НАН України) [3], на який покладено такі обов'язки, як організація, планування та координація розроблення й експертизи, а також готування змін і доповнень, рекомендацій щодо перегляду, скасування, заміни, затвердження та впровадження державних термінологічних стандартів, б) дотримувалися засад термінотворення, викладених у ДСТУ 3966: 2009, і в) співпрацювали з термінологами, що аналізують, систематизують та класифікують поняття і на підставі цього визначають, наскільки наявні терміни відповідають позначуванню поняттям та іншим вимогам (і мовним, і семіотичним тощо), яким має задовольняти кожен термін як член певної терміносистеми.

Співпраця із кваліфікованими фахівцями-мовниками убезпечить розробників стандартів від помилок і текстів стандартів, і їх назвах. Наприклад, у розроблюваному стандарті «Дистанційне зондування Землі з космосу. Калібрування засобів і валідація даних. Терміни та визначення понять» (ТК 117) назва з помилкою в слові «даних», у «Системи діагностики in vitro. Культуральні середовища в мікробіології. Терміни та визначення понять» (ТК 160) – у слові «діагностики» [5].

Уважне ставлення до мовного оформлення повинно стати однією із облігаторних вимог до нормативного документа для його схвалення.

Проблема обмеженого доступу до чинних національних стандартів, особливо, коли йдеться про ДСТУ, затверджені протягом останніх років, або які регламентують процеси, пов'язані з електронними технологіями. Проте в умовах інформаційного суспільства громадяни повинні мати доступ до інформації та знань. З-поміж принципів, що на них базується державна політика у сфері

стандартизації відповідно до Закону України «Про стандартизацію» названо принцип доступності національних стандартів та кодексів усталеної практики, а також інформації про них для користувачів [4]. Проте в п. 4 ст. 24 Закону зазначено, що Інформаційні послуги національний орган стандартизації надає на договірних засадах [4]. Відкрита інформація – основа дієвого та прозорого процесу прийняття рішень, а також передумова для розвитку демократичного суспільства. Державна політика має сприяти розширенню можливостей отримання інформації для всіх верств населення, враховуючи і людей із обмеженими можливостями, створенню інформаційного наповнення, якісного контенту.

Отже, названі актуальні проблеми потребують комплексного вивчення як теоретиками, так і практиками, щоб консолідовано визначити пріоритетні напрями розвитку стандартів цієї серії. Для цього потрібно публічно обговорювати проблемні питання стандартизації термінології різних галузей на наукових конференціях, семінарах, форумах тощо, а ухвали подавати на розгляд у Департамент технічного регулювання Мінекономрозвитку України. Крім того, провідну роль у вирішенні проблемних аспектів функціонування термінологічних стандартів серії «Інформація й документація» має відігравати держава. Важливе значення має й особиста відповідальність розробників стандартів за відповідність вжитих термінів усім вимогам, що висувають до термінів, зокрема дотримання вимог ДСТУ 3966:2009.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 1.7-2001. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів [Текст]. – Чинний від 2001-07-01. – К. : Держстандарт України, 2001. – 28 с.
2. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [Текст]. – На заміну ДСТУ 3966–2000. – Чинний від 01.04.2010. – К. : Держспоживстандарт, 2009. – 35 с.
3. Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. – Режим доступу : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5
4. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
5. Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік [Електронний ресурс] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/programa-robit/>
6. Рицар Б. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології – 20 років: діяльність у фактах та цифрах [Текст]/ Богдан Рицар, Роман Мисак, Ольга Мацейовська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології» – 2012. – № 733. – С. 239–254.
7. Українське Агентство зі Стандартизації. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» [Заголовок з екрану] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>

References

1. DSTU 1.7-2001.(2001). Pravyla I metody pryiniattia ta zastosuvannia mizhnarodnykh I rehionalnykh standartiv [The rules and methods of accepting and implementation of international and regional standards]. Valid from 2001-07-01. – Kyiv: Derzhstandart Ukrainy, 2001, 28.

2. DSTU 3966:2009. (2009). Terminology work. Zasady I pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat [Principles and rules for the development of standards for terms and definitions]. For replacement of DSTU 3966-2000. – Valid from 01.04.2010. – Kyiv: Derzhspozhyvstandart, 35.

3. Polozhennia pro tekhnichniy komitet standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii [Regulations on the Technical Committee standardization of Scientific and Technical Terminology]. – Access mode: : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

4. About standardization: Laws of Ukraine dated from 05.06.2014 № 1315 - VII [Electronic resource]. Access mode: http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

5. The program of works on national standardization in 2017 [Electronic resource] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/progra..>

6. Rytsar B., Roman Mysak, Olha Matseiovskaya (2012). Technichnomu komitetovi standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii – 20 rokiv: diialnist u faktakh ta tsufrakh. Visnyk Natsionalnoho Un-tu “Lvivska politehnika” : Seriya “Problemu ukraïnskoï terminilohii”. № 733, 239-254.

7. Ukrainske Ahenstvo zi standartyzatsii. Derzhavne pidpruiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi I navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti” [Ukrainian Agency for Standardization. State Enterprise "Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality"] [Tittle screen] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrindnts/>

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ УКРАИНЫ В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

В. Д. Шинкарук, С. В. Харченко

Аннотация. В статье рассмотрены национальные стандарты Украины на примере серии «Информация и документация», поднят и проанализирован ряд проблемных вопросов их функционирования на современном этапе: гармонизация национальных терминологических стандартов с международными; устарелость национальных стандартов; отсутствие языковой экспертизы национальных стандартов; ограниченный доступ к действующим национальным стандартам; недостаточное внимание к стандартам этой серии со стороны государства.

Ключевые слова: стандартизация, национальный стандарт, информация, документация

STATE TERMINOLOGICAL STANDARDS OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE: CURRENT ISSUES

V. D. Shynkaruk, S. V. Kharchenko

Abstract. National and international standards influence on functioning practically all spheres of activity of the state, because long ago the mankind has understood advantages of purposeful restriction – standardization, which provides uniformity in coding, information transfer and convenience of its decoding.

The leading Ukrainian scientists, for example, L. Bosak, M. Ginzburg, K. Gorodenskaya, N. Denisyuk, A. Dobrovolsky, S. Ermolenko, N. Klimenko, S. Kovalenko, I. Kochan, M. Kochergan, S. Litvinskaya, V. Morgunyuk, T. Panko, L.

Pshenichnaya, B. Rytsar, R. Rozhankivsky, L. Simonenko, S. Harchenko, M. Hoynatsky, V. Chinkov, etc. focus society's attention on current issues during creation, functioning of standards.

The purpose of this research is to analyse features of functioning of national terminological standards and to establish the existing problems of their functioning (on the example of terminological standards of the Information and Documentation series).

The following problems are highlighted:

Problem of harmonization of national standards with international ones.

National standards of the Information and Documentation series are mainly based on the international standards (ISO) of this series; they have different degrees of conformity to international ones: identical (DSTU ISO 30300: 2015) modified (DSTU 4032-2001, DSTU 4419-2005, DSTU 4309: 2004 (ISO 2384: 1977); not equivalent DSTU 2398-94 (ISO 5127-6: 1983).

Problem of inadequate attention to standards of this series from the state.

Activity in the sphere of standardization in Ukraine was carried out on the state program of standardization, last of which was covered 2006-2010. Now they are carried out on the basis of annual programs of works on national standardization. Since 2011 only one terminological standard - DSTU 7448: 2013 has been issued. Also preparation of the draft of the terminological standard isn't planned for 2017 for TK144.

Problem of obsolescence of national standards.

From the national terminological standards of the Information and Documentation series that exist today only three are developed, approved and put into operation after 2009 and it's consequently, the principles of a term creation are considered in them which are regulated by State Standard 3966:2009. Other standards of this series demand updating.

Problem of lack of language expertise of national standards.

Unfortunately, the existing standards contain language errors, gaps. The attentive relation to language registration has to become one of obligatory requirements to the normative document for the approval. In Ukraine a special series of standards - terminological work functions, terminological standards of all other series have to be based on it to provide Ukrainian-language high-quality scientific communication. State standards of the Terminological Work series are harmonized with the corresponding international standards.

Problem of limited access for the existing national standards.

State policy has to promote expansion of opportunities of obtaining information for all social groups, including also physically disabled people, for creation of information filling, qualitative content.

The considered important issues demand a complex study by both theorists and research practitioners to define the priority of directions of development of standards of this series conjointly. The state has to play the leading role in the solution of problematic aspects of functioning of terminological standards of the Information and Documentation series. Also the personal responsibility of developers of standards is important for conformity of the accepted terms to all requirements, which are imposed for terms, in particular observance of requirements of State Standards 3966: 2009.

Keywords: *standardization, national standard, information, documentation*

ЗАПОЗИЧЕННЯ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

С. З. БУЛИК-ВЕРХОЛА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: sofibw@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-4593-3571

Ю. В. ТЕГЛІВЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: yul4uklv@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-7221-7554

Анотація. Статтю присвячено проблемі запозичень з німецької мови в українській музичній термінології. Актуальність дослідження зумовлено потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Метою статті є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Описано тематичні групи, у яких наявні німецькомовні запозичення: назви музичних інструментів та їх деталей, назви професій, спеціальностей, ампула, назви музичних жанрів та окремих творів, назви процесів, метроритмічних понять властивостей звуків, музичних систем, назви мелодичних прикрас та ін.

Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики (аура, гриф, цуг), адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна (валторна, мундштук); запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови (форшлаг, мінезингер, хормейстер); змінюється їх граматичне оформлення (гастроль – гастролі); німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні (мундштукові музичні інструменти). Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування та орфографічне оформлення лексем.

Ключові слова: запозичення з німецької мови, музичний термін, українська музична термінологія

Сучасна українська музична термінологія неоднорідна за своїм походженням. Значну її частину становлять терміни, запозичені з різних мов, проте основою є власне українські номінації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Музична термінологія української мови була предметом наукового зацікавлення лінгвістів. У праці «З історії української церковно-музичної термінології» О. Горбач проаналізував музичну лексику, зафіксовану в писемних джерелах XI – XVIII ст.; у центрі зацікавлень З. Булика була діалектна музична лексика; окремі аспекти музичної

термінології фрагментарно висвітлювали М. Шекера, В. Ярмак, Н. Пишна; спостереження про музичну термінологію наведено у колективній монографії

Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство»; комплексне синхронно-діахронне дослідження здійснила співавтор цієї статті, захистивши кандидатську дисертацію на тему: «Формування і розвиток української музичної термінології». Проте німецькомовних запозичень в українській музичній термінології ще не досліджено.

Метою дослідження є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Для досягнення мети використано такі **методи та прийоми дослідження**: описовий і типологічний (для виявлення та систематизації німецькомовних запозичень), метод аналізу словникової дефініції (для з'ясування семантичної структури), прийом зіставлення (для виявлення специфіки аналізованих одиниць), метод кількісних підрахунків (для чисельної характеристики німецькомовних запозичень).

Джерельною базою дослідження слугувала лексикографічна праця Юрія Юцевича «Музика. Словник-довідник» [9], для порівняння використано також «Словник музичної термінології» (Проект) [7], «Музичний словник Зиновія Лиська» [5] та Словник української мови в 11-ти томах [8].

Результати дослідження та їх обговорення. Більшість запозичених музичних термінів [1, с. 252–254] входить у розряд інтернаціональних слів, вони «засвоєні більшістю мов світу з мови народу, що створив або ввів у загальний ужиток позначені ними предмети» [2, с. 96]. Тому терміни, які називають усі основні поняття музичної теорії і виконавства, є інтернаціональними. Вони становлять ядро музичної термінології кожної країни, де музика розвивається за європейським зразком. Під час запозичення інтернаціональних термінів їх значення не змінюється. Може відрізнятись лише транслітерація, фонетичний склад і граматичне оформлення згідно із законами мови, яка запозичує те чи інше слово.

В інтернаціональну скарбницю музичної термінології входять терміни, що походять з грецької, латинської, італійської, німецької, французької та англійської мов.

У музичній термінології української мови виявлено 65 термінів, запозичених з німецької мови. Вони представляють різні тематичні групи: назви музичних інструментів та їх деталей, найменування осіб, абстрактні номінації.

Найбільше німецькомовних запозичень є **назвами музичних інструментів**, а саме **духових**: *альтгорн*, *бюгельгорн* 'родина мідних мундштукових духових інструментів різних розмірів та діапазонів' [9, с. 33], *аура* 'щипковий язичковий інструмент, що складається з декількох варганів, закріплених на металевому диску' [9, с. 17], *блокфлейта* 'різновид повздовжньої флейти, циліндрична трубка з дзьобоподібним мундштуком, сімома ігровими отворами на лицьовому та одним – на спідньому боці' [9, с. 29], *валторна* 'мідний духовий мундштуковий інструмент з м'яким, теплим тембром звуку' [9, с. 34], *гекельфон* 'дерев'яний духовий музичний інструмент, баритоновий гобой' [9, с. 50], *горн* 'духовий мідний мундштуковий музичний інструмент з натуральним строем' [9, с. 56], *крумгорг* 'духовий дерев'яний музичний інструмент з витягнутим циліндричним стволем, гачкуватої форми, з 6-7-ма пальцевими отворами на прямій ділянці, поширений у країнах Європи у XI–XVIII ст..' [9, с. 130], *саксгорн* 'родина мідних духових мундштукових інструментів' [9, с. 232], *флюгельгорн* 'мідний духовий широкомензурний музичний інструмент, що зовні нагадує трубу або корнет-а-

пістон з трьома-чотирма вентилями' [9, с. 290], *цинк* 'старовинний духовий мундштуковий музичний інструмент з конічним стволем' [9, с. 309]; **струнно-клавішних:** *кільфлюгель* 'клавесин, старовинний струнний клавішно-щипковий інструмент з кількома клавіатурами – мануалами і регістрами' [9, с. 114–115], *клавір* 'загальна назва клавішних струнних музичних інструментів (клавикорд, клавесин, фортепіано тощо)' [9, с. 116], *панталеон* 'музичний інструмент, подібний до цимбалів; одна з назв жирафа (вертикального фортепіано) та інших клавішних інструментів з молоточками для видобування звуку' [9, с. 190], *флюгель* 'стара назва клавішних музичних інструментів з крилоподібним корпусом, в XVII ст. – назва різновидів клавесина, з XVIII ст. – різновидів фортепіано' [9, с. 290]; **струнних:** *трумшайт* 'старовинний струнний смичковий інструмент' [9, с. 278]; **механічних:** *оркестріон* 'автоматичний механічний інструмент, призначений для імітації звучання інструментів оркестру різного складу; маленький орган із чотирма мануалами, педаллю і регістрами' [9, с. 186].

Значна кількість термінів, запозичених з німецької мови, позначає **деталі музичних інструментів та пристрої:** *блокфлейта* 'органний регістр лабіальної групи родини флейтових' [9, с. 29], *вальці* 'додатковий пристрій механізму органа для включення та виключення регістрів, зміни динаміки звучання' [9, с. 35], *вентиль* 'основний механічний пристрій, призначений для змінювання довжини каналу мундштукового мідного духового інструмента' [9, с. 37], *гриф* 'у струнних інструментів – спеціальна пластинка з дерева або пластмаси, над якою натягнуті струни; у баяна, гармоніки, акордеона – деталь корпуса, до якої прикріплена клавіатура для гри правою рукою; у мідних духових мундштукових інструментів – вузол вентиляного механізму; в електромузичних інструментів – контактна планка, на яку виконавець натискає пальцями і видобуває звуки різної висоти' [9, с. 58], *дека* 'частина корпуса струнних музичних інструментів, призначена для створення резонансу звучання натягнутих над нею струн' [9, с. 62], *демпфер* 'механічний пристрій у багатострунних музичних інструментах, призначений для обмеження коливань струн та їх заглушування' [9, с. 63], *камертон* 'прилад, що є еталоном висоти певного звука і застосовується для настроювання музичних інструментів та при співі' [9, с. 104], *клавіатура* 'система важелів для видобування звука на фортепіано, органі, акордеоні, клавесині, клавикорді, баяні та інших клавішних інструментах' [9, с. 116], *клавір* 'мануальна клавіатура, мануал' [9, с. 116], *клапан* 'деталь механізму духових і пневматичних інструментів, призначена для зміни висоти звука шляхом відкривання та закривання отворів у корпусі інструмента для змінювання довжини каналу' [9, с. 116], *крона* 'спеціальна висувна трубка U-подібної форми, яка подовжує стовп повітря в мідних духових інструментах, змінюючи їх стрій' [9, с. 130], *мундштук* 'деталь духових інструментів, що сприяє звукоутворенню' [9, с. 169], *панталеон* 'на старовинних фортепіано – важіль для підняття демпфера (як права педаль)' [9, с. 190], *пульт* 'підставка для нот' [9, с. 214], *хольфльоте* 'лабіальний відкритий регістр органа, належить до родини флейтових і складається з труб циліндричної форми' [9, с. 303], *цуг* 'висувне коліно духового музичного інструмента' [9, с. 310].

Для **називання осіб за професією, спеціальністю, амплуа** у галузі музики теж використовують запозичення з німецької мови: *балетмейстер* 'автор-режисер-хореограф, постановник балетів, танців і хореографічних сцен в операх, оперетах, драматичних виставах та концертах' [9, с. 20], *вундеркінд* 'дитина з надзвичайними музичними здібностями' [9, с. 56], *капельмейстер* 'керівник і диригент хору, оркестру' [9, с. 109], *концертмейстер* 'перший скипаль – соліст

симфонічного оркестру, який у разі потреби може виконати функції диригента; музикант, який очолює одну з груп симфонічного або оперного оркестру; піаніст, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями в процесі розучування і виконання партій та концертних творів' [9, с. 126], *мейстерзингер* 'співець-поет з цехових ремісників у Німеччині XIV–XVI ст.' [9, с. 150], *мінезингер* 'в Австрії та Німеччині XII–XIV ст. – поет-співак, актор і виконавець творів рицарської лірики' [9, с. 158], *музикант* 'фахівець, який професійно володіє музичною спеціальністю; людина, яка може грати на музичному інструменті, співати, брати участь у самодіяльному колективі, хорі, оркестрі тощо' [9, с. 163], *хормейстер* 'керівник хорового колективу, диригент хору' [9, с. 304], *шпільман* 'середньовічний мандрівний актор-музикант в німецькомовних країнах, те саме, що жонглер, вагант, скоморох; німецька назва групи барабанників та сурмачів у військових оркестрах' [9, с. 318].

Представлено також **назви музичних творів і жанрів:** *касація* 'інструментальний ансамблевий твір типу сюїти для виконання просто неба, подібний на дивертисмент або серенаду' [9, с. 110], *концертштюк* 'одночастинний концертний твір для соліста й оркестру; віртуозний сольний твір великої форми для концертного виконання' [9, с. 127], *лендлер* 'австрійський і німецький селянський парний танець, попередник вальсу' [9, с. 138], *лід* 'німецька сольна або масова пісня' [9, с. 139], *тірольєн* 'жвава тридольна пісня-танець, подібна до лендлера чи вальсу; назва балетних номерів та п'єс, що імітують танці альпійських горців' [9, с. 271], *туш* 'коротка п'єса урочистого характеру, що складається з одного музичного речення' [9, с. 280], *шлягер* 'розважальна танцювальна пісня, характерне явище в поп-музиці; особливо популярна пісня, підпорядкована музичній моді; будь-який музичний твір, що має особливу популярність, незважаючи на невисокий мистецький та професійно-художній рівень' [9, с. 318], *штірієн* 'назва салонного танцю, що походить з австрійської землі Штірія і набув поширення у XIX ст.' [9, с. 319].

Наявні також **назви процесів, метроритмічних понять, властивостей звуків і музичних систем:** *ауфтакт* 'попередній диригентський жест, замах перед вступом, вдихом, зміною динаміки, агогічними нюансами, початком і зняттям звуку' [9, с. 17], *гастроль* 'виступ артиста або колективу в місті чи країні, де вони постійно не працюють' [9, с. 50], *генерал-бас* 'те саме, що й цифровий бас, у музиці XVII–XVIII ст. – партія органа (клавесина) з нотацією басового голосу та цифрами, що вказують, які акорди виконавцю слід брати одночасно з написаними нотами; система правил та способів гри за цифровим басом' [9, с. 51], *клавір, клавірусцуг* 'перекладення партитури вокально-симфонічного твору (опера, ораторія, кантата), а також балету, симфонії, концерту тощо для фортепіано на 2, 4, 8 рук' [9, с. 116], *контрапункт* 'те саме, що й поліфонія; мелодія, що звучить одночасно з темою, інакше – проти складення; одночасне поєднання двох або кількох самостійних голосів; назва твору, де переважає складна поліфонічна техніка – перетворення та перестановки тем; у середньовічній співацькій практиці та музичній теорії – позначення колективної імпровізації на основі одного занотованого голосу; розділ навчального курсу поліфонії' [9, с. 124], *лейтмотив* 'музична тема, пов'язана з певним образом, ідеєю, явищем, яка неодноразово повторюється в опері, балеті, симфонії і т.д.' [9, с. 137], *люфтпауза* 'коротка перерва в звучанні музики, не передбачена нотописом, що виділяє початок нового розділу' [9, с. 143], *обертони* 'тризвуки, що входять до спектру музичного звука, збагачуючи основний тон' [9, с. 180], *унтертони* 'послідовність часткових тонів, розташованих нижче від основного

тону вібратора, дзеркальне відбиття натурального звукоряду' [9, с. 283], *штрих* 'прийоми звуковидобування на музичних інструментах' [9, с. 319], *шульверк* 'система музичного виховання дітей, запропонована німецьким композитором, музикознавцем і педагогом К.Орфом, а також посібники до неї' [9, с. 319].

Із німецької мови запозичено також **назви мелодичних прикрас**: *форшлаг* 'назва мелодичної прикраси, що складається з одного або кількох звуків, передують основному звуку мелодії' [9, с. 294], *шлейфер* 'мелодична прикраса, форшлаг з двох або кількох нот, які розташовані поступенево і виконуються підкреслено' [9, с. 318]; **назву напряду**: *дойч-рок* 'музика року, яка поширилась у Німеччині в 1980-х роках' [9, с. 74]; **назву колективу**: *труппа* 'творчий колектив, весь склад театру' [9, с. 279].

Деякі з запозичених термінів є термінологізованими словами загальнолітературної мови. Проте в українську мову переходять тільки термінні значення, тому мотивація, внутрішня форма цих слів губиться, і ми розглядаємо їх поза тими явищами, які лягли в основу появи термінного значення. У німецькій мові мотивація залишається: *аура* 'подих повітря, вітерець', *горн* 'ріг, ріжок', *гриф* 'ручка, держак', *дека* 'покришка', *цуг* 'поїзд, процесія, протяг' та ін. Нетермінні значення цих слів залишилися поза межами української мови, а термінні ввійшли в українську музичну термінологію. Первісне значення цих слів можна встановити лише після етимологічного аналізу, термінне ж значення, наявне в українській мові, не викликає асоціацій з їх первісними значеннями.

Іноколи під час запозичення втрачається похідний характер основи, і термін в українській мові розглядається як такий, що має непохідну основу. Похідний характер основи таких термінів можна визначити лише після розгляду етимології слова: *гастроль* (нім. Gast – гість і Rolle – роль), *валторна* (нім. Wald – ліс і Horn – ріг), *клавіатура* (нім. Klaviatur, від лат. clavis – ключ), *мундштук* (нім. Mund – рот, Stück – шматок).

Запозичений з німецької мови термін *саксгорн* має однією зі складових частин власну назву (нім. saxhorn, від horn – ріг), адже цей інструмент сконструював і запатентував бельгійський майстер Сакс у 1845 році.

Процес орфографічної адаптації німецькомовних запозичень гальмує недосконалість чинного правопису. «Невпорядкований понад 20 років правопис спричиняє приниження статусу основного націотвірного складника – мови, є руйнівним демотиватором виховання, освіти й науки, а розхитування мовних норм – це реальна загроза розчинення національної ідентичности» [3, с. 5].

Орфографічні проблеми зводяться до таких основних моментів:

1. Передавання звуку [g]. В «Українському правописі» 1993 року відновлено літеру ґ, проте відсутність повного переліку слів, у яких відповідно до мови-оригіналу треба писати цю букву, є причиною різного написання слів. Наприклад, у «Словнику музичної термінології» (1930), який укладено за правописом 1929 року, та у «Музичному словнику Зиновія Лиська (1933) науковці послідовно використовують літеру ґ, транслітеруючи німецьку g: *бюгельгорн* [7, с. 77], *генерал-бас* [5, с. 61], *майстерзінґер* [5, с. 88], *флюгельгорн* [7, с. 130], *форшляґ* [7, с. 131]. Натомість у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) деякі терміни написано з літерою г (*гекельфон* [9, с. 50], *гриф* [9, с. 58], *кільфлюгель* [9, с. 114], *клавірауцуг* [9, с. 116], *мінезінґер* [9, с. 158], *флюгель* [9, с. 290], *флюгельгорн* [9, с. 290]), а деякі – з ґ (*цуг* [9, с. 310], *форшлаг* [9, с. 294]).

2. Написання німецького дифтонга [ei]. Такі сполуки варто передавати найближче до звучання в мові-джерелі. Тому згідно з вимогами «Українського правопису» 1929 року у «Словнику музичної термінології» (1930) та у «Музичному

словнику Зиновія Лиська (1933) послідовно використовують написання **ай**: *капельмайстер* [7, с. 94], *концертмайстер* [7, с. 96], *ляйтмотив* [7, с. 98], *майстерзінгер* [5, с. 88]. Порівняємо зі словом *майстер* 'фахівець з якого-небудь ремесла; керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості' [8, IV, с. 599] та похідними *майстерка*, *майстерний*, *майстерник*, *майстерність*, *майстерня*, *майстриня*, *майстрова*, *майстровий*, які давно побутують в українській мові. Отже, і музичні терміни варто було б записувати аналогічно. Проте сучасні словники не зберігають однакового графічного оформлення споріднених слів і фіксують суголосні з російськими варіантами терміни *балетмейстер*, *капельмейстер*, *концертмейстер*, *мейстерзінгер*, *хормейстер*.

3. Дотримання «правила дев'ятки» – написання **и** після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**. Спостерігаємо тенденцію до дотримання цього правила у словнику Юрія Юцевича: *мейстерзінгер* [9, с. 150], *мінезінгер* [9, с. 158], *цинк* [9, с. 309]. Натомість Зиновій Лисько записує такі терміни зі збереженням німецької вимови: *майстерзінгер* [5, с. 88], *мінезінгер* [5, с. 90], *цінк* [5, с. 164].

4. Написання разом або через дефіс. Спостерігаємо різнобій у записуванні німецьких термінів *Generalbass* – загальний бас та *Blockflöte* – флейта з блоком. У «Словнику музичної термінології» (1930) *генералбас* [7, с. 82] написано разом, а у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) – через дефіс: *генерал-бас* [9, с. 50]. Оскільки в мотиваційній базі міститься підрядне словосполучення (загальний бас), цей термін варто писати разом. Термін *блокфлейта* пишуть переважно разом, адже частинка *блок* має значення 'з блоком'. А через дефіс пишуть частинку *блок*, якщо вона означає 'у вигляді блока': *блок-схема*, *блок-апарат*, *блок-механізм*.

Граматичне оформлення деяких термінів потребує уточнення. Зокрема, Юрій Юцевич фіксує лише *гастроль* [9, с. 50], хоча більш поширеним є термін *гастролі* 'виступи, вистави приїжджого мистецького колективу або одного артиста' [8, II, с. 40].

Терміни, запозичені з німецької мови, беруть участь в українському термінотворенні. Утворено значну кількість складених термінів (*мундштуковий музичний інструмент*, *гриф акордеона*, *клавіатура фортепіано*, *лейтмотив п'єси*, *театральна трупа*, *короткий форшлаг* та ін.).

Актуальним є питання, чи всі іншомовні терміни є доречними і вкрай необхідними. Ще у середині XIX ст. з приводу співвідношення національних та іншомовних елементів у термінології велись тривалі дискусії. Зокрема, М. Левченко, І. Верхратський та інші були прихильниками національної традиції, хоча у своїх термінологічних розвідках не могли повністю уникнути запозичень. Натомість В. Левицький та С. Рудницький широко використовували іншомовні терміни. Т. Секунда надавав перевагу власне українським термінам, хоча визнавав, що без запозичень також обійтись не можна. Учений розрізняв інтернаціональні та чужомовні терміни: «За інтернаціональні можна вважати ті терміни, що їх уживають із тим самим значенням у більшості європейських мов, особливо «висококультурних», «за чужомовні» терміни в ширшому значенні можна вважати ті терміни, що їх увібрала в себе дана мова з якоїсь чужої, при цьому терміни поділяються на дві групи (слова засвоєні і чужі)» [6, с. 12].

Погоджуємось з думкою І. Кочан, що «наявність іншомовних термінів в українській мові не можна розцінювати як негативне явище, оскільки такі терміни, навпаки, полегшують міжнародні контакти на науковому, технічному рівнях» [4, с. 134]. Проте деякі запозичення у музичній термінології, на нашу думку, варто було

б замінити українськими відповідниками: *ауфтакт* – *затакт* [9, с. 17; 5, с. 18; 7, с. 89], *демпфер* – *глушник* [8, с. 82; 9, с. 63], *мундштук* – *губник* [5, с. 94].

Висновки і перспективи. Українська музична термінологія засвоїла значну кількість німецькомовних термінів-інтернаціоналізмів. Вони називають важливі поняття музикознавства. Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики, адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна; запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови; змінюється їх граматичне оформлення; німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні. Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування, орфографічне та фонетичне оформлення цих лексем.

Список використаних джерел

1. Булик-Верхола, С. З. Запозичення в українській музичній термінології / Софія Булик-Верхола [Текст] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми української термінології». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. – № 559. – 312 с. – С. 252–254.

2. Ганич, Д. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Дмитро Ганич, Іван Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с. – С. 96.

3. Зубков, М. До проблеми унормування запозичень [Текст] / Микола Зубков // Проблеми української термінології: міжнародна наукова конференція, 27–29 вересня 2012 р.: збірник наукових праць – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 3–5.

4. Кочан, І. Іншомовні слова в сучасній технічній термінології [Текст] / Ірина Кочан // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення: матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 років / ред. О. Купчинський. – Л.: [б.в.], 1996. – 161 с. – С. 129–134.

5. Лисько, З. Музичний словник [Текст] / Зиновій Лисько. – Стрий: Видавництво Музичного Товариства ім. М. Лисенка, філія в Стрию, 1933. – 165 с.

6. Секунда, Т. Принципи складання української технічної термінології [Текст] / Тадей Секунда // Вісник Інституту української наукової мови. – К., 1930. – Вип. 2. – С. 11–21.

7. Словник музичної термінології (Проект) [Текст]. – Харків – Київ: Державне видавництво України, 1930. – 135 с.

8. Словник української мови: В 11-ти томах. [Текст] – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

9. Юцевич, Ю. Музика. Словник-довідник [Текст] / Юрій Юцевич. – Тернопіль: Богдан, 2003. – 352 с.

References

1. Bulyk-Verkhola, S. Z. (2006). Zapozychennia v ukrainskii muzychnii terminolohii [Borrowings in the Ukrainian musical terminology] // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: «Problemy ukrainskoi terminolohii». – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, № 559, 252–254.

2. Hanych, D., Oliinyk I. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [The linguistic terms dictionary]. – K.: Vyshcha shkola, 96.

3. Zubkov, M. (2012). Do problemy unormuvannia zapozychen [To the issue of the borrowings standardization] // Problemy ukrainskoi terminolohii: zb. nauk. pr. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 3–5.

4.Kochan, I. (1996). Inshomovni slova v suchasni tekhnichnii terminolohii [Foreign languages words in the contemporary technical terminology] // Ukrainskyi pravopys i naukova terminolohiia: istoriia, kontseptsii ta realii sohodennia: materialy zasidan Movoznavchoi komisii ta Komisii vsesvitnoi literatury NTSh u Lvovi 1994–1995 rokiv / red. O. Kupchynskiy. – L.: [b.v.], 129–134.

5.Lysko, Z. (1930). Muzychnyi slovnyk [The musical dictionary]. – Stryi: Vydavnytstvo Muzychnoho Tovarystva im. M. Lysenka, filii v Stryiu, 1933, 165.

6.Sekunda, T. (1930). Pryntsypy skladannia ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii [The principles of the Ukrainian technical terminology composition] // Visnyk Instytutu ukrainskoi naukovoï movy. – K., 1930, Vyp. 2, 11–21.

7.Slovnyk muzychnoi terminolohii (Proiekt). (1930). [The musical terminology dictionary (Project)]. – Kharkiv – Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930, 135.

8.Slovnyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970–1980). [The dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.]. – K.: Naukova dumka, T. I–XI.

9.Yutsevykh, Iu. (2003). Muzyka. Slovnyk-dovidnyk [Music. Dictionary-Reference Book]. – Ternopil: Bohdan, 352.

ЗАИМСТВОВАНИЯ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В УКРАИНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

С. З. Булык-Верхола, Ю. В. Тегливец

Аннотация. *Статья посвящена проблеме заимствований из немецкого языка в украинской музыкальной терминологии. Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения лексических, грамматических и орфографических особенностей усвоения заимствованных из немецкого языка терминов в украинской музыкальной терминологии.*

Цель статьи – тематически проанализировать немецкоязычные заимствования, проследить способы их адаптации к нормам современного украинского языка.

Описаны тематические группы, в которых имеются немецкоязычные заимствования: названия музыкальных инструментов и их деталей, названия профессий, специальностей, амплуа, названия музыкальных жанров и отдельных произведений, названия процессов, метроритмических понятий свойств звуков, музыкальных систем, названия мелодических украшений и др.

Во время заимствования музыкальных терминов происходят следующие изменения: возникает сужение семантики (аура, гриф, цуг), ведь заимствуется только терминологическое значение; меняется структура термина (валторна, мундштук); заимствованные термины согласуются с фонетическими и орфографическими нормами украинского языка (форшлаг, миннезингер, хормейстер); меняется их грамматическое оформление (гастроль – гастроли); немецкоязычные термины участвуют в украинском терминообразовании (мундштучные музыкальные инструменты). Основные способы адаптации немецкоязычных заимствований – это лексический перевод, грамматическое приспособление и орфографические оформления лексем.

Ключевые слова: *заимствования из немецкого языка, музыкальный термин, украинская музыкальная терминология.*

GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY

S. Z. Bulyk-Verkhola, Y.V. Tehlivets

Abstract. *The article is dedicated to the issue of the German language borrowings in the Ukrainian musical terminology. The research actuality is caused by the need of*

studying the peculiarities of lexical, grammatical and spelling adoption of the terms borrowed from the German language in the Ukrainian musical terminology.

The aim of the article is the thematic analysis of the German borrowings, tracing the ways of their adaptation to the contemporary Ukrainian language standards.

The following research methods and modes have been used to achieve this aim: descriptive and typological (for the German language borrowings detection and systematization), the dictionary definition analysis method (for the semantic structure clarification), the comparison mode (for detecting the specific features of the analyzed units), the quantitative calculations methods (for the German language borrowings numeric characteristics).

There has been the following research source basis: the lexicographical work by Yuriy Yutsevych "Music. Dictionary-Reference Book, the «Dictionary of the musical terminology» (Project, «The musical dictionary by Zynoviy Lys'ko" and the Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes have also been used for comparison.

65 terms borrowed from the German language have been detected in the musical terminology of the Ukrainian language. They represent different thematic groups: the musical instruments names (al'thorn (althorn), byuhel'horn (bugelhorn), aura (aura) sakshorn (saxhorn), flyuhelhorn (flugelhorn) etc.), the musical instruments details and devices names (blokflейta (block flute), val'tsi (rollers), ventyl' (mute), hryf (finger board) etc.), the professions, occupations, roles names (baletmeyster (ballet-master), wunderkind (child prodigy), kapelmeister (bandmaster), kontsertmeyster (accompanist) etc.), the musical pieces and genres names (kasatsiya (reversion), kontsertstyuk (konzerstuck), ländler (landler), lid (lead), tirol'yen (Tyrolienne), tush (flourish) etc.), the processes, metrical rhythmical notions, sounds and musical systems properties names (auftakt (upbeat), hastrol' (concert tour), heneral-bas (general bass), klavir (clavier) etc.), the melody decorations names (forshlag (grace note), shleyfer (appoggiatur), the directions names (doych-rok (German rock)), the groups names (trupa (troupe)).

The following changes occur during the musical terms borrowings:

1. The semantics narrowing occur. Only terminological meanings are transferred into the Ukrainian language, whereas the internal shape of these words is lost.

2. The term structure is changed. The derivative character of such terms bases can be defined only after examining the word etymology.

3. The borrowed terms are adapted to the phonetic and spelling standards of the Ukrainian language.

4. The grammar form of the German language borrowing changes.

5. The terms borrowed from the German language take part in the Ukrainian terms formation. A significant number of the compound terms has been formed.

In our opinion some borrowings from the German language should be replaced with their Ukrainian counterparts: auftakt (upbeat) – zatakt, dämpfer (damper) – hlushnyk, mundstuck (mouthpiece) – hubnyk.

Thus, the Ukrainian musical terminology have adopted the considerable number of the German terms – international terms. They nominate the important notions of the musical science. The main ways of the German language borrowings adaptation are the following: lexical translation, grammatical adjustment, spelling and phonetic arrangement of these lexemes.

Keywords: German language borrowings, musical term, Ukrainian musical terminology

СИСТЕМАТИКА РОСЛИН ЯК СКЛADOVA МІЖНАРОДНОЇ БОТАНІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ І ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦІЇ*

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4812-7719

О. В. ШИНКАРУК, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5494-1370

Анотація. Наукова термінологія розглядається як цілісна функціональна система, котра допомагає формувати образи сприйняття, дешифрувати мовні коди. Визначаючи термін як частину термінологічної матриці відповідної сфери знань, автори заглиблюються у проблему появи прототипу стандартизації, презентовану систематикою рослинного царства. У такий спосіб доводять, що існуючі термінологічні стандарти на державному й міжнародному рівнях не виникли самі по собі, вони поступово формувалися у банках даних упродовж багатьох століть, уніфікуючи тогочасні уявлення про рослинний світ. Так на науковій арені з'явилася систематика рослин, завданням якої було описати і позначити всі існуючі та вимерлі організми, а також класифікувати їх за різними рангами. Відбувалося поступове формування теоретичних підходів до унормування термінологічної системи.

Ключові слова: уніфікація, стандартизація, терміносистема, цінні рослини, ботанічна номенклатура

Актуальність. У сучасній лінгвістиці існує нагальна потреба упорядкування терміносистем, приведення їх до єдиного стандарту та ґрунтового аналізу (компонентного, дистрибутивного, етимологічного, інтерпретаційного) національних та міжнародних рекомендацій щодо стандартизації. Кодування інформації передбачає обов'язкову її систематизацію і класифікацію [4; 9]. У галузі стандартизації використовується класифікаційний метод, заснований на системі класифікації об'єктів техніко-економічної інформації [8, с. 83].

Аналіз публікацій. У вітчизняному і зарубіжному мовознавстві термінологічна систематизація, починаючи з ХІХ ст. пов'язана з іменами Л.Земенгофа, Дж.Пеано, Е.Вюстера, В.Шмідта, Е.Дрезена, В.Жирмунського, М.Юшманова, Д.Хеллера, Д.Свенсона, В.Флуда, К.Бакка, Е.Сепіра, О.Єсперсена, А.Мартіне, К.Вернера, Ф.Тонелло, В.Ертля, В.Акуленка [6]. Однак і на межі ХХ-ХХІ ст. Ф.Нікітіна, М.Дрозд, М.Гінзбург, Т.Кияк, Т.Панько, А.Ткач, В.Шинкарук, С.Харченко, І.Кочан, С.Булик-Верхола, Г.Наконечна, Ю.Теглівець неодноразово висловлювали думку про специфіку формування кожної термінологічної системи.

* Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

© І. І. Вакулик, О. В. Шинкарук, 2017

Мета дослідження полягає у виявленні граней дотичностей понять «систематика», «номенклатура» і «стандарт» у контексті ботанічної номенклатури.

Матеріали і методи дослідження. У роботі використано як загальні методи наукових досліджень, котрі ґрунтуються на порівнянні, узагальненні й синтезі, так і власне лінгвістичні (парадигмальні і комбіновані). Робота здійснювалась у рамках проекту № 110/551-пр «Створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів».

Результати дослідження та їх обговорення. Німецька мова презентувала у користування усьому людству термін *стандарт* (*Standard*) 1) «нормативно-технічний документ, розроблений на основі консенсусу і затверджений визнаним органом»; 2) «прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам»; 3) «золотий стандарт – система грошового обігу» (пор.: англ. *standard act, standard of servise, standard time*). Якщо переглянути ланцюжок походження, то нім. *Standard* m < фр. *standard* < лат. *sterno, stravi, stratum, sternere* «робити рівним». Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації [11]. Відтак у новітні часи з'явилося поняття «стандартизації». Стандартизація – діяльність, сутність якої – у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних або можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву [8, с. 82]. При стандартизації широке розповсюдження знайшли такі методи: спрощення (симпліфікація); упорядкування (систематизація та класифікація) об'єктів стандартизації; параметрична стандартизація; уніфікація; агрегування; типізація. Упорядкування об'єктів стандартизації є універсальним методом у галузі стандартизації продукції, процесів та послуг. Упорядкування як керування різноманіттям пов'язано насамперед із зменшенням цього різноманіття. До нього входять систематизація та класифікація [5]. Систематизація полягає в розташуванні у певному порядку та послідовності, зручної для користування. Найбільш простою формою систематизації є розташування матеріалу, що систематизується, у алфавітному порядку (у довідниках, бібліографіях та ін.). У техніці широко застосовують цифрову систематизацію по порядку номерів або у хронологічній послідовності [7, с. 96-97].

Систематика – це та частина зоології і ботаніки, яка охоплює опис і вивчення органічних форм, що нині живуть на земній поверхні. Систематика як наука передбачає практичний і теоретичний шляхи вивчення. Практичний полягає у тому, щоб відрізнити всі існуючі на землі види тварин і рослин, дати кожному із них особливу назву і, по можливості, точний і зрозумілий опис (діагноз), який не дозволяв би змішувати різні види поміж собою. Теоретичний ракурс висвітлення має дві складові: перша залежить від зовнішніх умов, географічного поширення тощо органічних форм із погляду їх сталості або мінливості; друга підпорядкована генеалогії – вивчають організми за схожістю. Пояснюючи розмаїття органічних форм, представники різних наукових шкіл упродовж століть підходили до проблеми теорії еволюції, яка залежить від розподілу на класи або групи вищого порядку.

Зважаючи на ракурси висвітлення заявленої проблематики, у науковому обігові існувало дві системи – штучна та природна. Штучна система не узгоджувалася із природною спорідненістю організмів; вона розподіляла їх за

довільними, але, по можливості, зрозумілими і постійними ознаками. Штучні системи відігравали значну роль у ботаніці, особливо система Ліннея, запропонована у 1735 р. (панувала в науці майже 100 років). Що ж стосується природної системи, то вона виокремлювала певну «суму ознак», тобто головною рисою була спорідненість. Були навіть спроби застосувати числовий спосіб вимірювання суми ознак (Алансон), але вони виявилися невдалими. Над розробкою систематики рослин працювало багато поколінь вчених. Два століття тому ботаніки, описуючи рослинні форми, говорили про спорідненість організмів, однак на той час і мови не могло бути про походження. Лінней вважав природну систему вінцем природознавства. Гете ставився до цього іронічно і називав природну систему як таку, яка «сама собі суперечить». Кюв'є говорив, що природна система є «переклад думок Творця на мову людей». А із виходом у світ знаменного твору Дарвіна «Походження видів» (1859 р.) власне генеалогічна система ілюструвала ймовірний перебіг розвитку органічних форм.

Перші спроби поділу рослин на класи, які ми знаходимо у стародавніх письменників (Теофраст і Діоскорид), не мали вагомого значення, оскільки рослинне царство оцінювалося за значеннєвою функцією – їх харчовими і, особливо, цілющими властивостями. Відповідно здійснювався і поділ на групи, без жодного урахування морфологічної будови рослин. Така точка зору була презентована у «Природній історії» Плінія, який зібрав у своїй праці все, що напрацювали попередники.

У 37 книгах «*Historia Naturalis*» відбито тогочасні відомості з найрізноманітніших галузей знань. Використавши близько двох тисяч книг грецьких і римських письменників, у тому числі твір Цельса, на який він неодноразово посилається, за словами автора, наведено 20 тисяч фактів із метою дати опис природи у всій її сукупності. Плінієм було здійснено детальний аналіз найменувань рослин. Класифікація на групи здійснювалася за мотивованими ознаками. Так, на думку автора, *Rubus* походить від латинського прикметника *ruber* – «червоний», а назва присвоєна рослині за кольором плодів. Пліній перелічував безліч корисних властивостей малини. Читаємо також про чотири сорти горобини. Четвертий сорт називають *torminalis* – «той, який лікує болі в шлунку». *Amygdalus* походить, ймовірно, від грецького іменника *αμυγδαλος*, запозиченого із Азії, оскільки він має спільний корінь із перським словом *tunga* «гіркий». Назва флоролексеми *Olea* – від назви дерева *elaia* (ελάια). Пліній називав оливкову олію ліками від головного болю. Автор згадував про цілющі властивості *Chelidonium* (були виявлені у спостереженнях над ластівками, які лікували хвороби очей своїх пташенят). Серед хвойних дерев дуже цінним був ялівець – *Juniperus*.

Після Плінія упродовж чотирнадцяти сторіч ботаніка не мала такого шаленого вибуху спроб обґрунтування та упорядкування ботанічної системи, а також її уніфікації. Епоха Відродження ознаменувалася докладним вивченням античних джерел, у яких згадувалися ботанічні назви, а також пожвавився інтерес до опису цінних, на думку авторів-укладачів, дерев. О.Брунфельс («*Herbarum vivae icones ad naturae imitationem summa cum diligentia et artificio effigatae*»; родина Solanaceae - Пасльонових названа на його честь), І. Бок («*New Kreuterbuch von Unterscheidt, Würckung und Namen der Kreuter, so in teutschen Landen wachsen*»), К.Геснер (заклав Ботанічний сад, а також заснував перший природно-історичний музей; велика родина ряду Lamiales носить його ім'я – Gesneriaceae), Л.Фукс («*De Historia Stirpium comentarii insignes*» та перекладена німецькою «*New Kreüterbuch*», що є найбільш раннім із відомих словників ботанічних термінів)

стали ретельніше вивчати і описувати рослини своїх рідних країн (Німеччина, Швейцарія, Баварія). До творів почали долучатися таблиці і малюнки, які допомагали розпізнавати рослинний світ при недосконалості тодішніх методів опису.

Це був новий напрямок у науці. Поступово з'являлися ботанічні описи рослинного царства, що давали посилання на середовище існування, період цвітіння, цілющі властивості. Хоча не використовувалися такі терміни, як *рід* або *родина*, укладачам було відомо про спорідненість між схожими рослинами. Про темпи наукового «зростання» ботанічної системи свідчить факт: К.Геснер, «батько ботаніки», у творі «*Plantarum Historia*» називає 800 рослин, відомих в його час, а К.Боен, «систематик рослин», у 1596 р. працею «*Phytopinax*» презентував уже 6000 видів. На той період часу основи класифікації ботанічної термінології ще не були вироблені, вчені ще не могли позбутися «тягара» практичного застосування рослин. У працях Р.Додунса (Нідерланди) наведено детальні описи та малюнки тубільних рослин, а також покращено класифікацію рослин, поділивши їх на 6 груп; двотомній «*Historia generalis plantarum*» Ж.Далешана (Франція) описано ботанічні відкриття зі спостережень під час подорожей Альпами; і навіть пізніше у Ж.Боена (Ізраїль) ми зустрічаємо поряд, напр., зонтичні і городні рослини або пахучі, отруйні [1].

Але основоположником дійсно наукової сучасної систематики вважають вченого-натураліста К. Ліннея (Швеція) завдяки праці «*Systema Naturae*». На його честь у систематиці зафіксовано індіферентні назви: рід *Linnaea* (релікт льодовикового періоду, занесений до Червоних книг України і Польщі, Червоного списку Великої Британії); *Equisetum arvense* L.. Він класифікував рослини за кількістю і розташуванням тичинок, маточок і плодолистиків (репродуктивних структур квітки). Така «статева» система завдяки своїй простоті і легкості отримала широке визнання [2, с. 153-154].

Сьогодні, вживаючи термін «біологічна номенклатура», розуміють систему наукових назв для позначення груп організмів, які пов'язані тим чи іншим ступенем спорідненості – таксонів [6, с. 190-202]. Часто терміни «систематика», «класифікація» і «таксономія» вживають як синоніми. Але таксономія розробляє теоретичні основи класифікації організмів, а систематика позначає й описує упорядковані і класифіковані біологічні об'єкти та створює на цій основі їхні системи. До основних таксономічних категорій належать: вид, рід, родина, порядок (у рослин) / ряд (у тварин), клас, відділ (у рослин) / тип (у тварин), царство [2, с.43-44].

Висновки і перспективи. Ми ставимося до знань так, неначе б то вони схожі на маленькі краплі води, котрі несподівано з'являються з різних місць і за якими потрібно весь час полювати, аби наповнити ємність. Будь-яка існуюча ситуація часто виступає грою Простору, Часу і Знань. І сенс їх у тім, що це не фіксований «набір» термінів або детермінована система понять, а своєрідні провідники до розкриття проблем безмежного буття. Їх багатовимірність стимулює до пошуку нових інсайтів і шляхів поціновування досвіду [10]. Власне тому у нашому дослідженні поставлено на один щабель відповідності «систематика», «номенклатура» і «стандарт». Оперуючи різними вербальними кодами, вони вибудовують множинність всесвіту, у якому «рольові ігри» чітко прогнозовані: вироблення еталонів і пошук класифікаторів, унормування і універсалізм, семантична мотивованість і аналогія, мовна економія і асиметричний дуалізм мовного знака. А побудова схем утворення (назва, скорочена форма, не рекомендований синонім, родові й видові поняття, еквіваленти англійською,

німецькою, французькою мовами, дефініції) чи укладання алгоритму (гіперогіпонімічні розмежування, вибірковість з певної галузі, поділ на групи, синонімічний ряд) допомагають візуалізувати їхній статус.

Таким чином, можна стверджувати, що глобалізаційні процеси із надзвичайною швидкістю віддзеркалюються на всіх етапах наукового поступу. «Кожній культурній людині необхідно хоча б у загальних рисах уявляти, як влаштований світ, в якому вона живе, як «функціонують» в ньому закони природи. Розуміння людиною навколишньої дійсності ґрунтується на сприйнятті наукової картини світу, що дає змогу адекватно аналізувати інформацію і бути виваженішим у прийнятті відповідальних рішень щодо оточуючої реальності. Наукова картина світу також має підґрунтя: базується на синтезі дійсних у певному історичному періоді наукових знань і частково передається кожній особистості» [3].

Список використаних джерел

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yisra'el? (1960) Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Балалаєва, О. Ю., Вакулик, І. І. (2013) Латинська мова та основи біологічної систематики [Текст]: навч. посібник / О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. – 324 с.
3. Вакулик, І. І. (2012) Наукове мислення та його вплив на становлення наукової картини світу [Текст] / І. І. Вакулик., Г. М. Ільченко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – Вип. 3. – С. 145-154.
4. Вакулик, І. І. (2015) Робота над термінологією і фахова мова / І. І. Вакулик // Науковий вісник НУБіП. – 215. – Ч. 1. – Серія «Філологічні науки». – С. 303-307.
5. Вакулик, І. І. (2015). Системність у вивченні латинської мови на шляху формування сучасних універсальних знань [Текст] / Ірина Вакулик // Науковий вісник НУБіП. Серія «Філологічні науки». – Вип. 215. – Ч. 1. – С. 159-166.
6. Вакулик, І. І. (2015) Лінгвістичні аспекти наукової комунікації у синхронії та діахронії [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic] : монографія / І. І. Вакулик. – К. : ДП Прінт Сервіс», 2015. – 280 с.
7. Корсун, В. І. (2011) Метрологія, стандартизація, сертифікація, акредитація [Текст]: навч. посібник / В. І. Корсун, В. Т. Белан, Н. В. Глухова. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2011. – 147 с.
8. Полякова, Н. О. (2015) Метрологія і стандартизація [Текст]: навч. посібник / Н.О. Полякова – К. : ПП «Фітосоціоцентр», 2015. – 214 с.
9. Ткач, А. (2010). Словотвірна ідентичність української термінології: [монографія] / А. Ткач, В. Шинкарук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 196 с.
10. Тулку, Т. (1994) Время, пространство и знание. Новое видение реальности [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_i_znanie.html
11. Харченко, С. В. (2013) Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» [Текст] / С. В. Харченко, С. В. Литвинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – № 1. – С. 8–16.

References

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yiśra'el? (1960). Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. Available at : <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Balalajeva, O. Ju., Vakulyk, I. I. (2013). Latyns'ka mova ta osnovy biolohičnoji systematyky [Latin systematics and foundations]. Kiev: Fitosociocentr, 2013, 324.
3. Vakulyk, I. I. (2012). Naukove myslennja ta joho vplyv na stanovlennja naukovoji kartyny svitu [Scientific thinking and its influence on the formation of a scientific world]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelja, Vyp. 3, 145-154.
4. Vakulyk, I. I. (2015). Robota nad terminolohijeju i faxova mova [Work on terminology and language for specific purposes]. Naukovyj visnyk NUBiP, Č. 1. Serija «Filolohični nauky», 303-307.
5. Vakulyk, I. I. (2015). Systemnist u vyvchenni latynskoi movy na shliakhu formuvannja suchasnykh universalnykh znan [Consistency in learning the latin language on the way to the formation of present pansophy]. Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Philology, 215, 1, 159-166.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Linhvistyčni aspekty naukovoji komunikaciji u synhroniji ta diakhroniji [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic]. Print Servis, 280.
7. Korsun, V. I., Bjelan V. T., Hluxova N. V. (2011). Metrolohija, standartyzacija, sertyfikacija, akredytacija [Metrology, standardization, certification, accreditation]. Donets'k : Nacional'nyj hirnyčyj universytet, 147.
8. Poljakova, N. O. (2015). Metrolohija i standartyzacija [Metrology and Standardization]. Fitosociocentr, 214.
9. Tkach, A., Shynkaruk, V. D. (2010). Slovotvirna identychnist ukrainskoji terminolohii [Word-forming Identity of the Ukrainian Terminology]. Chernivtsi: ChNU, 196.
10. Tulku, T. (1994). is Time, space and knowledge. New vision of reality. Available at: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_I_znanie.html
11. Xarčenko, S. V. (2013). Problemni aspekty funkcionuvannja nacional'nyx standartiv seriji «Informacija ta dokumentacija» [Outstanding aspects of the national standards of the series «Information and documentation»] Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohija, 1, 8–16.

СИСТЕМАТИКА РАСТЕНИЙ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ БОТАНИЧЕСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ И ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦИИ

И.И.Вакулик, А.В.Шинкарук

Аннотация. Научная терминология рассматривается как целостная функциональная система, которая помогает формировать образы восприятия, дешифровать языковые коды. Определяя термин как часть терминологической матрицы соответствующей области знаний, авторы углубляются в проблему появления прототипа стандартизации, представленную систематикой растительного царства. Таким образом доказывают, что существующие терминологические стандарты на государственном и международном уровнях не возникли сами по себе, они постепенно формировались в банках данных на протяжении многих веков, унифицируя тогдашние представления о

растительном мире. Так на научной арене появилась систематика растений, задачей которой было описать и обозначить все существующие и вымершие организмы, а также классифицировать их по разным рангам. Происходило постепенное формирование теоретических подходов к нормированию терминологической системы.

Ключевые слова: унификация, стандартизация, терминосистема, ценные растения, ботаническая номенклатура

SYSTEMATIC CHARACTER OF THE PLANTS AS A CONSTITUENT OF THE INTERNATIONAL BOTANICAL NOMENCLATURE AND A STANDARDIZATION PROTOTYPE

I. I. Vakulyk, O. V. Shynkaruk

Abstract. *Current globalization processes extremely impact not only external and internal economy of the states at any level of their development and gross national product, but also are reflected in direct proportion in the mechanisms of social and economic policy in general, the ways of environmental management and sustainable development; they are the indicators of common values and relations transformation at all stages of scientific development. Every cultured person needs to know at least in general terms how the world works, how laws of nature "function" in it. Human's understanding of reality is based on the perception of scientific worldview, which makes it possible to adequately analyze the information and be more prudent in making critical decisions about the surrounding reality.*

Scientific terminology is viewed as an integral functional system that helps form images of perception, and decrypt language codes. When defining the term as a part of terminological matrix according to knowledge areas, the authors go deep into the issue of standardization prototype appearance, presented by the systematics of plant kingdom. Thus, they prove that the existing terminological standards at national and international levels have not emerged by themselves, they have been gradually formed in the data banks for many centuries, unifying the then ideas about flora. In such a way, the plant systematics occurred on the scientific arena, which task was to describe and designate all the existing and extinct organisms and classify them according to different ranks. The gradual formation of theoretical approaches for standardization the terminological system took place.

As Charles Bally aptly put it, words never exist independently, and the new word must face with synonyms. Synonymy, existing in Latin names of plants families, is a rare phenomenon. Although, based on the term definition, synonymy is undesirable for any modern terminology, the analysis of the origin and functioning of current botanical terms shows that this semantic process is not only being developed but is also seen as a features qualifier of modern terms. There is no point in denying synonymy as its manifestations are present at both syntagmatics level (when each of the term options is perceived in a particular speech act), and at paradigmatics level (when we talk about the term system as a whole). The terms «systematic», «classification» and «taxonomy» in the scientific speech are used as synonyms: taxonomy develops the theoretical basis of organisms classification, and systematics designates and describes the ordered and classified biological objects, and creates their systems on this basis.

Keywords: *unification, standardization, terminological system, valuable plants, botanical nomenclature*

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИСУВАННЯ НАЗВ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ*

М. І. ЛИЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
orcid.org/0000 0002 8046 7414

О. В. ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: oksana.zov@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9766-0683

Анотація. Статтю присвячено проблемам дослідження наукових термінів в сучасній лінгвоукраїністиці. Розглянуто теоретичні засади до термінологічної національної мови, зокрема вибір дефініції терміна, що ідентифікує це поняття в певній галузі знань, тлумачення поняття "термінологія", визначення основних ознак термінів. Простежено шлях поняття "термін" в українському і зарубіжному мовознавстві. Проаналізовано погляди зарубіжних і українських вчених.

Ключові слова: лінгвістичне описування, термін, наукова термінологія, впорядкування термінів, дефініція терміна, спеціальне професійне поняття, метамова, номінативна функція, дефінітивна функція

Актуальність. На сьогодні питання регламентації мовних процесів у галузі термінології, вироблення та розширення метамов викликає особливе зацікавлення в мовознавців. Для здійснення лінгвістичного опису термінів та у процесі досліджень щодо впорядкування термінів певної галузі знань актуальними є питання дефініції термінів для цієї галузі знань, визначення їхніх ознак і функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиріч проблеми української термінології досліджували Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Р. Іваницький, Г. Наконечна, О. Сербенська, Л. Симоненко та ін.

Мета статті – простежити шлях появи поняття "термін" в українському та зарубіжному мовознавстві, схарактеризувати найважливіші визначення термінології, терміна та його ознак.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати. Термінологія як невід'ємний компонент наукової мови засвідчує напрацювання кожної галузі знань на певному етапі історії народу-носія мови і відображає перспективи подальшого розвитку мови загалом і конкретної наукової сфери зокрема.

Термінологія є обов'язковим складником багатогранної людської діяльності, активно впливає на зростання ролі лінгвістики в житті суспільства. Спеціалізована лінгвістична діяльність об'єднує низку різноаспектних термінологічних проблем,

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

бо все, що пов'язане із з'ясуванням поняття “термін”, наближує лінгвістику не тільки до різних галузей знань, але й до різних сфер виробничої практики, професійної діяльності [7, с. 3–10].

Однією з істотних ознак термінології є те, що вона найбільше піддається свідомому творенню у процесі подальшого розвитку термінологічного фонду літературних мов, удосконалення якого набуває більшої ваги.

Кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції єдності, позбавлене всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи цю сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності, тому термінологія стає певним завершальним етапом у науковому дослідженні реальних об'єктів [10, с. 16–17].

Визначення принципів уточнення наукових термінів має як філософську (гносеологічну) основу, так і важливе значення для подальшого розвитку самої теорії пізнання об'єктивної дійсності, що доводить такий постулат: термінологія істотно впливає не тільки на досягнення певної науки, техніки, але й на науки, які виокремлюються чи починають формуватися [10, с. 16; 6, с. 71]. Усвідомлене вживання людьми, зайнятих у виробництві, спеціальної лексики у комунікативному аспекті позитивно впливає на розвиток науки, техніки, мистецтва та ін.

Деякі дослідники (Л. Є. Азарова, А. В. Костюк та ін.) вважають, що вивчення лінгвістичних питань термінології підвищує можливості пізнання загальних закономірностей розвитку мови [1, с. 67].

Будь-яка проблема наукової термінології потребує насамперед з'ясування сутності основних понять, зокрема терміна, термінології та ін., окреслення ознак термінів та їхніх функцій.

Важливою проблемою дослідження термінології є дефініція її основного поняття – терміна. Слово “*термін*” прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало “межу, рубіж”, а в середньовічні часи змінило значення на “визначення, позначення”.

В Україні слово “*термін*” поширюється з XVIII ст. Український філософ Г. Кониський розробив концепцію терміна, підґрунтям якої є потрактування терміна як “зображення певної речі або поняття” у сприйнятті мовця.

Теоретичні засади дослідження терміна знаходимо в наукових розвідках членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. Секунда зазначає, що термін: 1) легко зрозумілий; 2) точно відповідає суті наукового об'єкта; 3) недвозначний (з кожним терміном має бути пов'язане тільки одне значення); 4) гнучкий, тобто дає змогу легко творити від нього похідні терміни; 5) «доброзвучний» [див. 14, с. 145].

У зарубіжній лінгвістиці історія дослідження терміна зароджується лише на початку XX ст. Учені трактують поняття “термін” неоднозначно. Німецький дослідник Л. Дьодерлайн запропонував таке тлумачення терміна: *Finis* “кінець” (*das Ende*) — це межа, як ознака кінця; а *Terminus* — це штучно встановлена межа, як щось закінчене. Англійські вчені Гринаф та Катридж (1901) порівняли термін з математичними знаками та формулами, що не входять до словникового складу мови. Німецький учений А. Ширмер уперше зіставив загальнонавчання і спеціальну лексику (1913). Французький дослідник Ж. Вандрієс (1925) та англійський учений Й. Сміт (1937) ототожнили терміни з жаргонами. Французький учений Е. Жильбер. номінував терміни елементами особливої наукової мови, яким не властива чіткість та логічність, ототожнюючи їх з символами та

символічними знаками хімії і математики (1945). Такі наукові ідеї сприяли розгляду термінології кожної науки під певним кутом зору, напрямом думки.

Важливою працею з термінології є стаття Г. Винокура “О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии” (1939). Номінуючи терміни як “слова в особливій функції”, дослідник визначив їхню функцію на основі диференційної ознаки – реалізація спеціального професійного поняття. О. Реформатський виділив дефінітивну функцію, оскільки термін трактується як одиниця термінологічного поля, в якому він моносемічний, точний, позбавлений експресії, стилістично нейтральний.

Наукове визначення терміна як поняття певної галузі знань є досить дискусійним. Проблема лише у виборі правильної дефініції терміна для конкретної галузі знань. Дефініції терміна присвячені наукові розвідки Е. Скороходька, Т. Кияка, Н. Непийводи, Т. Радзівської, А. Крижанівської, Л. Симоненко та ін. У науці поєднані логічний і лінгвістичний аспекти теорії дефініцій, що не зовсім є виправданим. Конкретна мета роботи (впорядкування термінів певної галузі знань, їх практичний опис та аналіз, укладання словників та ін.) зумовлює вибір того або того типу дефінування.

З відомих видів (родо-видова, партитивна, квазіродова, операціональна та ін.) [4, с. 86], в термінологічній практиці найчастіше використовується родо-видова дефініція [3, с. 72], що опирається на два складники: 1) вказівка на найближчий рід; 2) вказівка на видову відмінність. Обрані дефініції термінів певної галузі науки за цим принципом уможливають точність та однозначність термінів, оскільки термін входить до термінологічної системи за умови дефініції “через найближчий рід і видову відмінність”.

На сьогодні термін тлумачать як: 1) деякі групи лексики; 2) групи лексики, пов'язані з професією людини, крім науки і техніки; 3) суспільну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки; 5) наукові терміни (тобто власне-терміни).

Така дефініційна невпорядкованість створює плутанину й утруднює аналіз термінів певної галузі знань.

Сучасні методичні і лексикографічні джерела по-різному визначають термін. М. Жовтобрюх і Б. Кулик запропонували визначення *терміна*: “спеціальне слово, що вживається для точного найменування головного поняття з якої-небудь галузі знання” [11, с. 65]. Автори “Словника лінгвістичних термінів” визначили *термін* як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [8, с. 306].

М. Зарицький номінував терміни інструментами наукового мислення і зазначив, що це основна структурна одиниця, що втілює результати теоретико-пізнавальної діяльності людини [див. 14, с. 16]. А. Крижанівська та Л. Симоненко кваліфікували *терміни* “як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови та їх відображення у виробництві, суспільному житті чи їх окремих сферах; причому кожний термін в конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення” [13, с. 15; 14]. Дослідники акцентували на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, вказуючи також і на інші його ознаки, що є оптимальними для функціонування терміна в термінологічній системі [9, с. 16]. Обираємо визначення терміна за авторством А. Крижанівської та Л. Симоненко за основне у своєму дослідженні.

Узагальнивши напрацювання дослідників, виокремлюємо такі основні ознаки терміна: 1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда); має тенденцію до однозначності (В. Даниленко), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько); 2) термін точний та не залежить від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна); 3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер, А. Дрезен); 4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський); 5) термін системний (Р. Будагов, О. Реформатський, І. Ковалик, В. Даниленко, Н. Овчаренко); 6) наявність у терміна чіткої дефініції; 7) відсутність синонімів чи омонімів; 8) лаконічність (стислість) у плані вираження.

Р. Іваницький виділив такі ознаки термінів: 1) тенденція до однозначності; 2) точність семантики; 3) стилістична нейтральність та відсутність експресивності; 4) номінативність; 5) наявність дефініції; 6) системність [12, с. 13–14].

Дискусійним також є поняття “термінологія”. Термінології — це лексичні підсистеми всередині лексичної системи певної мови, зокрема й української. Австрійський дослідник Р.-А. де Богранд запропонував такі тлумачення термінології: 1) термінологія є спеціалізованим лексичним складом; 2) термінологія — інструмент для втручання у звичайне спілкування; 3) термінологія дає ключові слова для розширення меж спеціалізованих знань про певну галузь; 4) термінологія претендує на дозвіл, тобто на думку автора; 5) термінологія є системою сигналів для того, щоб відрізнити “своїх” від “чужих”; 6) термінологія є організаційним і педагогічним інститутом для пропонування чи одержання компетентності та досвіду в певній галузі; 7) термінологія називає контрольні центри в межах специфічних знань у певній галузі [5, с. 29]. О. Ахманова пояснила термінологію як сукупність термінів певної галузі виробництва, діяльності, знання, що утворює особливий пласт лексики, який найлегше піддається упорядкуванню [2, с. 474]. Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк вважають термінологію не системою, а сукупністю термінів, що входять у певну термінологічну систему [14, с. 148].

Лінгвісти вважають терміносистему сукупністю термінів, співвідносних один з одним на поняттєвому, дериваційному, семантичному та граматичному рівнях [9, с. 270]. Це пояснення вважаємо важливим для свого дослідження.

Висновки і перспективи.

У процесі свого формування термінологічна лексика поступово віддаляється від загальноновживаної, хоча має такі ж якості й закономірності, які детерміновані головним чином її внутрішньою структурою.

Істотним для нас виявилось визначення терміна, запропоноване А. Крижанівською та Л. Симоненко, оскільки його змістове наповнення уможливорює саме ним послуговуватися під час лінгвістичного опису саме біологічних термінів. Упорядковано список основних ознак термінів в українській науковій мові.

Терміни виконують дві функції: номінативну, тобто називання поняття, і функцію відображення змісту понять.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у комплексному дослідженні ботанічних термінів під час створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва.

Список використаних джерел

1. Антонович, М. М. Роль асиндетичних субстантивних словосполучень типу NNN у стилістичному маркуванні англійського газетного тексту[Текст]/ М. М. Антонович // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 88. – С. 63–68.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст]/ О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Белецкий, А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) [Текст] / Белецкий А. А. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 209 с.
4. Билиця, Я. Т. Надслівні термінологічні сполучення – джерело формування політичної фразеології німецької мови[Текст] / Билиця Я. Т. // Іноземна філологія. – 1988. – Вип. 90. – С. 64–70.
5. Богранд, Р. де. Міжнародна термінологія: перспективи для нового порядку денного [Текст] / Богранд Р. де // Науково-технічне слово. – 1993. – №1. – С. 23–34.
6. Вакулик, І. І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції [Текст] / І. І. Вакулик // SCIENTERISE. – PC «Technology center». – Vol.9/1 (14). – 2015. – С. 71–74.
7. Ванрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования[Текст] /У. Ванрайх. – К. : Вища шк., 1979. – 246 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. Пособие[Текст] / Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. – М. : Высшая шк., 1987. – 103 с.
10. ДСТУ 3966:2009 “Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять”[Текст]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 35 с.
11. Жовтобрюх, М. А. Курс сучасної української літературної мови: Ч. І [Текст] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – 423 с.
12. Іваницький, Р. В. Лексикографічні аспекти нормалізації термінів (на матеріалі німецьких, англійських, українських та російських термінологічних одиниць): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» [Текст] / Руслан Вікторович Іваницький. – Чернівці, 1995. – 184 с.
13. Крижанівська, А. Г. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології[Текст] / Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. – К., 1987. – 163 с.
14. Панько, Т. І. Українське термінознавство [Текст] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
15. Симоненко, Л. Формування української біологічної термінології [Текст] / Л. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
16. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии [Текст] / Г. М. Яворская. – К. : Наука, 1998. – 112 с.

References

1. Antonovych, M. M. (1987). Rol' asyndetychnykh substantyvnykh slovospoluchen' typu NNN u stylistychnomu markuvanni anhlivs'koho hazetnoho tekstu [Asyndetychnykh substantive role phrases such NNN stylistic labeling in English newspaper text]. Inozemna filolohiya, Vyp. 88, 63–68.
2. Akhmanova, O. S. (1969). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. Sov. entsyklopedyya, 607.
3. Beletskyy, A. A. (1972). Leksykologhyia y teoryya yazykoznanyya (Onomastyka) [Lexicology and the theory of linguistics (Onomastics)]. Yzdatelstvo Kyev. universiteta, 209.

4. Bylytsya, Ya. T. (1988). Nadslivni terminolohichni spoluchennya – dzherelo formuvannya politychnoyi frazeolohiyi nimets'koyi movy [Nadslivni terminological communication - source of political phraseology German]. Inozemna filolohiya, Vyp. 90, 64–70.
5. Bohrand, R. de. (1993). Mizhnarodna terminolohiya: perspektyvy dlya novoho porядku dennoho [International terminology: Prospects for a new agenda]. Naukovo–tekhnichne slovo, №1, 23–34.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Naukova terminolohiya yak faktor formuvannya naukovoyi kompetentsiyi [The scientific terminology as a factor in the formation of scientific competence]. PC «Technology center», Vol.9/1 (14), 71–74.
7. Vanraykh, U. (1979). Yazykovyje kontakty: Sostoyanye y problemy jssledovanyya [Language contacts: Status and problems of the study]. Vyshcha shkola, 246.
8. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
9. Holovyn, B. N. (1987). Lynhvystycheskye osnovy uchenyya o termynakh [The linguistic basis of the doctrine of terms]. Vysshaya shkola, 103.
10. (2010). DSTU 3966:2009 “Zasady i pravyla rozroblennya standartiv na terminy ta vyznachennya ponyat” [ISO 3966: 2009 "Principles and rules for developing standards for terms and definitions". Derzhspozhyvstandart Ukrayiny, 35.
11. Zhovtobryukh, M. A., Kulyk, B. M. (1965). Kurs suchacnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Course suchacnoyi Ukrainian language]. Ch. I Radian'ska. shkola, 423.
12. Ivanyts'kyi, R. V. (1995). Leksykohrafichni aspekty normalizatsiyi terminiv (na materialy nimets'kykh, anhliys'kykh, ukrayins'kykh ta rosiys'kykh terminolohichnykh odynyts') [Lexicographic aspects of normalization of terms (based on German, British, Russian and Ukrainian terminological units)]. Chernivtsi, 184s.
13. Kryzhanivs'ka, A. H., Symonenko, L. O. (1987). Aktual'ni problemy uporyadkuvannya naukovoyi terminolohiyi [Actual problems of organizing scientific terminology]. Vyshcha shkola, 163.
14. Pan'ko T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, T. P. (1994). Ukrayins'ke terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Svit, 216.
15. Symonenko L. (1991). Formuvannya ukrayins'koyi biolohichnoyi terminolohiyi [Formation of the Ukrainian Biological Terminology]. Naukova dumka, 151.
16. Yavorskaya, H. M. (1998). Leksyko-semantycheskaya typolohyya v synkhronyy y dyakhronyy [Lexico-semantic typology in synchrony and diachrony]. Nauka, 112.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ НАЗВАНИЙ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ: ПРОБЛЕМНЫЙ АСПЕКТ

М. И. Лычук, О. В. Захуцкая

Аннотация. *Статья посвящена проблемам исследования научных терминов в современной лингвоукраинистике. Рассмотрены теоретические основы терминологического национального языка, в частности выбор дефиниции термина, что идентифицирует это понятие в определенной области знаний, толкование понятия "терминология", определение основных признаков терминов. Прослежено становление понятия "термин" в украинском и зарубежном языкознании. Проанализированы взгляды зарубежных и украинских ученых.*

Ключевые слова: лингвистическое описание, термин, научная терминология, дефиниция термина, упорядочение терминов, специальное профессиональное понятие, метаязык, номинативная функция, дефинитивная функция

LINGUISTIC DESCRIPTION OF NAMES OF GREEN PLANTS: THE PROBLEMATIC ASPECT

M. I. Lychuk, O. V. Zakhutska

Abstract. *Currently the issues of the regulation of language processes in the field of terminology, emergence and enlargement of metalanguages are of particular interest to linguists.*

Specialized linguistic functioning unites a range of multiaspect terminology issues as everything connected with clarifying the concept 'term' takes linguistics closer not only to different fields of knowledge but to different areas of professional practice, activities as well.

The objectives of the article are to monitor the way the concept 'term' appeared in Ukrainian and foreign linguistics and to point out key definitions of terminology, term and its characteristics.

The definition of the key concept 'term' is considered to be an important issue.

In Ukraine the word 'term' dates back to the eighteenth century. Ukrainian philosopher G. Konysky developed the concept of the term. In foreign linguistics the study of the term emerged only in the early twentieth century. The definition of the term was commented on by the following scholars: L. Doederlein, Greenough, Cartridge, A. Shimmer, J. Vendryes, I. Smith, E. Gilbert.

One of the important works on the terminology is the article of G. Vinokur 'About certain word formation phenomena in Russian technical terminology' (1939).

Among existing definitions of the term in academic literature we have chosen the one suggested by A. Kryzhanivska and N. Simonenko which is based on the major function and implies the ability to express a scientific concept. On summarizing scholars' works eight key term peculiarities have been distinguished.

We consider the definition of terminology by B. Golovin and R. Kobrin which implies a spectrum of terms correlating on conceptual, derivational, semantic and grammatical levels to be important.

Terms perform two functions – the nominative one that is to nominate notions and the one reflecting the content of the notion.

Consequently, the regulation of different definitions of the notions 'term' and 'terminology', distinguishment of key term characteristics will dispel confusion with linguistic studies on the issues of terminology and will make the examination of terms of certain fields of knowledge more understandable and accessible.

Keywords: *linguistic description, term, scientific terminology, definition of term, ordering of terms, special professional concept, metalanguage, nominative function, definitive function*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГЕОДЕЗІЇ

О. М. РІБА-ГРИНИШИН, кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

E-mail: rhoksanka@gmail.com

orcid.org/ 0000-0002-7579-0903

Анотація. У статті розглядаються лінгвістичні особливості німецької термінології геодезії. Терміни геодезії за своєю формальною структурою не відрізняються від інших слів (лексичних одиниць), але водночас це складні лексичні одиниці досліджуваної фахової мови. Вони володіють всіма семантичними і формальними ознаками слів і словосполучень мови, проте фігурують в лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці німецької мови в цілому. Мета даної статті полягає в комплексному структурно-семантичному аналізі сучасної німецької термінології геодезії, висвітленні закономірностей функціонування даних термінологічних одиниць. Геодезичні терміни позначають спеціальні поняття, характеризуються високою інформативністю, точністю та вступають в системні відношення з іншими технічними термінами. Геодезичні дослідження по праву визнані важливою складовою управління основних галузей господарської діяльності людини, безпосередньо пов'язані з вимірами, які можуть проводитися як на поверхні землі, так і під землею. Запропонований підхід до лінгвістичного аналізу німецькомовної геодезичної термінології можна використати для стандартизації та виявлення структурно-семантичних і функціональних особливостей інших терміносистем, збагачуючи водночас процеси формування професійної лексики.

Ключові слова: термін, термінологія, термінологічне поле, семантичне поле, фахова мова, геодезична термінологія

Актуальність. Сучасний розвиток науки і техніки зумовлює активізацію термінологічних досліджень. Багато галузей промисловості залежить безпосередньо від енергоносіїв, поклади яких знаходяться глибоко у земній корі і їхні дослідження з метою подальшого видобутку та переробки пов'язані безпосередньо з геодезичним моніторингом, прогнозуванням та відповідними

замірами. Аналіз та систематизація німецької термінології геодезії становить певний теоретичний інтерес, а також є складовою практики перекладу оригінальної німецькомовної фахової літератури.

Концептуальним підґрунтям дослідження стали праці В. Даниленко, Т. Кияка, О. Кубрякової, В. Лейчика, А. Суперанської, В. Татарінова, L. Hoffmann, T. Roelcke та інших вчених. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню термінологічної лексики, термінологія багатьох, зокрема технічних галузей, залишається недослідженою. Становлення української стандартизованої науково-технічної термінології – це складний, багатоаспектний і доволі тривалий процес, пов'язаний із багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Мета дослідження передбачає комплексний структурно-семантичний аналіз сучасної німецької термінології геодезії, висвітлення закономірностей функціонування даних термінологічних одиниць. Дослідження проводилось на

основі німецьких геодезичних термінів, отриманих шляхом суцільної вибірки з німецько-українських технічних словників та німецькомовних тлумачних словників

Важливість і актуальність проведення в нашій державі геодезичних досліджень визначається, по-перше, збільшенням також кількості нафтових, газових і газоконденсатних родовищ, що знаходяться в розробці досить довго, а також наявністю довгострокової циклічної експлуатації підземних сховищ газу, що розширює географію можливого виникнення надзвичайних геодинамічних явищ природно-техногенного генезису. По-друге, все більше конкретизується спектр потенційних геодинамічних явищ на вуглеводневих родовищах, що розробляються, це віддзеркалює і характеризує реальний рівень і масштаби впливу природно-техногенних геодинамічних явищ на природно-технічні системи нафтогазового комплексу. Ці явища можуть бути досить суттєвими, різноманітними за своїми виявленнями і небезпечними для природно-технічних систем нафтогазового комплексу [3].

Специфіка даної галузі науки і техніки визначає ознаки її термінології: обсяг сукупностей термінів, складність їх структури, перевага конкретних чи абстрактних понять, наявність чи відсутність єдиної теорії (концепції), якій підпорядковується процес відбору лексичних одиниць. Залежно від завдань, що вирішуються, геодезія поділяється на ряд самостійних дисциплін: вища геодезія (астрономічна геодезія, космічна геодезія, гравіметрія); інженерна геодезія; маркшейдерія; топографія; гідрографія; фотограмметрія; картографія.

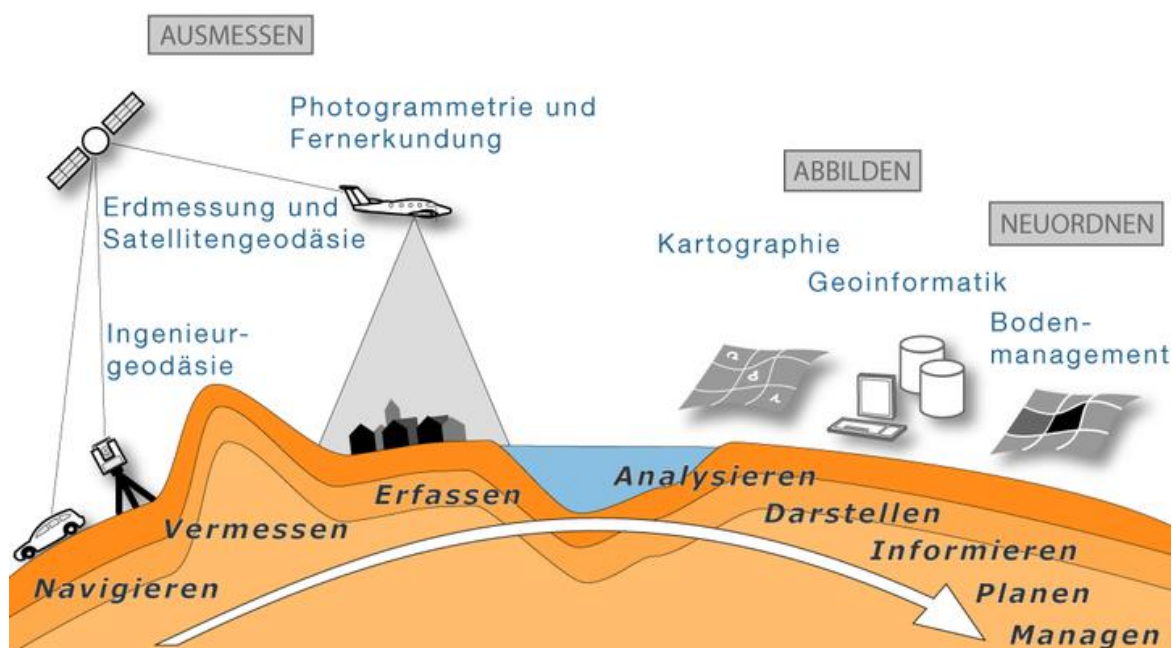

Рисунок 1. Галузі геодезії

Терміни геодезії формують свою особливу термінологію, і значення кожного терміна розкривається повністю в системі.

Термінологія для терміна – „поле”, яке дає йому точність та однозначність і поза яким слово втрачає свою характеристику терміна. Термінологічне поле замінює йому контекст і виступає найсуттєвішою ознакою, яка відрізняє терміни-слова від звичайних слів. Поле – це своєрідний простір існування терміна, всередині якого він володіє всіма ознаками, які характеризують його [5, с. 111].

Дослідження явищ в галузі спеціальної геодезичної лексики слід здійснювати з урахуванням структурних закономірностей та системних відносин всередині терміносистеми. Проте не слід бути категоричним у твердженні, що лише у своєму полі даний термін точний та однозначний, а за його межами втрачає властивості терміна. Адже семантичні поля (в тому числі і термінологічні) – це класи, які перетинаються. Не існує єдиного поділу словника на семантичні поля, з будь-якого семантичного поля через певний ланцюжок опосередкованих ланок можна потрапити в інше поле [1, с. 251].

Геодезія тісно пов'язана з фізикою, геофізикою, радіоелектронікою, радіотехнікою, астрономією, математикою, географією, геоморфологією.

Вивчення процесів взаємодії у термінологічному полі повинно ґрунтуватися на визнанні того факту, що поле відбиває стратифікаційну структуру термінології, тобто її наповненість та розподіл термінологічних понять за шарами ієрархії.

Завдання терміна полягає у відтворенні у свідомості людини уявлення про даний об'єкт (поняття) зі всіма його особливостями. Одного факту існування терміна ще недостатньо, потрібно щоб з даним терміном була пов'язана чітка і досить вичерпна уява про відповідний об'єкт, поняття. Добрий той термін, який виражає дане поняття, поганий той, який імплікує його зміст [6, с. 105]. За допомогою понять відбувається генералізація людського досвіду, пов'язаного з конкретними об'єктами, які класифікуються в певну систему, оскільки володіють загальною функцією [2, с. 8]. Поняття, нерозривно пов'язане з терміном, вступає у певні системні відносини з іншими поняттями, що належать до однієї чи суміжних областей знання, та в сукупності з іншими поняттями формує понятійну систему.

Одна і та ж лексична одиниця може позначати декілька понять, які відносяться до однієї чи декількох терміносистем, чи декілька термінів служать засобом позначення одного і того ж поняття. Чіткість поняття може бути подана у відповідній класифікації.

Наприклад, розрізняють різні методи геодезичних вимірювань: *astronomische Ortsbestimmung; digitale Bildverarbeitung; Fernerkundung; freie Standpunktwahl oder freie Stationierung; relative und absolute Gravimetrie; GNSS (Global Navigation Satellite System): Differential-GPS (DGPS); Gradiometrie; Laserscanning; Netzmessung; Nivellement; Polarpunktaufnahme; Polygonierung (Polygonzug); Photogrammetrie; Profilaufnahme; Schnittmethoden: Geradenschnitt (Kreuzpeilung), Rückwärtsschnitt, Vorwärtsschnitt, Bogenschnitt (Bogensschlag); SLR (Satellite Laser Ranging); SST (Satellite to Satellite Tracking); Spiegeln, Staffeln; Triangulation (Geodäsie), Trilateration.*

Терміну властива двояка системність: як одиниці даної термінології, і як одиниці лексичного фонду мови взагалі.

Німецькі терміни геодезії творяться семантичним, синтаксичним, морфологічним способами та запозиченням. Продуктивність цих способів для досліджуваних термінів зумовлено насамперед тим, що вони найбільш поширені і для слів загальнонавчальної мови. Афіксація представлена в основному префіксально-суфіксальним різновидами: *die Ausmessung, die Abbildung*. Аналіз термінів-комполітів свідчить про те, що вони утворюються переважно з двох основ: *die Netzmessung, die Photogrammetrie, die Bildverarbeitung, die Satellitengeodäsie*. Як показало дослідження, одним з продуктивних способів утворення термінів є також словосполучення. Це однозначні терміни вузької спеціалізації, оскільки вони використовуються, головним чином, у геодезії і зазвичай не мають омонімів: *höhere Geodäsie, digitale Geländemodelle*.

В німецькій термінології геодезії можна виділити ланцюжки термінів, послідовність яких зумовлена системністю понять даної конкретної галузі, наприклад: *vermessen – die Vermessenheit – der Vermesser – die Vermessung*.

Висновки і перспективи. Терміни геодезії за своєю формальною структурою не відрізняються від інших слів (лексичних одиниць), але водночас це складні лексичні одиниці тієї чи іншої мови для спеціальних цілей. Вони володіють всіма семантичними і формальними ознаками слів і словосполучень мови, проте фігурують в лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці тієї чи іншої мови в цілому. В лексиці мови для спеціальних цілей терміни служать в якості засобів позначення спеціальних понять – результату когніції в спеціальних сферах знань і діяльності. Терміни функціонують як елементи терміносистем певних теорій, якими описуються спеціальні сфери – об'єкти мови для спеціальних цілей. Запропонований підхід до лінгвістичного аналізу німецькомовної геодезичної термінології можна використати для стандартизації та виявлення структурно-семантичних і функціональних особливостей інших терміносистем, збагачуючи водночас процеси формування професійної лексики.

Список використаних джерел

1. Апресян, Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка [Текст]/ Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367с.
2. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) [Текст]/ / М. Н. Володина. – М. : МГУ, 2000. – 128 с.
3. Мазницький А.С. Геодезичний моніторинг і прогнозування техногенної геодинаміки на родовищах нафти і газу: автореф. дис... д-ра техн. наук: 05.24.01 [Текст]/ / А.С. Мазницький; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2003. — 33 с.
4. Сорока, Л. Г. Німецько-український та українсько-німецький термінологічний міні-словник-довідник : геодезія, картографія, землеустрій[Текст]/ / Л. Г. Сорока. - Івано-Франківськ : Полум'я, 2008. - 112 с.
5. Суперанская, А. В. Общая терминология: вопросы теории. [Текст]/ / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – 2-е изд. стер. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
6. Татарinov, В. А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения: очерк и хрестоматия[Текст]/ / В. А. Татарinov. – М. : Московский Лицей, 1994. – 408 с.
7. Benennungen und Definitionen im deutschen Vermessungswesen: Fachwörterbuch. - Frankfurt/Main: Institut für Angewandte Geodäsie, 2010
8. Langenscheids Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin ; München ;Wien ; Zürich ; New York : Langenscheids, 2003. – 1216 s.

References

1. Apresyan, Yu. D.(1974). Leksicheskaya semantika. Sinonimicheskie sredstva yazyka [Lexical semantics. Synonymic means of the language]. Moscow : Nauka, 367.
2. Volodina, M. N.(2000). Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii)[Cognitive-informational nature of the term (On the material of the terminology of the mass media)]. Moscow : MGU,128 s.
3. Maznits'kiy, A.S.(2003). Geodezichniy monitoring i prognozuvannya tekhnogennoï geodinamiki na rodovishchakh nafti i gazu [Geodetic monitoring and

forecasting of technogenic geodynamics in oil and gas fields]: avtoref. dis... d-ra tekhn. nauk: 05.24.01; Kiïv. nats. un-t bud-va i arkhiv. Kyiv, 33.

4. Soroka, L. G. (2008). Nimets'ko-ukraïns'kiy ta ukraïns'ko-nimets'kiy terminologichniy mini-slovník-dovidnik : geodeziya, kartografiya, zemleustriy [German-Ukrainian and Ukrainian-German terminology

mini-dictionary-reference book, geodesy, cartography, land management]. Ivano-Frankivs'k : Polum'ya. 112 s.

5. Superanskaya, A. V. Obshchaya terminologiya: voprosy teorii [General terminology: theoretical issues]. – 2-e izd. ster. Moscow : Nauka, 1989, 246.

6. Tatarinov, V. A. Istoriya otechestvennogo terminovedeniya. Klasiki terminovedeniya: ocherk i khrestomatiya [History of domestic terminology. Classics of Terminology: Essay and Reader]. – Moscow : Moskovskiy Litsey, 1994, 408.

7. Benennungen und Definitionen im deutschen Vermessungswesen: Fachwörterbuch. [Names and Definitions in German Surveying: Dictionary. -] Frankfurt/Main: Institut für Angewandte Geodäsie, 2010.

8. Langenscheids Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Langenscheid's Dictionary of German as a foreign language] (2003) – Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New York : Langenscheids, 1216.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ГЕОДЕЗИИ

О. М. Риб-Гринишин

Аннотация. В статье рассматриваются лингвистические особенности немецкой терминологии геодезии. Термины геодезии по своей формальной структуре не отличаются от других слов (лексических единиц), но в то же время это сложные лексические единицы изучаемой профессиональной речи. Они обладают всеми семантическими и формальными признаками слов и словосочетаний языка, однако фигурируют в лексике языка для специальных целей, а не в лексике немецкого языка в целом. Цель данной статьи состоит в комплексном структурно-семантическом анализе современной немецкой терминологии геодезии, освещении закономерностей функционирования данных терминологических единиц в профессиональных текстах. Геодезические термины обозначают специальные понятия, характеризуются высокой информативностью, точностью и вступают в системные отношения с другими техническими терминами. Геодезические изыскания по праву признаны важной составляющей управления основных отраслей хозяйственной деятельности человека, непосредственно связанные с измерениями, которые могут проводиться как на поверхности земли, так и под землей. Предложенный подход к лингвистическому анализу немецкоязычной геодезической терминологии можно использовать для стандартизации и выявления структурно-семантических и функциональных особенностей других терминосистем, обогащая одновременно процессы формирования профессиональной лексики.

Ключевые слова: термин, терминология, терминологическое поле, семантическое поле, профессиональная речь, геодезическая терминология

LINGUISTIC FEATURES OF GERMAN TERMINOLOGY OF GEODESY

O. M. Riba-Hrynshyn

Abstract. *The terminology of geodesy in its formal structure is not different from other words (lexical units), but at the same time it is a system of complex lexical units of professional language. They have all the semantic and formal features of words and phrases of the language, however, appear in the lexicon of language for specific purposes, not in the vocabulary of the German language in general.*

The aim of this article is to carry out a complex structural-semantic analysis of modern German terminology of geodesy, and highlight the patterns of the functioning of these terminological units. Geodetic terms refer to a special concept, are characterized by high information content, accuracy and enter into systemic relations with other technical terms.

The study was conducted on the basis of the German geodetic terms, obtained by continuous sampling of the German-Ukrainian technical dictionaries and German dictionaries. We may argue that the German terms of geodesy are created by semantic, syntactic, morphological methods and borrowing. The performance of these methods for the study of terms is primarily due to the fact that they are the most common words of popular language. Affixation is represented mainly prefixal-suffixal varieties. Analysis of terms-composites suggests that they are formed mainly from two stems. The study showed that word combination is one of the productive ways of formation of terms. Unambiguous terms of narrow specialization, which are primarily used only in geodesy and usually have no homonyms, are formed in this way.

Study of any phenomenon in the field of special geodetic vocabulary should be based on structural regularities and the system of relations within term system. However, we should not be categorical in the statement that a term is accurate and unambiguous only in its field of usage, and loses the properties of the term outside of it. Semantic fields (including the terminology) are classes that overlap. There is no division of vocabulary into semantic fields. From any semantic field through a chain of indirect links you can get to another field.

Geodesy is closely connected with physics, geophysics, electronics, radio technology, astronomy, mathematics, geography, and geomorphology.

The study of the processes of interaction in the field of terminology must be based on recognition of the fact that the field reflects stratification structure of the terminology, that is, its fullness and distribution of terminological notions according to the the layers of the hierarchy.

Geodetic research is rightly recognized as an important component of the management of the main branches of human activities. It is directly related to the measurements that can be performed on the surface of the earth, and underground.

The proposed approach to the linguistic analysis of German geodetic terminology can be used for standardization and identification of structural-semantic and functional features of other term systems, enriching at the same time, the processes of formation of professional vocabulary.

Keywords: *term, terminology, terminological field, semantic field, professional language, geodetic terminology*

ЛАТИНСЬКІ КОМПОЗИТНІ ПРИКМЕТНИКИ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

М. М. ТЕЛЕКИ, кандидат філологічних наук, доцент,
Вищий державний навчальний заклад України
„**Буковинський державний медичний університет**”
E-mail: mariateleki@ukr.net
orcid.org/ 0000-0003-4161-4386

Анотація. *Словотвірна специфіка міжкомпонентних відношень, типи творення, оформлення і різноманіття морфологічних структур латинських композитних прикметників, що функціонують у сучасній медичній термінології, визначили і обумовили актуальність розвідки.*

У результаті дослідження схарактеризовано латинські композитні прикметники, утворені способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. Зазначено, що в однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні композитні прикметники є складними словами, основний наголос яких фіксується на останньому компоненті утвореного слова. Виявлено словотвірні типи композитних прикметників, з'ясовано продуктивність типів, уточнено зв'язки між компонентами. Зауважено, що у середині словотвірних процесів прикметника з'являються нові словотворчі одиниці, названі терміноелементами. З'ясовано, що специфіка утворення складних прикметників медичної термінології полягає у змішуванні латинських і грецьких терміноелементів.

Розвідка підтверджує висновки дослідників про те, що словотвір складних прикметників у латинській мові є явищем, характерним для сучасних процесів творення композитних прикметників, що функціонують у медичній термінології.

Особливості словотвору складних прикметників на основі поєднання кількох слів або слів форм в одному складному слові – ще один напрямок вивчення частиномовної природи латинського прикметника.

Ключові слова: *словотвір, композитні прикметники, основоскладання, словоскладання, словотвірний тип, терміноелемент*

Актуальність. У сьогочасному мовознавстві продовжують точитися дискусії про місце словотвору у граматичній системі, його зміст і завдання. Витлумачення словотвору як окремого самостійного рівня мови з властивими йому одиницями [1, с. 3] заперечується твердженням про те, що функції словотвірних елементів полягають у творенні лексичних знаків, тобто для забезпечення процесу номінації [6, с. 283-284]. Проміжний статус словотворення, «поєднання ним якостей кількох суміжних мовних рівнів, кумуляцію характерних ознак різнопорядкових мовних одиниць» [7, с. 355] спонукає дослідників до глибшого вивчення поняття словотвірних типів, висвітлення способів і словотворчих засобів творення слів з урахуванням належності їх до частин мови. У плані виявлення словотворчих типів уявляється актуальним аналіз словотвірних зв'язків складних прикметників на матеріалі латинської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Втративши комунікативну

функцію внаслідок історичних обставин, латинська мова залишається джерелом вивчення сутнісних характеристик словотвірних процесів через закритість її словотвірних рядів [5, с. 396]. Особливості латинського словотвору висвітлювали у своїй праці зарубіжні мовознавці J. Marouzeau (1920), M. Leumann (1944), H. Marchand. (1950), A. Ерн (1950), M. Dokulil (1968), E. A. Juret (1974), E. Burgschmidfe (1977), E. Kurschildgen (1983). Проблеми латинського словотвору вивчали також дослідники А. А. Грушка (1900, 1906), М. М. Поповский (1902), Э. Ф. Молина (1960), Ю. И. Суслова (1963), Л. Т. Леушина (1978), С. С. Панько (1979), Е. А. Мякиш. (1980), В. П. Казанскене (1980), А. С. Мах (1983), В. Г. Синиця (1985). Новітні дослідження представлені розвідками С. А. Шведова (2004), В. Ф. Новодранової (2008), В. Д. Шинкарука (2011), Г. М. Шпинти (2014).

До способів творення складних слів поєднанням двох або більше основ чи цілих слів або їх скорочень належить складання. Утворені у такий спосіб слова називають ще композитами (*від лат. compositus* – складний), термін, який кваліфікується як складне слово (О. С. Ахманова 2004), що має особливий тип словотвірного значення, яке притаманне усім словам зі складною мотивуючою базою: це з'єднувальне значення [4, с. 160]. Термін 'композит' широко вживаний у дослідженнях латинської мови.

Значний внесок у розбудову теоретичних і прикладних досліджень композитної лексики внесли у загальне та часткове мовознавство дослідники індоєвропейських мов Н. Marchand (1966), Н. V. Adams (1973), A. Lehmann, F. Martin-Berhtet (1998), R. Benczes (2006), О. Д. Мешков (1980), Н. Ortner (1984), О. С. Кубрякова (1985), Н. Ф. Клименко (1988), Л. Ф. Омельченко (1989), Д. В. Харчіладзе (1999), Л. Є. Азарова (2002), М. Я. Плющ (2005).

Система словоскладання у латинській медичній термінології, за спостереженнями В. Ф. Новодранової [8], зазнала ряд істотних змін. Функціонування певних моделей складних слів подібні до тих, що існували в латинській мові. Однак зміни відбулися у сфері впливу типових зразків з частотними компонентами, за якими створюються відповідні термінологічні одиниці.

Дослідниці латинської мови О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик (2010) означили п'ять моделей складання основ у біологічній термінології. Спробу визначити місце дериваційного моделювання у системі латинських іменників-композитів здійснила К. В. Третьякова (2011). Описавши моделі їхнього утворення, дійшла висновку, що «композитотворення в латинській мові є формальним перетворенням різночастиномовних одиниць в цілісну граматичному оформлену лексему» [10, с. 64]. Г. М. Воскобойник (2010) схарактеризувала функціонування, значення композитів з компонентами грецького походження у латиномовній зоологічній номенклатурі, зазначивши при цьому, що частиномовна належність складних слів однаково відображається у словах і латинського, і грецького походження. Однак вивчення особливостей творення складних прикметників латинської мови у медичній термінології рідко піддавалися системному опису.

Мета статті полягає у виявленні типів творення складних прикметників шляхом чистого основокладання і словоскладання, ускладненого суфіксацією.

Для досягнення мети сформульовані наступні завдання: виявити корпус композитних прикметників у медичній термінології латинської мови; описати їхні структурно-типологічні і графічні особливості.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи: суцільної вибірки, спостереження, описовий.

Джерело фактичного матеріалу – Українсько-російсько-латинсько-

англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я (укладачі: Л. І. Петрух, І. М. Головка) [11].

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення складних слів зумовлено потребою об'єднати два або більше понять для передачі узагальненого, спільного для певного лексико-семантичного розряду слів значення в одній структурній одиниці.

Морфологічними критеріями визначення складного слова є поєднання його компонентів у єдине ціле, що має одну парадигму. Саме цілісність оформлення і «характер синтаксичних зв'язків» [2, с. 105], функціональна неподільність відрізняє складне слово від словосполучення. Між синтаксичною базою і словом-комполитом виникає дистанція, оскільки утворюються «дві різноструктурні одиниці з різними функціями в системі мови» [2, с. 13].

Складним словам притаманна відповідна структура, яка виявляється у певній послідовності, має єдиний основний наголос [4, с. 341], що особливо виразно виявляється у складних прикметниках.

Комполитні прикметники латинської мови творяться двома способами: шляхом чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. При чистому основоскладанні опорним компонентом виступає самостійний прикметник, що уводить комполит у граматичний клас прикметників і оформляє його у граматичному відношенні, як-от: *fibromucósus* волокнисто-слизовий: перший компонент складання < *fibr(o)-* + опорний прикметник *mucosus* слизовий (*fibromucósus*, а, *um* прикметник першої відміни); *vesicoureterális* везікоуретерний: перший компонент < *vesic(o)-* + опорний прикметник *ureteralis* сечовивідний (*vesicoureterális*, е прикметник третьої відміни). Варто зауважити, що складні прикметники найбільш широко вживані в анатомічній номенклатурі. Однак первісних слів, утворених основоскладанням у сучасних анатомічних найменуваннях надзвичайно мало. Прикметникові як і іменникові складні утворення з'явилася пізніше, у постантичні часи. Серед так званих штучних комполитів є утворення: 1) першою частиною яких основа латинського слова, друга – латинського, як-от: *pontocerebelláris* мосто-мозочковий: < *pont(o)-* (від лат. *pons*, *pontis m* міст) + лат. *cerebellaris* мозочковий; 2) першою частиною яких основа латинського слова, друга – грецького, як-от: *spinothalámicus* спиноталамічний, стососовно до спинного мозку і зорового горба: перший компонент < *spin(o)-* (від лат. *spina*, ае, *f* ость) + другий компонент (від грец. *thalamus*, *i m* зоровий горб); 3) перша частина – основа грецького слова, друга – латинський прикметник, як-от: *thoracolumbális* попереково-грудний: < *thorac(o)-* (від грец. *thorax*, *ícis m* грудна клітка) + лат. *lumbalis* поперековий. Другий компонент прикметника уточнює поняття, що закладене у першій частині слова.

У процесі творення складних слів використовуються різні типи основоскладання. Словотвірний тип тлумачать як засіб класифікації словотвірних лексем, як клас однотипних дериватів, що мають загальну частиномовну належність і характеризуються ідентичними словотвірними властивостями [3, с. 429]. Класифікація складних слів за типами аналізується за неоднаковими принципами. Морфологічний підхід розглядає класифікацію за типом структури і з'єднувальним елементом [13, с. 146], інший – за частиномовною належністю, за кількістю основ, за структурною моделлю. Дослідження складних слів можливе за семантичними і синтаксичними ознаками. Тип складного слова може визначатись за кількістю компонентів, які утворюють слово, типом зв'язку між компонентами, природою смислових та характером синтаксичного відношень [10, с. 62]. Різноманітність підходів вказує на першорядне значення словотвору як сфери

мовної дійсності, системи семантичних і формальних показників якої забезпечує поповнення словникового складу мови.

У дослідженні прикметникових композитів, що функціонують у медичній термінології, використаємо частиномовний підхід з використанням інших принципів аналізу складних слів.

Складні прикметники, утворені шляхом чистого основоскладання, поділяються на такі типи:

✓ утворені на основі іменниково-прикметникового сполучення (*substantivum* + *aljectivum*: S + A), як-от:

adenocorticális аденовірусний < *aden(o)-* (*aden, is m* залоза) + *corticalis* кірковий;

temporomandibuláris скронево-щелепний < *tempor(o)-* (*tempus, oris n* скроня) + *mandibularis* нижньощелепний;

acidobásicus, a, um кислотно-основний < *acid(o)-* (*acidum, i n* кислота) + *basicus* основний.

Компоненти поєднанні між собою підрядною залежністю, складені з однієї основи та опорного прикметника, сполучаються інтерфіксом -o-. Тип продуктивний.

✓ утворені сполученням двох основ іменника та опорного прикметника (S + S + A), як-от:

cervicognathofaciális шийно-щелепно-лицевий < *cervic(o)-* (від *cervix, ícis f* шия) + *gnath(o)-* (від *gnathion, i n* щелепа) + *facialis* лицевий;

olivopontocerebelláris оливо-мостово-мозочковий < *oliv(o)-* (від *oliva, ae f* оливка) + *pont(o)-* (*pons, pontis m* міст) + *cerebellaris* мозочковий.

Залежність між компонентами – підрядна, поєднані значенням належності до того, що названо твірними основами. Сполучені з'єднувальним голосним -o-. Тип малопродуктивний.

✓ утворені поєднанням основ іменника, прикметника та опорного прикметника (S + A + A), як-от:

cerebelorubrospínális церебелоруброспинальний < *cerebel(o)-* (*cerebellum, i n* мозочок) + *rubr(o)-* (*ruber, bra, brum* червоний) + *spinalis*, е спиномозковий.

Залежність між частинами підрядна, поєднані інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ утворені поєднанням основи прикметника та опорним прикметником (A + A):

necroticoulcerásus некротично-виразковий < *necrotic(o)-* (*necroticus, a, um* уражений некрозом, змертвілий) + *ulcerosus* виразковий;

gravimétricus гравіметричний < *grav(i)-* (*gravis, e* важкий) + *metricus, a, um* той, що відноситься до розміру (< грец. *metreo* міряти). Компоненти з'єднуються за допомогою інтерфіксів -o- та -i-.

✓ композити, утворені з основи прикметника та опорного прикметника (A + A), поєднаних значенням якостей та їх додаткових відтінків, або відтінку того кольору, який позначено другою частиною композитного прикметника, як-от:

acidodúlcis який має кисло-солодкий смак < *acid(o)-* (*acidus, a, um* кислий) + *dulcis* солодкий;

erythrophílicus який фарбується у червоний колір < *erythr(o)-* (гр. *erythros* червоний) + *philicus* (< грец. *phyleo* любити);

claricelluláris світлоклітинний < *clar(i)-* (*clarus, a, um* світлий) + *cellularis* клітинний. Залежність між частинами сурядна або підрядна. Поєднанні інтерфіксами -o- або -i-.

✓ утворені поєднаннями основи прислівника з опорним прикметником (Adv. + A), як-от:

plurinucleáris багатоядерний < *plur(i)-* (*plures* багато) + *nuclearis* ядерний;

multilineáris багаторядний < *mult(i)-* (*multum* багато) + *linearis*, той, що складається з ліній. Залежність підрядна, сполучені інтерфіксом -i-. Тип малопродуктивний.

✓ композити, утворені поєднаннями основи дієприкметника з опорним прикметником (Part. + A), як-от:

mixtocelluláris змішано-клітинний *mixt(o)-* (*mixtus* змішаний) + *cellularis*, е клітинний. Тип непродуктивний. Поєднані частини інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ складні прикметники, першим компонентом яких є числівник, другий – опорний прикметник (Num. + A), як-от:

quadrivocális чотириголосий < *quadr(i)-* (*quattuor* чотири) + *vocalis* голосовий;

trichromáticus трихроматичний (спроможність розрізняти три основні кольори світла (червоний, синій і зелений) < *tri-* (*tres, tria* три) + *chromaticus* хроматичний. Компоненти поєднуються між собою без інтерфікса або з'єднувальною -i- .

✓ композити, першою частиною яких є займенник, друга – опорний прикметник (Prop. + A), як-от:

egocéntricus проїнятий егоцентризмом < *ego* (*ego* я) + *centricus* центральний. Залежність між компонентами підрядна. Тип непродуктивний.

Складні прикметники утворюються внаслідок словоскладання шляхом сполучення в одній лексемі слів, основ слів або частин основ слів. У медичній термінології функціонує невелика група прикметників-юстапозитів, утворених складанням на базі сурядної сполуки, які графічно з'єднуються дефісом. Структура юстапозита складається з двох повнозначних слів, першим компонентом яких є іменник, другий – прикметник. Стрижневим компонентом утвореної одиниці є перша частина, що висвітлює семантику прикметника. Такі композитні прикметники мають тенденцію до розвитку аналітизму, економії [9, с. 7] і використовуються замість описових конструкцій, як-от:

ferrum-conjunctivus залізов'язувальний < *Ferrum, i n* залізо + *conjunctivus* зв'язувальний, з'єднувальний;

ion-radicális іон-радикальний < *ion, ii n* той, що йде, рухається (від грец. *eimi* йти, ходити) + *radicalis* корінний, основний.

Система латинського словоскладання зазнала суттєвих змін. За дослідженнями В. Ф. Новодранової, у сучасному термінологічному словоскладанні все частіше послуговуються частотними компонентами грецького походження. Для медичної термінології характерне змішування латинських і грецьких елементів у одній складній одиниці. Під впливом грецьких зразків словотвору для поєднання повнозначних основ використовують з'єднувальний голосний -o- навіть у латинських моделях, який стає показником композита як такого [8], наприклад: *cerebrospínalis* спинномозковий: < *cerebrum, i n* великий мозок + *spínalis* той, що відноситься до хребта. У середині системи словотвору з'являються нові словотворчі одиниці, які називають терміноелементами – частини слів, що регулярно повторюються і займають певне місце у структурі терміна та передають достатньо стабільне узагальнююче значення [8]. Композитні прикметники, утворені за допомогою терміноелементів, відображають загальні типові принципи словоскладання, як-от:

scleroatrophicus склероатрофічний < *scler(o)-* (від грец. *skleros*) – частина слова, що означає 1) твердий, щільний 2) стосовно до склери) + *a-* не + *troph-* (від грец. *trophe* живлення, їжа) + суфікс *-ic-*;

dermatopathicus дерматопатичний < *dermat(o)-* (від грец. *derma*) – частина слова, що означає шкіра + *path-* (від грец. *pathos*) – частина слова, що означає хвороба + суфікс *-ic-*.

Висновки і перспективи. Утворені прикметникові композити способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією, є цілісно оформлені лексичні одиниці, що мають у семантичному і граматичному плані нове значення. У однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні прикметникові композити – складні слова з наголосом на останньому компоненті. Для творення складних прикметників використовуються різні основи частин мови. Плідними типами основоскладання є іменниково-прикметникове та прикметниково-прикметникове сполучення. Складники поєднуються між собою інтерфіксами частіше з *-o-*, рідше – з *-i-*, композиційно є переважно двокомпонентними. Залежність між компонентами підрядна і сурядна.

Прикметники широко вживані у сучасній медичній термінології. Мовознавчий інтерес являють собою композитні прикметники, утворені поєднанням двох або більше слів чи слівформ в одному складному слові, дослідження яких збагатять наші знання про частиномовну природу латинського прикметника.

Список використаних джерел

1. Вихованець, І.Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови [Текст] / І.Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Зб. наук. праць. Серія: філологія. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С. 3-6.
2. Горбач, О. Словоскладання як інноваційне явище сучасної лінгвістики [Текст] / О. Горбач // The international academic congress «European research area: status, problems and prospects» 01-02 September. – Riga, LSA, 2016 – С.105-107.
3. Дударова, Л.М. Словообразовательный тип как единица классификации производных слов [Текст] / Л.М. Дударова // Фундаментальные исследования. – Москва : Изд-во РАЕН, 2015, № 2. – С.429-432.
4. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов [Текст] / Т.В. Жеребило // Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.
5. Иваненко, Н.В. Модели словосложения в латинском языке [Текст] / Н.В. Иваненко Н.В. // Достижения фундаментальной, клинической медицины и фармации. Материалы 69-ой научной сессии сотрудников университета. 29-30 января 2014 года. – Витебск : УО «Витебский государственный медицинский университет», 2014. – С. 396-397.
6. Кочерган, М.П. Загальне мовознавство: Підручник. [Текст] / М.П. Кочерган // Видання 2-ге, виправлене і доповнене: – Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с. (Альма-матер).
7. Кульчицький, В.І. Особливі випадки словоскладання та їх номінативні властивості (на матеріалі німецької мови) [Текст] / В.І. Кульчицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. Праць. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. – №32. – С. 354-360.
8. Новодранова, В. Ф. Латинские основы медицинской терминологии: (именное словообразование) [Текст] : дис. на соискание уч. степени докт.

филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» // [Электронный ресурс] / Валентина Федоровна Новодранова. – Москва : Ин-т языкознания, 1990. – 501 с. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Радомська, Л. А. Семантичні відношення в термінологічних іменниках-юктапозитах [Текст] : / Л. А. Радомська, Л. Є. Азарова // Монографія. – Вінниця, 2016. – 196 с.

10. Третьякова, К.В. Дериваційні моделі іменників-комполітів латинської мови [Текст] / К.В. Третьякова // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Том 24 (63), №4. Часть 2. – С.61-64.

11. Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я [укладачі: Л.І. Петрух, І.М. Головка]. – Київ : ВСВ «Медицина», 2015. – 968 с.

12. Харчіладзе, Д. В. Формально-семантичні особливості комполітів вн-структури у сучасній італійській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : Спеціальність 10.02.05 – романські мови / Д. В. Харчіладзе. – Київ: Київський ун-т имени Тараса Шевченка, 1999. – 25 с. <http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/>

13. Шинкарук, В.Д. Латинська мова для юристів [Текст] = Lingua Latina iuridicialis : підручник / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 576 с.

References

1. Vy`xovanecz`, I.R. (2000). Teorety`chni zasady` kategorijnoyi gramaty`ky` ukrayins`koyi movy` [Theoretical principles of categorical grammar in Ukrainian]. Naukovi zapu`sky` Vinny`cz`kogo derzh. ped. un-tu imeni My`xajla Kocyuby`ns` kogo : 3b. nauk. pracz`. Seriya: filologiya. – Vinny`cya. – Vy`p. 2. P. 3-6.

2. Gorbach, O. (2016). Slovoskladannya yak innovacijne yavy`shhe suchasnoyi lingvisty`ky` [Word building as an innovative phenomenon of modern linguistics]. The international academic congress «European research area: status, problems and prospects». – Riga, LSA, P.105-107.

3. Dudarova, L.M. (2015). Slovoobrazovatel'niy typ kak edynytsa klassyfykatsyy proyzvodnykh slov [The word-formation type as a unit of classification of derived words]. Fundamental'nye yssledovanyya. – Moskva : Yzd-vo RAEN, № 2, P.429-432.

4. Zherybylo, T.V. (2010). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. – Nazran': ООО «Pylyhrym», 486 p.

5. Yvanenko, N.V. (2014). Modely slovoslozhenyya v latynskom yazyke [Models of composition in Latin]. Vytebsk, P. 396-397.

6. Kochergan, M.P. (2006). Zagal`ne movoznavstvo: Pidruchny`k. [General Linguistics: textbook]. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j centr «Akademiya», 464 p. (Al`ma-mater).

7. Kul`chy`cz`ky`j ,V.I. (2010). Osobly`vi vy`padky` slovoskladannya ta yix nominaty`vni vlasty`vosti (na materialy nimecz`koyi movy`) [Special cases of composition and their nominative properties (based on the German language)]. Movni i konceptual`ni karty`ny` svitu : zb. nauk. Pracz`. – K. : Vy`d. Dim Dmy`tra Burago, №32, P. 354-360.

8. Novodranova, V. F. (1990). Latynskye osnovy medytynskoy termynolohyy: (ymennoe slovoobrazovanye) [Latin bases of medical terminology :(nominal word-

formation)]. Moskva: Yn-t yazykoznanyya, 501 p. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Radoms`ka, L. A., L. Ye. Azarova (2016). Semanty`chni vidnoshennya v terminologichny`x imenny`kax-yukstapozy`ax: Monografiya [Semantic relations are in terminological in nouns-yuxtaposed]. Vinny`cya, 196 p.

10. Tret'yakova, K.V. (2011). Deryvatsiyni modeli imennykiv-kompozytiv latyns'koyi movy [Derivative models of nouns - composites in Latin]. Uchenye zapysky Tavrycheskoho nats. un-ta ym. V.Y. Vernadskoho. Seryya «Fylolohyya. Sotsyal'nye kommunykatsyy». Tom 24 (63), №4. Chast' 2, 61-64.

11. Ukrayins`ko-rosijs`ko-laty`ns`ko-anglijs`ky`j medy`chny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k: A-Ya (2015). [Ukrainian-Russian-Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary, A- Z.] [ykladachi: L.I. Petrux, I.M. Golovko]. – Ky`ev : VSV «Medy`cy`na», 968 p.

12. Xarchiladze, D. V. (1999). Formal`no-semanty`chni osobly`vosti kompozy`tiv vn-strukturny` u suchasnij italijs`kij movi [Formal semantic features of vn-composite structure in modern Italian]. Ky`ev: Ky`evsky`j un-t y`meny` Tarasa Shevchenko, 25 p. <http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/>

13. Shy`nkaruk, V.D. (2011). Laty`ns`ka mova dlya yury`stiv = Lingua Latina juridicialis : pidruchny`k [Latin for Lawyers]. Chernivci, Chernivecz`ky`j nacz. un-t, 576 p.

ЛАТИНСКИЕ КОМПОЗИТНЫЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

М. М. Телеки

Аннотация. В результате исследования охарактеризованы латинские композитные прилагательные, образованные способами чистого основосложения и словосложения, осложненного суффиксацией. Отмечено, что в однословной лексической единице последний компонент является опорным прилагательным, который причисляет ее в соответствующий грамматический класс и оформляет слово в грамматическом отношении. На фонетическом уровне композитные прилагательные являются сложными словами, основное ударение которых фиксируется на последнем компоненте образованного слова. Описано словообразовательные типы композитных прилагательных, установлена продуктивность типов, уточнены связи между компонентами. Замечено, что внутри словообразовательных процессов прилагательного появляются новые словообразовательные единицы, названные терминологическими. Установлено, что специфика образования сложных прилагательных медицинской терминологии заключается в смешивании латинских и греческих терминологических элементов.

Исследование подтверждает выводы лингвистов о том, что словообразование сложных прилагательных в латинском языке – явление, характерное для современных процессов образования композитных прилагательных, функционирующих в медицинской терминологии.

Особенности словообразования сложных прилагательных на основе сочетания нескольких слов или словоформ в одном сложном слове – еще одно направление изучения частиречной природы латинского прилагательного.

Ключевые слова: словообразование, композитные прилагательные, основосложение, словосложение, словообразовательный тип, терминологический элемент

LATIN COMPOSITE ADJECTIVES IN MEDICAL TERMINOLOGY

M. M. Teleky

Abstract. *Introduction.* The adjective belongs to the largest lexical and grammatical class of words in Latin. The word building of composite adjectives, physical means of expression, methods and types of formation are still completely unsolved. The subject of the research is the word building of Latin composite adjectives by which the potential of modern medical terminology is implemented.

Purpose. The purpose of the article is to identify the types of composite adjectives formation by methods of word building and compositional formation, complicated by suffixation. To achieve the above mentioned purpose of the research, the following objectives were formulated: to identify the composite adjectives in Latin medical terminology; to describe their structural, typological and graphic features.

Results. Morphological criteria for the definition of a compound word are combination of its components in a single unit with a single paradigm. It is the integrity of the design and the nature of syntactic relations, functional indivisibility that distinguishes compound word from the phrase. Compound words have an inherent corresponding structure, which turns out to be in a certain sequence and has the only main stress. (T.V. Zhrebilo, 2010). It is found in compound adjectives.

Adjective composites of Latin adjectives are formed in two ways; by word building and stem building, complicated by suffixes. As the base of the word building the main component is the independent adjective that introduces the composite into the grammar class of adjectives and depicts it in grammatical respect, such as: *fibromucósus*: *fibro* – *mucous*: the first component is *fibr(o)-* + reference adjective *mucosus* *mucous* *fibromucósus* (*fibromucósus* is the adjective of the first declension); *vesicoureterális* *vesicoureteral*: the first component is *< vesic(o)-* + reference adjective *ureteralis* *urinary* (*vesicoureterális* the adjective of the third declension). The second component of the adjective clarifies the notion of the word that is located in the first part of the word. In the research devoted to the existence of adjectival composites operating in modern medical terminology, different parts of the language approach with usage of different principles of analysis of complex words was used.

Compound adjectives, which were formed on the base of word - building, are divided into such subtypes: the adjectives that were formed on the basis of combination of a noun and an adjective (*substantivum* + *aljectivum*: S + A); by a combination of two stems of a noun and a reference adjective (S + S + A); by a combination of the stems of a noun, adjective and reference adjective (S + A + A); by a combination of the stem of the adjective and the reference adjective (A + A); by the stem of the adjective and reference adjective (A + A), which were combined by the value of the properties and their additional shades or the shades of the color, which marked the second part of the composite adjective; by combination of the stem of the adjective and reference adjective (Adv. + A); by a combination of the stem of the Participle and reference adjective (Part. + A); compound adjectives, the first component of which is Numeral, the second part is the reference adjective (Num. + A); by composites, the first part is Pronoun, the second is reference adjective (Pron. + A).

The system of word building has undergone significant changes. In modern terminological word building the structural units of Greek origin are used more often. Typical mixing of Latin and Greek elements in single compound unit is a characteristic feature for medical terminology.

Under the influence of Greek examples of word building to combine a completed stems of the words, even in Latin models, the single vowel, usually -o- is added to the end of the root (stem), that became the composite index by itself (V.F. Novodranova,

1999), for example, *cerebrospinalis spinal*: < *cerebrum*, i n big brain + *spinalis* which refers to the spine. In the middle of the system of the word building, new word units appear and they are called terminological elements. Composite adjectives that are formed by terminological elements reflect the general principles of common word compounding, such as: *dermatopáthicus dermatopatic* < *dermat(o)-* (from Greek *derma*) – a part of the word, that means “skin” + *path-* (from Greek *pathos*) – a part of the word that means “disease”.

Originality. The types of word building of composite adjectives of morphological motivation that has characteristic features for modern medical terminology are defined in the following article.

Conclusion. The above formed composite adjectives have new meaning in their semantic and grammatical aspect. In one-word lexical unit the last component is a reference adjective that enrolls it in the appropriate grammatical class and forms a word in grammatical respect. On the phonetic level the composite adjectives are the compound words with the stress on the last component. Different parts of speech are used for the creation of compound adjectives. Combinations of a noun – adjective and an adjective - adjective are the examples of fruitful types of word building. The components are combined together by interfix more often with letter -o-, at least - with letter -i-, by their composition they are preferably two-component.

Linguistic interest of composite adjectives are formed by a combination of two or more words or more words or word forms in a compound word, the study of which will enrich our knowledge about Latin adjective.

Keywords: word-building, composite adjectives, stem-building, word-building type, terminological element

УДК 378:81'373.423=030

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОМОНІМІВ

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
[orcid.org/ 0000-0001-9336-1259](https://orcid.org/0000-0001-9336-1259)

Ю. І. МАРКО, магістр гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: julmarko@ukr.net

Анотація. У статті розглядається поняття міжмовної омонімії, проблеми під час перекладу міжмовних омонімів, виокремлюються основні способи та специфіка їх перекладу на основі аналізу конкретних граматичних конструкцій, детально описуються особливості перекладу при врахуванні предметно-логічного, понятійного змісту, емоційно-експресивних слів та їх стилістичних характеристик, слів з негативним експресивним значенням, розглядаються такі перекладацькі прийоми як «нейтралізація», «згладжування», «нівелювання» стилістичних засобів, використаних у тексті оригіналу, використання коментарів про реалії, еквівалентний переклад (словникові відповідники та синонімічна заміна.

Ключові слова: міжмовна термінологічна омонімія, «хибні друзі перекладача», еквівалентний переклад, стилістична нейтралізація, терміносистеми омонімів

Міжмовна омонімія – це явище, що полягає у збігові зовнішньої форми слів двох різних мов, наприклад *agent* (англ., в перекладі «представник; посередник; довірена особа; хім. реагент») – *агент* (укр., «таємний співробітник органів розвідки якої-небудь держави, організації; шпигун»), *clay* (англ., в перекладі «глина; бруд») – *клей* (укр., «липка речовина, призначена для з'єднання чогось»), *creek* (англ., в перекладі «струмок, невелика затока чи річка») – крик (укр., «сильний різкий звук голосу; гамір; вигук»).

Актуальність теми. Останнім часом дослідження міжмовної омонімії набуло актуальності. Причиною такої активізації уваги стали нові культурні, наукові, економічні та освітні зв'язки між державами. На мовному рівні відбувається розширення сфер міжкультурної та міжособистісної комунікації, що призводить до виникнення нових взаємовідносин між мовними системами, і, відповідно, до міжмовної омонімії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання явища міжмовної омонімії, проблематики їх перекладу та термінографії аналізували у своїх працях О. Потебня, О. Демська, Й. Дзеленківський, В. Дубічинський, С. Кійко, Л. Конопляник, М. Кочерган, К. Краснов, Ю. Купрієнко, Г. Куцак, Г. Чуба, О. Шаблій, Б. Шуневич, В. Шинкарук та ін.[6;7;9] Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах у контрастивній лінгвістиці описана в наукових працях О. Бабенко [1, с.11-16].

Незважаючи на постійну зацікавленість науковців теоретичними і практичними аспектами міжмовної омонімії, констатуємо, що до цього часу немає однастайності у визначенні поняття омонімії, її обсягу, причин її появи тощо, а отже, ця тема досі актуальна.

Мета пропонованої розвідки – дослідити явище міжмовної термінологічної омонімії англійської та української мови та визначити принципи укладання англійсько-українського словника.

В обох мовах налічують декілька тисяч міжмовних омонімів, що мають різне морфологічне вираження. Це можуть бути й іменники, і прикметники, і дієслова.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація

Результати. Поняття «міжмовна омонімія» тлумачать по-різному (напр., Л. В. Малаховський, Р. О. Будагов, О. О. Потебня, Л. В. Щерба, О. А. Шаблій). Вважаємо, що найточніше дефініювала поняття «міжмовний омонім» О. А. Шаблій: «Міжмовні термінологічні омоніми – це семантично та функціонально нееквівалентні терміни, які є представниками аналогічних частин мови, і мають інтерферентно-схоже фонетичне і/або графічне оформлення (за варіативності у межах аналогічних фонем, національного графічного представлення, за можливої наявності питомих афіксів)» [10, с. 5]. Окрім цього, на думку науковця, термін «хибні друзі перекладача»¹⁸ необхідно застосовувати у перекладознавстві, а в перекладному термінознавстві та термінографії краще використовувати термін «міжмовні омоніми».

¹⁸ Звернемо увагу на те, що українською мовою краще називати загальновідоме явище під назвою «хибні друзі перекладача» – псевдодрузями перекладача. Запропонований термін відповідає практично всім вимогам, що їх висувають до термінів.

Часто ці слова не мають суттєвих розбіжностей у значенні, оскільки у певному контексті вони не викликають неправильне уявлення, лише надають інший відтінок. Відмінність також може бути зумовлена реаліями, стилістикою та лексико-граматичними можливостями слів або поєднанням цих чинників.

Для прикладу розглянемо слова «*alternative*» і «*альтернативний*». Поза контекстом прикметники семантично збігаються майже повністю, але, поєднуючись з іншими словами, вони експлікують інші лексичні значення: *alternative life style* – нетрадиційний стиль життя, *alternative energy sources* – нетрадиційні джерела енергії, *alternative current* – змінний струм, *the alternative road* – інша дорога. При цьому міжмовні омоніми можуть мати хоча б один еквівалентний переклад [12].

Неправильний переклад міжмовних омонімів призводить до порушення норм лексичної сполучуваності; він є причиною невиправданого семантичного калькування, неправильного використання значення слова, що перекладається, та стилістичної неадекватності під час перекладу українською мовою.

Для того, щоб уникнути помилок, варто пам'ятати, що слово може мати різні значення, і перекладаючи, із низки зафіксованих у відповідних словниках значень обираємо те, що найбільше корелює із ситуацією мовлення або відображає предметно-логічні зв'язки. Інакше, потрібно брати до уваги загальний зміст речення, жанр, стиль та ідею тексту, що перекладається [8, с. 527-529]. Міжмовні омоніми не становлять перешкод для перекладача, якщо їхні значення настільки розходяться зі значеннями подібних іноземних слів, що найближчий контекст усуває будь-яку можливість неправильного розуміння, а, отже, і перекладу. Нікому не спаде на думку перекладати *to read a magazine* як *читати магазин* або *to lay smb. under an obligation* як *покласти кого-небудь під облігацію*. Будь-який учень, що володіє на певному рівні комунікативною іншомовною компетенцією, сам або за допомогою словника перекладе ці словосполучення як *читати журнал* і *зобов'язати кого-небудь*, бо вони мають усталене, фразеологізоване, значення.

Поєднуючись зі словами, слово набуває інших значень, аж до термінологічних: *protein concentration* перекладаємо як *вміст білка*, а не як *концентрація білка*. Термін *correlation* в математичних задачах – не перекладають як «кореляція», а як «співвідношення». Лексема *solenoid* в електротехніці – зовсім не «соленоїд», а «електромагніт» [2, с. 67].

Важливо звертати увагу і на різні норми сполучуваності в обох мовах. Наприклад, якщо *U.S. administration* перекладають як *адміністрація США*, то *coalition administration* як *коаліційний уряд*. Це пов'язано з тим, що в українських та англійських реаліях є конкретні державні системи управління, які мають офіційну назву. Перекладач повинен дотримуватись цих норм і під час перекладу.

Використання подібних стійких поєднань надає перекладові природність звучання і певною мірою компенсує можливі стилістичні втрати в інших частинах тексту.

Досвідчені перекладачі ніколи не нехтують можливістю уточнити значення слів у перекладних словниках. Це можливо лише у тому разі, коли вони добре обізнані з усіма випадками слововживання міжмовних омонімів. Перекладачі усвідомлюють, що слова в оригінальному тексті можуть приховувати небезпеку неправильного перекладу через оманливу подібність до певних слів мови перекладу. Непрофесіонали через брак часу або самовпевненість більше ризикують неадекватно перекласти міжмовні омоніми. Розглянемо приклад:

Incorporation the right techniques

Втілення належних методів

Термін *incorporation* має такі словникові варіантні відповідники: 1) включення; 2) об'єднання; 3) реєстрація як корпорації або юридичної особи 4) лінгв. інкорпорування 5) втілення; 6) тех. вбудовування. У словосполученні термін стосується слова *techniques* (методів). Проаналізувавши семантичні складові лексеми, використаної в реченні, можна дійти висновку, що в цьому випадку йдеться про початок використання нових технологій. Отже, з-поміж усіх можливих варіантів перекладу терміна *incorporation*, коректне, адекватне значення – *втілення*.

Для кожної мови характерна своя особлива, національна картина світу, тобто своєрідне бачення властивостей предметів та явищ у світі, відношень між ними, що під час перекладу іншою мовою неправильно ототожнюються через розбіжності у предметно-логічному змісті.

Розуміння предметно-логічного зв'язку дозволяє встановити системні зв'язки між схожими за поняттями, проте різними за змістом, словами. Наприклад, слова «роман», «повість» та «розповідь» позначають прозовий твір різного обсягу. Англійське слово «*romance*» означає оповідання героїчно-пригодницького або романтичного характеру, на противагу *novel* – прозаїчному реалістичному творові на побутову тему (відмінність полягає у ступені реалістичності сюжету) [7, с. 43-48].

Дуже часто розбіжності в предметно-логічному змісті «псевдодрузів перекладача» в англійській та українській мовах залежать від реалій та усталених соціальних норм в житті людини. У цьому випадку потрібні коментарі про реалії, передача значення у плані ширшого контексту, оскільки без нього передача поняття буде не повноцінною.

Істотну роль відіграють правила слововживання, що відображають національну мовну картину світу і потребують, з поміж іншого, пильної уваги перекладача. Наприклад, слово «професор» в Україні позначає вчене звання людини, що викладає у ВНЗ, і посаду викладача вищого навчального закладу або наукового співробітника науково-дослідної установи, тоді як у Великій Британії зокрема та в англomовному середовищі загалом так звертаються до будь-якого викладача, що читає лекції в університеті.

Окрім предметно-логічного, понятійного змісту, перекладачам варто не забувати і про конотативні значення слів, емоційно-експресивну лексику та її стилістичну приналежність. Не можна адекватно зрозуміти слововживання, не знаючи сфер і ситуацій, в яких доцільно вживати слово. Стилiстичні відмінності ілюструють слова на взірець *anecdote* (історичний анекдот, розповідь про конкретну подію) та *anecdote* (жарт), де перше є класичним поетизмом, а друге стилістично нейтральне. Тож урахувуючи різне стилістичне забарвлення, багато слів під час перекладу є абсолютно незамінними. Однак для термінологічної лексики не характерне емоційне забарвлення, експресивні значення, що певною мірою полегшує перекладацьку працю.

Щоб уникнути помилкових асоціацій в перекладі нерідко відмовляються від зовні схожої відповідності і використовують позначення, очевидне і недвозначне для читачів (у разі, якщо ми говоримо про часткові міжмовні омоніми):

Але в іншому контексті слово *revolution* реалізує своє інше негативне значення:

The Revolution in Chile was headed by Pinochet. Переворот в Чилі очолив Піночет.

The American Revolution was, in truth, a close parallel to the wars of national liberation that have erupted in the colonial and semi-colonial regions of the present.

Війна за незалежність в Америці насправді була прямим прототипом національно-визвольних воєн в колоніальних і напівколоніальних країнах в час

Мабуть, не кожному читачеві буде зрозуміло, що таке «період реконструкції» (Reconstruction period), хоча в спеціальній історичній літературі це поєднання перекладається саме так. Тут краще використати описовий спосіб перекладу, де читач отримає необхідний для розуміння обсяг інформації.

Міжмовні омоніми не можна перекладати транскодуючи. Варто завжди відшукувати словникові відповідники. Перекладач повинен знайти в словникові варіантні відповідники і вирішити, який один адекватний еквівалент можна використати в конкретному контексті з кількох поданих. Правильним вважатиметься переклад точно визначеного лексико-семантичного варіанта слова. Визначити це можна завдяки інформації про сферу використання тексту, змісту всього тексту, речення, яке перекладається, та семантичну узгодженість лексичних елементів даного речення [5, с. 94]. Наприклад, *accent* – вимова, наголос, знак наголосу, апостроф (правильний переклад треба вибирати, посилаючись на контекст) [4].

Іноді лексичне значення полісемічного слова можна встановити на рівні словосполучення: *classified methods* – систематизовані методи, *classified document* – секретний документ, *classified catalog* – систематичний каталог [11;12].

Як уже відомо, особливістю часткових міжмовних омонімів є те, що вони в одних значеннях подібні, а в інших відмінні. Тому в конкретному випадку, перекладачі вдаються до так званої синонімічної заміни:

The blast furnace has been the principal unit for the production of hot metal from iron ore for over 600 years [3].
Більше 600 років доменна піч є основним агрегатом для виробництва рідкого металу із залізної руди.

Висновки і перспективи. Отже, переклад міжмовних омонімів вимагає підвищеної уваги перекладача. Потрібно ретельно проаналізувати вузький та широкий контексти, а також використовувати словники та енциклопедії, які можуть убезпечити від помилок під час перекладу. Перекладаючи міжмовні омоніми, потрібно пам'ятати про предметно-логічний, понятійний зміст, емоційно-експресивні слова та їх стилістичні характеристики. Міжмовні термінологічні омоніми вимагають від перекладача підвищеної уваги, глибшого знання української та англійської мов конкретної галузі знань та врахування того, що терміни перекладають, ураховуючи яке поняття ним позначено і відшукуючи в мові перекладу адекватний відповідник.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах [Текст] / О. В. Бабенко // Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету. — Вип. 9. — 2013. — С. 11–16.
2. Борисова, Л. И. Ложные друзья переводчика: Общенаучная лексика: Английский язык : уч. пособ. по научно-техническому переводу [Текст] / Л. И. Борисова. — М. : НВИ-Тезаурис, 2002. — С. 67.
3. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — С. 29

4. Краснов, К. В. Англо-русский словарь «ложных друзей переводчика» =English Russian Dictionary of «False Friends» by K. V. Krasnov [Текст] / К. В. Краснов. – М. : ЭРА (издательское содружество А. Богатых и Э. Ракитской), 2004. – 80 с.
5. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) [Текст] / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Мирошниченко, В. М. Проблеми перекладу «хибних друзів перекладача» з англійської мови на українську [Текст] / В. М. Мирошниченко // Восточно-Европейский журнал передових технологій. – 2011. – № 2/10 (50). – С. 43–48.
7. Пономаренко, В. В. Особенности перевода ложных друзей переводчика лексико-семантического поля «туризм» [Текст] / В. В. Пономаренко // Молодой ученый. – 2015. – № 18. – С. 527–529.
8. Шаблій, О. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 [Текст] / Олена Шаблій. – К., 2002. – 17 с.
9. Шинкарук, В. Д. Словотвірна ідентичність української термінології: монографія [Текст] / В. Д. Шинкарук. А. В. Ткач. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 200 с.
10. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]: онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/>
11. Онлайн-словник. ABBYY Lingvo-Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru>

References

1. Babenko, O.V. (2013). Problematyka mizhmovnoi enantiosemy u slovianskykh movakh [Issues of of interlingual enantiosemy in Slavic languages]. *Philological Studios: Scientific Herald of Kryvyi Rih National University*, 9, 11-16.
2. Borisova, L. I. (2002). Lozhnye druzya perevodchika: Obschenauchnaya leksika: Angliyskiy yazik : uch. posob. po nauchno-tehnicheskomu perevodu [False friends of the translator: General scientific lexicon. English: workbook on scientific and technical translation]. *NVI-Thesaurus*, 67.
3. Korunets, I. V. (2001). Teoriya i praktika perekladu (aspektnyi pereklad): pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspectual translation): Tutorial]. *Nova Kniha*, 29.
4. Krasnov, K. V. (2004) Anglo-russkiy slovar «lozhnykh druzey perevodchika» [English Russian Dictionary of «False Friends»]. *ERA*, 80.
5. Vinogradov, V. S. (2001). Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy) [Introduction to translation studies (general and lexical questions)]. *Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO*, 224.
6. Miroshnychenko, V. M. (2011). Problemy perekladu «hybnykh druziv perekladacha» z angliyskoyi movy na ukrayinsku [Problems of translation of "false friends of translator" from English into Ukrainian] *East European Journal of advanced technologies*, 2/10 (50), 43.
7. Ponomarenko, V. V. (2015). Osobennosti perevoda lozhnykh druzey perevodchika leksiko-semanticheskogo polya «turizm» [Peculiarities of translation of the false friends of translator of the "tourism" lexical-semantic field] *Molodoy uchenyy*, #18, 527.
8. Shabliy, O. (2016). Mizhmovna terminologichna omonimiya yak problema terminografii i perekladu (na materialii nimetskoyi ta ukrayinskoyi yuridichnih terminosystem) [Interlingual terminological homonymy as a problem of terminological lexicography and translation (based on German and Ukrainian terminological systems)]. *Kiev* – 17 s.

9. Shynkaruk, V. D., Tkach A. V. (2010). Slovotvirna identychnist ukrainskoi terminolohii: monohrafiia [Word-Identity of Ukrainian Terminology: Monograph] / V.D.Shynkaruk.. – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. – 200 s.
10. Academic Definition Dictionary (1970-1980). Available at:<http://www.sum.in.ua/>
11. Online-Dictionary. ABBYY Lingvo-Online). Available at:<http://www.lingvo.ua/uk>
12. Dictionaries and encyclopedias on Academic. Available at:
<https://dic.academic.ru>

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ

С. В. Харченко, Ю.И. Марко

Аннотация. В статье рассматривается понятие межъязыковой омонимии, проблемы перевода межъязыковых омонимов, выделяются основные способы и специфика их перевода на основе анализа конкретных грамматических конструкций, подробно описываются особенности перевода при учете предметно-логического, смыслового содержания, эмоционально-экспрессивных слов и их стилистических характеристик, слов с негативным экспрессивным значением, рассматриваются такие переводческие приемы, как «нейтрализация», «сглаживание», «нивелирование» стилистических средств, использованных в тексте оригинала, использование комментариев о реалиях, эквивалентный перевод (словарные соответствия) и синонимическая замена.

Ключові слова: межъязыковая терминологическая омонимия, «ложные друзья переводчика», эквивалентный перевод, стилистическая нейтрализация, терминосистемы омонимов

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF INTERLINGUAL TERMINOLOGICAL HOMONYMS

S. V. Kharchenko, Yu. I. Marko

Abstract. The article deals with the concept of interlingual homonymy, the problems of translation of interlingual homonyms, distinguishes the basic translation methods and procedures relying on the analysis of particular grammatical constructions., details the features of translation with relation to the subject-logical, semantic content, emotional-expressive words and their stylistic characteristics, words with negative expressive meaning, considers such translation techniques as "neutralization", "smoothing", "leveling" of stylistic means, used in the original text, the use of comments on lacunas, equivalent translation (dictionary matches) and synonymous replacement.

The article investigates, from the point of view of second language acquisition and translation, intra- and extralinguistic discrepancy of English and Ukrainian terms. Metaphorically such units are called "false friends of translators". This paper highlights that the studies of terminological systems in both languages demand these lexemes to be included in dictionaries of interlingual terminological homonymy with regard to their semantic and extralinguistic discrepancies. The studies highlighted problems caused for translation and second language acquisition by interlingual terminological homonymy of the terms. The article offers a range of new approaches to this phenomenon in terminological systems of other social sciences as well as new principles of composing two-language terminological dictionaries. The study made possible to draw theoretical conclusions about the essence of interlingual homonymy of the terms and to outline numerous perspectives of this approach to the problem.

Ключові слова: interlingual terminological homonymy, false friends of an interpreter, equivalent translation, stylistic neutralization, systems of terminology of homonyms

ПРАВОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ УПОРЯДКУВАННЯ**С. О. ШЕСТАКОВА**, кандидат філологічних наук, доцент,**Сумський національний аграрний університет**

E-mail: sshestakova1@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-4640-0379

Анотація. У статті розглядається проблема критеріїв уніфікації сучасної української правової термінології та її упорядкування. Актуальність статті зумовлена поживанням інтересом до лексичних, граматичних та прагматичних аспектів вивчення лексикології і термінології зокрема. Мета роботи – проаналізувати та дати оцінку уніфікації української правової термінології на сучасному етапі. У статті проаналізовано основні дослідження останнього часу, присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології в українській мові. Відзначено, що проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови. Також виокремлено два етапи уніфікації української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргю, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах. Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень у зазначеній галузі.

Ключові слова: термін, термінологічна система, уніфікація, правова термінологія, юридичний термін, упорядкування термінології, етапи уніфікації, функції

Актуальність. Унаслідок тенденції сучасного суспільства до інтеграції в усіх царинах людських відносин виникає потреба уніфікації термінологічного апарату у сфері права та законодавства, що, у свою чергу, полегшить правові взаємини між суб'єктами в різних країнах, що з часом можуть належати до єдиного правового та законодавчого простору. У даній статті запропоновано поняття уніфікації української правової термінології, її цілі, етапи здійснення уніфікації, характеристика основних функцій уніфікації сучасної української правової термінології. Проаналізовано актуальні дослідження з проблематики визначення поняття «уніфікація», а також запропоновано вектор подальших досліджень проблематики уніфікації правової фахової лексики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняному та закордонному мовознавстві проблема уніфікації правової термінології представлена численними науковими працями.

Так, наприклад, мовознавці О. Карпінська, С. Магомедов та О. Ширяєва вважають упорядкування основною складовою роботи з уніфікації термінології з кінцевим результатом у вигляді укладеного нормативного словника [3, с. 208], [5, с. 150].

У праці В. Даниленка розглянуто три терміни, а разом з тим напрями роботи з фаховою лексикою: упорядкування, уніфікація і стандартизація термінології [1, с. 9].

Дослідниця А. Крижанівська дослідила розвиток внутрішньої уніфікації термінології однієї літературної мови і зовнішньої уніфікації термінології, яка відбувається шляхом узгодження з міжнародною фаховою лексикою [4, с. 3-4].

Натомість Т. Рахманіна не проводить чіткого розмежування між термінами «упорядкування правової термінології» та «уніфікація правової термінології», що, у свою чергу, створює простір для подальшої дискусії та дослідження [7, с. 23-33].

Таким чином, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології, зазначена царина потребує глибшого аналізу та пошуку нових, ймовірно, більш успішних вирішень проблеми.

Мета статті полягає в аналізі та оцінці критеріїв уніфікації правової термінології в українській мові, а також у створенні алгоритму уніфікації правових термінів та визначенні основних функцій уніфікації правової термінології.

Методи і матеріали дослідження. Сучасна правова термінологія в українській мові – складне і неоднорідне явище. У ній проявляються і власне термінологічні тенденції (більша порівняно з системою загальнонародного мови словотворча впорядкованість; прагнення до диференціації понять, функціональне розмежування галузевої багатозначності, і загальні тенденції, які виражаються у різних видах варіативності, а саме багатозначності, словотвірних можливостях, лексичній синонімії. Варіативність свідчить про недостатню впорядкованість правової термінології, що, у свою чергу, створює поле для подальших досліджень.

Найважливішою вимогою до вдосконалення законодавчих та інших нормативних правових актів науковці вважають єдність вживання правової термінології не тільки в межах окремо взятого закону, але й у всій галузі законодавства. Основою для структурування нормативних приписів є термінологічна лексика, що міститься в усіх видах законодавчих актів. Для забезпечення єдиного правового простору на всій території країни та за її межами особливо важливого значення набуває уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

На сьогодні в Україні щодня приймають безліч нормативно-правових актів, але все частіше можна зіткнутися з проблемою якості їхнього тлумачення. У зв'язку з цим для забезпечення цілісного правового простору на території нашої країни особливо важливим стає уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

У правознавстві питання використання правової термінології та її систематизації, а також уніфікації є особливо актуальним і його вивчають у межах дослідження основних правових реалій.

Проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови.

Удосконалення і розробка та адекватне оптимальне використання правової термінології є одним з найважливіших напрямів впливу теорії права на юридичну практику. Обов'язковою вимогою такого вдосконалення є єдність вживання юридичної термінології та реального законодавства [1, с. 23].

У той же час прагнення уніфікувати правову термінологію та зробити її більш доступною не повинно негативно впливати на точність і повноту тлумачення нормативних правових актів.

Застосування уніфікації нормативно-правової термінології актуальне в тому разі, якщо різні варіанти вираження однієї юридичної реальної мають ідентичний юридичний зміст і їхнє ідентичне застосування не може спричинити негативних правових наслідків.

Метою уніфікації є досягнення однакового застосування правової термінології, усунення синонімії, суперечностей і розбіжностей у значенні і написанні правових термінів.

У юридичній літературі поняття уніфікації трактують по-різному:

- вимога до мови законодавства,
- напрям термінологічної роботи, який спрямований на забезпечення єдності правової термінології та усунення суперечностей у вживанні термінів [5, с. 208]

На думку С. К. Магомедова, уніфікація – це діяльність компетентних органів, що включає в себе всю сукупність прийомів і засобів юридичної техніки у правотворчому процесі, спрямовану на досягнення однакового застосування правових термінів, які використовують для словесного позначення законодавчої реалії. З іншого боку, науковець визначає уніфікацію як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на досягнення смислової однозначності термінів у межах певної термінологічної системи, а також на усунення її логічних суперечностей при формулюванні норми права, однакового і раціонального застосування термінів, однакового функціонування в усіх сферах правової діяльності.

Таким чином, уніфікація правової термінології – це сукупність прийомів і засобів, які спрямовані на досягнення єдності правової термінології, її однозначності, а також задля на усунення синонімії, суперечностей і різночитань у значенні та написанні термінів [5, с. 24].

У своєму дослідженні ми виокремлюємо два етапи уніфікації сучасної української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргі, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації сучасної української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах.

Виокремимо функції уніфікації правової термінології:

Таблиця 1

Функції уніфікації правової термінології

Пізнавальна	полягає у вивченні та засвоєнні знань, необхідних для досягнення цілей і завдань уніфікації правової термінології в сучасній українській мові
Практична	полягає в застосуванні на практиці знань в області

	вдосконалення правової термінології сучасної української мови
Ідеологічна	визначається тим, що ефективність дії правових норм та правил, а також затребуваність нормативних правових актів при регулюванні суспільних відносин залежать від оцінки їх адресатами
Комунікативна	проявляється в поліпшенні та вдосконаленні сприйняття і збереження інформації завдяки уніфікованій правовій термінології сучасної української мови
Прогностична	полягає в аналізі тенденції подальшого розвитку правової термінології сучасної української мови, а також у можливих змінах у правовій системі суспільства в результаті проведеної уніфікації та гармонізації сучасних правових термінів
Регулятивна	спрямована на організацію та забезпечення стабільного узгодженого та ефективного функціонування всіх елементів правової системи сучасної України
Контрольна	перевірка дотримання розробниками проекту правил та норм застосування термінологічних одиниць – елементів сучасної української правової термінології
Превентивна	полягає у попередженні і нейтралізації причин потенційних загроз стабільності та впорядкованості суспільних відносин на основі якісних нормативних правових актів, а також в можливості попередження помилок та неточностей у використанні тих, чи інших термінологічних одиниць, які використовуються на позначення сучасних правових реалій, понять та явищ

Проте існують проблеми, пов'язані з уніфікацією правової термінології, а саме недостатня вивченість мови законодавства, а також зловживання запозиченнями з іноземної термінології українським законодавством для визначення та трактування реалій вітчизняної правової дійсності.

Уніфікація сучасної української правової термінології необхідна, але незважаючи на це, вона поширюється не на всю правову термінологію, а тільки на спеціальні правові реалії-терміни, що набувають у нормативному акті більш вузького значення.

Важливе місце в уніфікації правової термінології має поділ термінів залежно від способу позначення правової реалії. Терміни точного значення і

оціночні терміни, які відображають очевидні зв'язки об'єктивної дійсності, повинні використовуватися згідно з їх конкретним призначенням в межах певної термінології [11].

Сьогодні в юридичних текстах нерідко можна помітити використання аббревіатур. Проте зрозуміло, що уніфікація аббревіатур вимагає більшої та ґрунтовнішої роботи, оскільки досягти цілісності у цій сфері важче – у кожній мовній системі аббревіатурам можуть відповідати різні правові реалії. Такі стійкі скорочення необхідно розглядати як складову частину правової термінології, яка також підлягає уніфікації. Тобто підсумком уніфікації є створення несуперечливої системи нормативної правової термінології, яка встановить у впорядкованому

вигляді всі правові терміни, які використовуються в законодавстві на сучасному етапі, а також допоможе гармонізувати використання тих чи інших правових та законодавчих реалій на практиці.

Висновки і перспективи. Таким чином, проаналізувавши проблеми уніфікації та гармонізації сучасної української правової термінології, поняття функцій і етапів нормативної правової уніфікації, можна зробити висновок про її кінцеву мету, якою є абсолютна гармонізація, а також адекватне використання та застосування правових термінологічних одиниць на практиці. Перспектива наступних досліджень у зазначеній проблематиці полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень сучасної української правової термінології, а також у можливості використання отриманих результатів під час вивчення лексикології, граматики, прагматики сучасної української мови. Іншим важливим аспектом є можливість створення нових правових термінологічних одиниць на вже наявній термінологічній правовій базі.

Список використаних джерел

1. Даниленко, В. П. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии [Текст] / В. П. Даниленко, Л. И. Скворцов // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 7–16.
2. Казьмин, И. Ф. Унификация и стандартизация юридических терминов [Текст] / И. Ф. Казьмин, Е. А. Прянишников, Е. М. Сморгунова // Язык закона. – М. : Юридическая литература, 1990.
3. Карпинская, Е. В. Унификация, стандартизация, кодификация терминов. Понятие о гармонизации терминов и терминосистем [Текст] / Е. В. Карпинская. – М. : НОРМА, 2003. – С. 207-213.
4. Крыжановская, А. В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков: проблемы унификации и интеграции [Текст] / А. В. Крыжановская. – К. : Наукова думка, 1985. – 202 с.
5. Магомедов, С. К. Унификация терминологии нормативных правовых актов Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. К. Магомедов. – М., 2004. – 154 с.
6. Пиголкин, А. С. Язык советского закона и юридическая терминология [Текст] / А. С. Пиголкин // Правоведение – 1968. – № 5. – С. 45-51.
7. Рахманина, Т. Н. Вопросы унификации терминологии нормативно-правовых актов (по материалам Свода законов СССР) [Текст] / Т. Н. Рахманина // Проблемы совершенствования советского законодательства. – М. : ВНИИСЗ, 1986. – Т. 34. – С. 23-33.
8. Туранин, В. Ю. Проблемы и перспективы унификации терминологии [Текст] / В.Ю.Туранин // Журнал российского права. – 2002. – № 11. – С. 46-48.
9. Фомина, Л. Ю. Унификация нормативной правовой терминологии [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. Ю. Фомина. – Саранск, 2006. – 187 с.
10. Фомина, Л. Ю. Значение унификации нормативной правовой терминологии для профилактики конфликтов в правовой сфере [Текст] / Л. Ю. Фомина, М. М. Васягина // Вестник Мордовского университета. – 2006. – №1. – С. 134-143.
11. Цыбульник, Ю. В. Терминологические недостатки предпринимательского законодательства: причины и способы преодоления [Электронный ресурс] / Ю. В. Цыбульник // Безопасность бизнеса – 2012. – №1. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/>

References

1. Danilenko, V. P., Skvortsov L. I. (1981). Lingvisticheskie problemy uporyadocheniya nauchno-tehnicheskoy terminologii [Linguistic problems of the ordering of scientific-technical terminology]. Voprosy yazykoznaniya, 1981, no 1, pp.7-16.
2. Kazmin, I. F., Pryanishnikov E. A., Smorgunova E. M. (1990). Unifikatsiya i standartizatsiya yuridicheskikh terminov [Unification and standardization of legal terms]. Yazyk zakona, Moscow, Yuridicheskaya literatura, 1990.
3. Karpinskaya, E. V. (2003). Unifikatsiya, standartizatsiya, kodifikatsiya terminov. Ponyatie o garmonizatsii terminov i terminosistem [Unification, standardization, codification of terms. The concept of harmonization of terms and terminosistemy]. Moscow, NORMA, 2003, pp. 207-213.
4. Kryizhanovskaya, A. V. (1985). Sopostavitelnoe issledovanie terminologii sovremennykh russkogo i ukrainskogo yazykov: problemy unifikatsii i integratsii [A comparative study of the terminology of modern Russian and Ukrainian languages: problems of unification and integration]. Kiev, Naukova dumka, 1985, 202.
5. Magomedov, S. K. (2004). Unifikatsiya terminologii normativnykh pravovykh aktov Rossiyskoy Federatsii [Unification of the terminology of normative legal acts of the Russian Federation]. Moscow, 154.
6. Pigolkin, A. S. (1968). Yazyk sovetskogo zakona i yuridicheskaya terminologiya [The language of the Soviet law and legal terminology]. Pravovedenie, 1968, no. 5, p.p. 45-51.
7. Rahmanina, T. N. (1986). Voprosy unifikatsii terminologii normativno-pravovykh aktov (po materialam Svoda zakonov SSSR) [The harmonization of terminology of legal acts (according to the code of laws of the USSR)]. Problemy sovershenstvovaniya sovetskogo zakonodatelstva, Moscow, VNIISZ, 1986, vol. 34, pp. 23-33.
8. Turanin, V. Yu. (2002). Problemy i perspektivy unifikatsii terminologii [Problems and prospects of unification of terminology]. Zhurnal rossiyskogo prava, 2002, no. 11., pp. 46-48.
9. Fomina, L. Yu. (2006). Unifikatsiya normativnoy pravovoy terminologii. [Unitization of normative legal terminology]. Saransk, 187.
10. Fomina, L. Yu., Vasyagina, M. M. (2006). Znachenie unifikatsii normativnoy pravovoy terminologii dlya profilaktiki konfliktov v pravovoy sfere [The importance of the unification of legal terminology for the prevention of conflicts in the legal field]. Vestnik Mordovskogo universiteta, 2006, no. 1, pp. 134-143.
11. Tsybulnik, Yu. V. (2012). Terminologicheskie nedostatki predprinimatelskogo zakonodatelstva: prichiny i sposoby preodoleniya [Terminological shortcomings of business law: causes and ways of overcoming]. Bezopasnost biznesa, 2012, no. 1, Available at: <http://www.consultant.ru/>

ПРАВОВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ УПОРЯДОЧЕНИЯ

С. А. Шестакова

Аннотация. В статье рассматривается проблема критериев унификации современной украинской правовой терминологии и ее упорядочение. Актуальность статьи обусловлена оживленным интересом к лексическим, грамматическим и прагматическим аспектам изучения лексикологии и терминологии в частности. Цель работы – проанализировать и дать оценку унификации украинской правовой терминологии на современном этапе. Перспектива дальнейших исследований состоит в анализе развития лингвистических исследований в указанной области.

Ключевые слова: термин, терминологическая система, унификация, правовая терминология, юридический термин, упорядочение терминологии, этапы унификации, функции

LEGAL TERMINOLOGY AND ITS ORDERING PROBLEMS

S. O. Shestakova

Abstract. *In the given article the problem of unification and standardization of the legal terminology in the modern Ukrainian language is considered. The topicality of the article is due to the lively interest to lexical, grammatical and pragmatic aspects of studying the Ukrainian legal terminology. The goal of the article is in the analysis and rating of legal terminology in the Ukrainian language unification criteria, and also in making an algorithm of the legal terminology unification and in determination the main functions of the legal terminology unification. In the article the main recent researches are analyzed which were dedicated to the unification and standardization of modern legal terminology in the Ukrainian language. It was pointed that the problem of the insufficient research of legal language consists in the problem that the domestic legislators use the legal terminology not in full measures and the linguists not enough investigate the problems of the legal language as the peculiar functional style of the literary language.*

It was found out that the legal terminology unification is the totality of acceptances and means which were focused on getting legal terminology unity, its uniqueness and for the prevention synonyms, contradictions and discrepancies in meaning and writing the terms.

Also two stages of the Ukrainian legal terminology unification were distinguished. On the preparatory stage the terminology selection which is subjects to be unified is occurred. As a rule the selection is got after analysis of actual regulatory legal acts. During the second stage is necessary to make an accounting of all Ukrainian denotations of the certain legal reality. The important point is the elimination of archaisms and some lexical units which are out of the normative language base especially slang, argot, vulgarisms, etc. On the last, final stage of the Ukrainian legal terminology unification we analyze the terms which are the rest in the selection from the point of their stability of using in legislative and regulatory legal acts.

The main functions of legal terminology unification were distinguished, in particular, cognitive, practical, ideological, communicative, prognostic, regulative, control, preventive.

It was identified that the unification of abbreviation needs more thoroughly work because to get integrity in this sphere is harder, in any language system different legal reality can be response to different abbreviations. Such steady reductions are necessary to study as a part of legal terminology which is also to be unified.

It was proved that the result of any unification is making a consistent system of regulatory legal terminology which will keep in right order all legal terms which are used in legislation on the current stage and will help to organize to harmonize using this or that legal and legislative realities in present day life.

It is noted that the perspective of further researches in this question consists in the analysis of developing the linguistic investigations in the sphere of legal terminology and also in possibilities of using received results during studying lexicology, grammar, pragmatics of the modern Ukrainian language.

Keywords: *term, terminological system, harmonization, legal terminology, legal term, streamlining terminology, the stages of the unification function*

**ПІДГОТОВКА АГРАРНИХ ЖУРНАЛІСТІВ:
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАВДАННЯ**

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
orcid.org/ 0000-0001-8589-4995

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olena.balalaeva@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-2675-5554

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, зумовлену потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих журналістах нової формації, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, мають креативне мислення, мотивовані до сталого професійного розвитку, здатні коректно та об'єктивно опрацьовувати, інтерпретувати і поширювати інформацію про події, проблеми, тенденції розвитку сільського господарства в Україні та за кордоном. На засадах компетентнісного підходу розкрито змістові аспекти підготовки журналістів у НУБіП, окреслено її специфіку, перспективи та завдання.

Ключові слова: журналістика, спеціальність, стандарт вищої освіти, професійний стандарт, компетентність

Актуальність. Зміцнення позицій України як незалежної держави у світовому співтоваристві потребує її широкої інформаційної присутності в різних регіонах світу, створення належного кадрового потенціалу для забезпечення відповідної діяльності. В умовах інтеграції України до світової спільноти актуалізується потреба суспільства у висококваліфікованих журналістах, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, адже на світових теренах Україна позиціонується передусім як потужна аграрна держава.

Сучасні науковці наголошують, що сьогодні гостро постає необхідність підготовки не просто висококваліфікованого фахівця, який має сформовані професійні знання, уміння та навички, але високоосвіченої людини, патріота своєї Батьківщини, гуманіста (людини толерантної, яка з повагою ставиться до інших людей, незалежно від їхніх поглядів, національності, мови, релігійних переконань) [13, с. 327].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальна проблема підготовки кваліфікованих кадрів для аграрної журналістики неодноразово порушувалася сучасними дослідниками та експертами.

За словами І. Слободяника, аграрна журналістика перебуває на стику двох професій – аграрної економіки та журналістики. І сьогодні існує величезна

потреба в якісних журналістських матеріалах, які б сприймалися не тільки широким загалом, але й професіоналами, які працюють в аграрній галузі [1].

Головний редактор журналу «Агробізнес-Україна» Ю. Михайлов звертає увагу на те, що Україна – це єдина потужна аграрна держава, в якій немає підготовки аграрних журналістів [7]. Ю. Михайлов підкреслює, що в нас жоден вищий навчальний заклад не готує аграрних журналістів. У найкращому разі в аграрну журналістику йдуть випускники факультетів журналістики університетів. Вони чудово розуміються на журналістських технологіях (як взяти інтерв'ю, як підготувати репортаж тощо), але не обізнані із сільським господарством. Другий шлях в аграрну журналістику – перекваліфікація фахівця (агронома, ветеринара тощо) у журналіста. Позитивним тут є знання предмету, а от недоліком – брак журналістської майстерності. Третій шлях – прихід в аграрну журналістику людей, які до сільського господарства або журналістики взагалі не причетні [4].

Звертає увагу на цю проблему і Р. Корінець, президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, член Міжнародної спілки аграрних журналістів, за словами якого: «У нас немає системи підготовки аграрних журналістів. У багатьох країнах аграрна журналістика викладається окремо в університетах, тому що аграрна галузь багатогранна і потрібно знати не лише, як писати правильно з точки зору журналістики, а знати ще й специфіку і предмет. Дуже б хотілося, щоб в наших університетах була аграрна журналістика як окремий напрям» [7].

Мета статті – окреслити перспективи та завдання підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

У дослідженні застосовано такі **методи**: аналіз наукових та нормативних джерел, узагальнення, систематизація.

Результати. За словами В.Різуна, на «навчальні заклади, що готують інформаційну еліту, лягає велика відповідальність... Але якщо відповідальність педагогів за своїх вихованців можна пом'якшити за рахунок впливу на виховання зовнішніх чинників, то до рівня освіти не повинно бути ніяких поступок: освіта завжди має прагнути до відображення на рівні свого змісту реального стану речей в галузі» [9].

Належна підготовка фахівців у галузі журналістики, які здатні кваліфіковано аналізувати та висвітлювати інформацію про навколишнє природне середовище, використання біоресурсів наземних і водних екосистем, запровадження новітніх природоохоронних біотехнологій, здійснення контролю за дотриманням стандартів, якістю і безпекою сільськогосподарської продукції може здійснюватися в спеціалізованих аграрних університетах, серед яких Національний університет біоресурсів і природокористування України є одним із провідних. НУБіП концентрує зусилля на науковому забезпеченні ефективного розвитку аграрного сектору, галузей наук про життя, підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної освіти, інтеграції системи української освіти в єдиний європейський освітній простір, має необхідний досвід підготовки фахівців філологічних спеціальностей, зокрема перекладачів науково-технічної літератури та документації агробіологічного, лісогосподарського, екологічного спрямування, якості та безпеки продукції, ветсанекспертизи, агробізнесу, аграрної економіки тощо. Якісна підготовка фахівців забезпечується завдяки досвідченому професорсько-викладацькому колективу, сучасній матеріально-технічній базі, широкому застосуванню новітніх інформаційних технологій.

У вимірі Національного університету біоресурсів і природокористування України «як могутнього навчально-науково-виробничого комплексу дослідницького типу, категоричною відповіддю на виклики сьогодення має стати розвиток гуманітарної освіти, як важливої складової підготовки фахівців професій типу «людина-природа», «людина-людина» [13, с. 325]. Ця тенденція підкреслюється у працях багатьох сучасних дослідників, які зауважують, що зміни парадигми в аграрній освіті пов'язані з удосконаленням її гуманітарної складової, взаємопроникненням природних, технічних і суспільних наук [2, с. 261].

Тому з ініціативи колективу гуманітарно-педагогічного факультету на чолі з деканом В. Шинкаруком розпочато роботу з підготовки до відкриття в НУБіП спеціальності 061 «Журналістика».

На сучасному етапі нові стандарти вищої освіти для більшості спеціальностей мають статус проекту. Основою для розроблення освітньо-професійної програми, метою якої є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі журналістики шляхом опанування відповідними базовими та додатковими знаннями і навичками, здійснення наукових розвідок та отримання практично спрямованих результатів, слугував проект стандарту вищої освіти для підготовки бакалаврів спеціальності 061 «Журналістика» [11]. Як зазначається у проекті, теоретичний зміст предметної сфери навчання охоплює загальні знання про суспільство, види суспільної діяльності, політику, економіку, культуру, знання з теорії комунікації взагалі та масової зокрема, теорії діяльності в галузі спеціалізації, історії професійної діяльності, її методів і засобів, професійних стандартів [6].

Оскільки нові стандарти вищої освіти [3] базуються на компетентнісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe) [14], велику увагу в них надано чіткому визначенню загальних та спеціальних компетентностей, якими повинен оволодіти здобувач певного освітнього ступеня конкретної спеціальності.

До загальних належать універсальні компетентності, що не залежать від предметної сфери, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку [3]. Рекомендованим є вибір загальних компетентностей (від 5 до 15) з переліку проекту TUNING [14]. Бакалавр журналістики повинен оволодіти такими загальними компетентностями, як: здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях, спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, спілкуватися іноземною мовою, опановувати знання і розуміти предметну сферу та професійну діяльність, спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), діяти соціально відповідально та свідомо, поважати та цінувати культурне різноманіття, працювати в міжнародному контексті, засвоювати і реалізовувати наукові та культурні досягнення світової цивілізації, а також здатності до міжособистісної взаємодії, пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, використання інформаційних і комунікаційних технологій.

До спеціальних належать компетентності, що залежать від предметної сфери та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю; їх перелік (від 10 до 20) корелює з описом відповідного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій [3].

Бакалавр журналістики повинен оволодіти такими спеціальними компетентностями, як: здатність застосовувати знання зі сфери соціальних

комунікацій у професійній діяльності, орієнтуватися в тенденціях світової та вітчизняної журналістики, аналізувати їх в історичному контексті; формувати інформаційний контент; аналізувати, критично оцінювати, редагувати, готувати авторські матеріали для різних засобів масової інформації; користуватися широким спектром стилів і жанрів відповідно до потреб професії; застосовувати методологію наукових досліджень у галузі журналістики, коректно провадити журналістичнознавче дослідження; створювати та ефективно просувати інформаційний продукт; аналізувати та критично оцінювати медіапродукт на основі критеріїв та принципів медіакритики; коректно тлумачити та застосовувати норми чинного законодавства щодо регулювання мас-медійної діяльності, оцінювати правову захищеність власної діяльності; аналізувати технології комунікації щодо їхньої ефективності та обирати оптимальну модель у конкретній професійній ситуації; діяти на основі етичних міркувань, керуватися міжнародними журналістськими стандартами, принципами журналістської етики.

Важливим орієнтиром підготовки фахівців у галузі журналістики є також професійні стандарти, або «паспорти професій», які являють собою опис вимог роботодавця до певної професії та містять перелік знань, умінь і навичок, якими має володіти фахівець для виконання своїх посадових обов'язків. Цей документ є незамінною складовою для налагодження взаємодії між роботодавцями та системою освіти. Саме в професійному стандарті встановлюються критерії якості підготовки кадрів [6, с. 5].

У галузі журналістики нині розроблено лише два професійні стандарти: журналіста і редактора мультимедійних видань ЗМІ, що зумовлено реальними потребами сучасної журналістики. Адже, як зауважує В. Різун, перші десятиліття ХХІ ст. яскраво засвідчили, що журналістика як суспільний феномен надзвичайно швидко трансформується й при цьому активно використовує новітній технічний інструментарій. Новітні електронні ЗМІ мають такі колосальні можливості передачі будь-якої інформації до реципієнтів і здатні чинити на них такий вплив, що вже й самі поняття «медіа», «соціально-масова комунікація» набувають нового змісту та смислу. Сучасна журналістика – це перш за все якісно інший, модерний вид інформаційного простору, який вимагає від науковців не лише ґрунтовних теоретичних знань, але й добрих практичних умінь [10, с. 3].

У паспорті професії серед основних вимог, що їх висувують сучасні ЗМІ до журналіста, зазначено такі: мобільність, креативність, компетентність, здатність до аналітики та системного опрацювання матеріалу. Сучасний журналіст має володіти сучасним мультимедійним устаткуванням та програмами, вміти користуватися соціальними мережами [6, с. 6].

Заявою Національної ради соціальних досліджень (National Council for the Social Studies) декларується: «ми живемо в часи мультимедіа, коли більша частина інформації, яку люди отримують, надходить все менше з друкованих джерел, а все більше зі складних конструйованих візуальних образів, складних сукупностей звуків і численних медійних форматів. Епоха мультимедіа вимагає нових навичок задля доступу, аналізу, оцінювання, створення та розповсюдження меседжів у цифровому, глобальному, демократичному суспільстві» [12, с. 42].

Б. Потятиник, аналізуючи ієрархію мультимедійних форматів, найважливішим медіумом називає текст (доповнений графікою або фото) [8, с. 47]. Уміння працювати з текстом є вимогою, фіксованою й у професійному стандарті: «журналіст має створювати цікаві й доступні статті для широкого кола читачів, обирати яскраві заголовки і форму подання матеріалу. Професія журналіста також передбачає володіння нормами рідної мови, а також знання іноземних мов,

аби користуватися альтернативними джерелами інформації та розширювати власний кругозір. Ще одне завдання для професіонала в сфері журналістики – креативне. Він має додавати в матеріали свою особистість, підтримувати та винаходити інновації щодо подання матеріалу, мови, стилістики, цікавитися сучасними тенденціями в професії тощо» [6, с. 6].

У пункті 4.1.3 «Оперативне редагування тексту відповідно до мовних норм» паспорту професії зазначено, що «журналіст має узгоджувати матеріал зі стилістикою власного видання, своєчасно доставляти відредагований текст. Журналіст застосовує знання з граматики, орфографії, пунктуації, а також правильні термінологію, формат, стиль і композицію, вміє увиразнювати текст і користується документальними джерелами» [6, с. 10].

Тому велика увага у навчанні журналістів має надаватися мовній підготовці, що забезпечується курсами «Сучасна українська мова», «Техніка усного мовлення», «Культура ефірного мовлення», «Культура писемного мовлення», «Практична стилістика», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Латинська мова», «Літературне редагування», «Теорія твору і тексту», «Прецедентні тексти в кросмедійній комунікації» та ін.

У фокусі освітньо-професійної програми знаходиться підготовка кваліфікованого журналіста, озброєного не лише загальними фаховими, а й спеціальними знаннями й уміннями, здатного працювати в міжнародному контексті та сприяти формуванню позитивного іміджу держави в міжнародному інформаційному просторі. Майбутній фахівець повинен розумітися на особливостях аграрного дискурсу як тексту, створеного в результаті мовної діяльності представників аграрної спільноти у сукупності його екстралінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту, на загальних проблемах розвитку аграрного сектору та аграрної політики в Україні та світі, знати провідні українські та міжнародні ЗМІ, що спеціалізуються на аграрній проблематиці, провадити аналіз діяльності міжнародних інституцій і організацій аграрного профілю, створювати різножанрові матеріали з аграрної проблематики, а також цілісно розуміти тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної журналістики в історичному контексті, орієнтуватися в інформаційних потоках, що функціонують на території України, у професійній діяльності сприяти поширенню інформаційної присутності України у світі.

Зазначені вимоги становлять далеко не повний перелік орієнтирів, на які варто зважати у підготовці кадрів для сучасної журналістики. Узагальнити його можна словами відомого німецького журналіста Г. Носке, який аналізуючи питання, чого сьогодні потребує журналістика, стверджує: «Журналістика також потребує структури, постави, поваги та дистанції. Вона потребує особистостей... Журналіст, який займається виключно тим, що пише, фотографує, говорить або виходить в ефір, являє собою застарілу модель, що вже знята з виробництва» [5, с. 20-21].

Висновки та перспективи. Актуальність і доцільність підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України зумовлені потребами сучасного суспільства у висококваліфікованих журналістах, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, мають креативне мислення, мотивовані до сталого професійного розвитку, здатні коректно та об'єктивно опрацьовувати, інтерпретувати, поширювати інформацію про події, новини, проблеми й тенденції розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства в Україні та за кордоном. Підготовка журналістів є актуальним і

перспективним напрямом роботи університету загалом і гуманітарно-педагогічного факультету зокрема та потребує наукового обґрунтування теоретичних і практичних аспектів аграрної журналістики, розроблення належного науково-методичного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Аграрна журналістика «під прицілом» : вітання експертів до Дня журналіста [Електронний ресурс] // AgroPolit.com. – 2016. – Режим доступу : <https://agropolit.com/spetsproekty/117-agrarna-jurnalistika-pid-pritsilom--vitannya-ekspertiv-do-dnya-jurnalista>.

2. Костриця, Н. М. Гуманітаризація аграрної освіти в контексті освітніх змін [Текст] / Н. М. Костриця // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 256 – 262.

3. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Електронний ресурс] / [уклад.: І. Балуба та ін.] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – 2016. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555->.

4. Михайлов, Ю. Підвищення кваліфікації аграрних журналістів [Електронний ресурс] / Ю. Михайлов // Пропозиція. – 2008. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/ua/pidvishchennya-kvalifikaciyi-agrarnih-zhurnalistiv>.

5. Носке, Г. Журналістика: що треба знати та вміти : книжка для читання та підручник [Текст] / Г. Носке. – К. : Академія вільної преси, 2017. – 312 с.

6. Паспорт професії «Журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації». Професійний стандарт: скорочена версія [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist_multimediynih_vidan.pdf.

7. Поздравляем аграрных журналистов с профессиональным праздником! [Електронний ресурс] / підгот. Н. Ключникова // AgroNews. – 2015. – Режим доступу : <http://agronews.ua/node/54269>.

8. Потятиник, Б. Інтернет-журналістика : навч. посіб. [Текст] / Б. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2010. – 244 с.

9. Різун, В. Журналістська освіта в Україні [Електронний ресурс] / В. Різун // Українське журналістознавство. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 43–48. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>.

10. Різун, В. В. Модерна журналістика потребує нової науки про неї / В. В. Різун // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різун ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – Т. 56. – С. 3.

11. Стандарт вищої освіти України з підготовки бакалаврів за спеціальністю 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика» : проект [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – 2016. Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>.

12. Шейбе, С. Медіаграмотність. Критичне мислення у медійному світі : підручник [Текст] / С. Шейбе, Ф. Рогоу / Перекл. з англ. С. Дьома ; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К. : Академія вільної преси, 2017. – 319 с.

13. Шинкарук, В. Д. Пріоритети роботи гуманітарно-педагогічного факультету у системі професійної підготовки фахівців НУБіП України / В. Д. Шинкарук [Текст] // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2015. – Вип. 1 (64). – С. 324–335.

14. Universities' contribution to the Bologna Process. An introduction [Електронний ресурс] / Ed. by Ju. Gonzalez, R. Wagenaar // Tuning Educational Structures in Europe. – 2008. – Режим доступу : <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.

References

1. Ahrarna zhurnalistyka «pid prysilom»: vitannia ekspertiv do Dnia zhurnalista [Agricultural journalism "under the gun": experts greetings to the Journalist Day]. (2016). AgroPolit.com. – access modes: <https://agropolit.com/spetsproekty/117-agrarna-jurnalistika-pid-pritsilom--vitannya-ekspertiv-do-dnya-jurnalista>.

2. Kostyrsia, N. (2009). Humanitaryzatsiia ahrarnoi osvity v konteksti osvitnikh zmin [Humanitarization of agricultural education in the context of educational change]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna (Herald of Lviv University. Pedagogical Series). Vyp. 25(1), 256–262.

3. Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Guidelines on the development of higher education standards]. (2016). Ofitsiyni veb-sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – access modes: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555->.

4. Mykhailov, Iu. (2008). Pidvyshchennia kvalifikatsii ahrarnykh zhurnalistiv [Advanced training of agricultural journalists]. Propozytsiia (Proposition). – access modes: <http://propozitsiya.com/ua/pidvyshchennia-kvalifikatsii-agrarnih-zhurnalistiv>.

5. Noscke, H. (2017). Zhurnalistyka: shcho treba znaty ta vmity : knyzhka dlia chytannia ta pidruchnyk [Journalism: What you need to know and be able to do]. Kyiv: Akademiia vilnoi presy, 319.

6. Pasport profesii «Zhurnalist multymediinykh vydan zasobiv masovoi informatsii». Profesiyni standart: skorochena versiia [Passport of profession "Journalist of media editions". Professional standard : abridged version]. (2013). – access modes: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist_multymediynih_vidan.pdf.

7. Pozdravljaem agrarnykh zhurnalistov s professional'nym prazdnikom! [Congratulations to agricultural journalists on their professional holiday]. (2015). pidhot. N. Kliuchnykova. (2015). AgroNews. – access modes: <http://agronews.ua/node/54269>.

8. Potiatynyk, B. (2010). Internet-zhurnalistyka [Online journalism]. Lviv: PAIS, 244.

9. Rizun, V. (2001). Zhurnalistyska osvita v Ukraini [Journalism education in Ukraine]. Ukrainske zhurnalistykoznavstvo (Ukrainian Journalistic Science). Vyp. 2, 43–48. – access modes: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>.

10. Rizun, V. V. (2014). Moderna zhurnalistyka potrebuie novoi nauky pro nei [Modern journalism needs a new science of it]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky (Scientific Notes of the Institute of Journalism) / Ed. by V. V. Rizun. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. Vol. 56, 3.

11. Standart vyshchoi osvity Ukrainy z pidhotovky bakalavriv za spetsialnistiu 061 «Zhurnalistyka» haluzi znan 06 «Zhurnalistyka»: proekt [Standard of Higher Education of Ukraine for training bachelors specialty 061 "Journalism" area of expertise 06 "Journalism": project] (2016). Ofitsiyni veb-sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – access modes: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>.

12. Scheibe, C., Rogow, F. (2017). Mediahramotnist. Krytychne myslennia u mediinomu sviti [Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World]. Kyiv: Akademiia vilnoi presy, 319.

13. Shynkaruk, V. D. (2015). *Priorytety roboty humanitarno-pedahohichnoho fakultetu u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv NUBiP Ukrainy* [Priorities of work of faculty of humanities and pedagogy in the system of professional training of specialists in NULES of Ukraine]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* (Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice). Vyp. 1 (64), 324–335.

14. Universities' contribution to the Bologna Process. An introduction. (2008). Ed. by Ju. Gonzalez, R. Wagenaar. *Tuning Educational Structures in Europe*. – access modes: <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.

ПОДГОТОВКА АГРАРНЫХ ЖУРНАЛИСТОВ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ЗАДАЧИ

В. Д. Шинкарук, О. Ю. Балалаева

Аннотация. В статье обоснована целесообразность подготовки специалистов по специальности «Журналистика» в Национальном университете биоресурсов и природопользования Украины, обусловленная потребностью современного общества в высококвалифицированных журналистах новой формации, обладающих высокой гуманитарной культурой и специальными знаниями в области аграрных наук, имеющих креативное мышление, мотивированных к устойчивому профессиональному развитию, способных корректно и объективно обрабатывать, интерпретировать и распространять информацию о событиях, проблемах, тенденциях развития сельского хозяйства в Украине и за рубежом. На основе компетентностного подхода раскрыты содержательные аспекты подготовки журналистов в НУБиП, определены ее специфика, перспективы и задачи.

Ключевые слова: журналистика, специальность, стандарт высшего образования, профессиональный стандарт, компетентность

TRAINING OF AGRARIAN JOURNALISTS: PROSPECTS AND GOALS

V. D. Shynkaruk, O. Yu. Balalaieva

Abstract. Strengthening the position of Ukraine as an independent state in the world community requires its broad information presence in different regions of the world, creating adequate human resources to ensure relevant activities. Under conditions of Ukraine's integration into the world community a society needs for highly qualified journalists who have special knowledge in the field of agricultural sciences are actualized, because Ukraine is positioned as powerful agrarian state in the world.

The purpose of the article is to describe the prospects and goals of training specialists in the specialty "Journalism" at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Bachelor of Journalism should master both general competences (capacity for applying knowledge in practice, grounding of basic knowledge of the profession, oral and written communication in native language, knowledge of foreign language, appreciation of diversity and multiculturalism, interpersonal skills etc.) and specific ones (to know trends in global and native journalism, capacity for analyze them in historical context; to form information content; to create and promote effective information products; to analyze, critically evaluate, edit, prepare material for different media; to use a wide range of styles and genres in accordance with the requirements of the profession; to apply the methodology of research in the field of journalism etc.).

The opening of new specialty "Journalism" at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine is determined by needs of contemporary society for qualified journalists who have a high humanitarian culture, special knowledge in the field

of agricultural sciences and creative thinking, are motivated to sustainable professional development, able to correctly and objectively analyze, interpret and disseminate information about current events, issues, trends in the development of agriculture in Ukraine and abroad.

Keywords: *journalism, specialty, higher education standard, professional standard, competence*

УДК 658.1.1 : 811.11

ADVERTISING IN THE MASS CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIAN SOCIETY

L. A. DYADECHKO, senior lecturer,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: luda_dyadechko@mail.ru

orcid.org/ 0000-0002-6936-3833

Abstract. *This scientific article presents the data obtained as a result of socio-linguistic studies, which were directed on the determination of the peculiarities dealing with advertisement influence on verbal tastes of the modern Ukrainian society communicants. The trends, which have been formed in the senses of the Ukrainian speech carriers under the influence of the advertisement, are revealed. The conclusions are made as follows: at the early of the XXI – st century the advertisement has become a loaded indicator of social processes occurred in the modern society and national communicative culture component.*

Keywords: *advertising, advertising texts, verbal tastes, psychological impact, mass consciousness*

Introduction. Nowadays, advertisements are considered to be a part of the national culture which reflect country's economic development, as well as consciousness and valuable orientation point of native consumers. It should be mentioned that at the end of the XX-th century linguists mainly showed their attention to investigation of advertisement text content. Modern researchers do extremely require scientific research work dealing with pragmatic peculiarities of an advertisement. The necessity of this scientific work is caused by the fact that any advertisement is usually developed for common people, and it's a new reality for the Ukrainian society. It also affects man's behavior, and helps form new ideals and change the concept of the world.

Linguistic analysts, sociologists, psychologists, and philosophers actively study various advertisement aspects and advertisement texts: the phenomenon of advertisement was studied by such famous foreign scientists as I. Arens, K. Bove, A. Deyan, D. Ogilvy, R. Riwez, K. Rotzolla; The advertisement and its socio-cultural aspect was investigated by such Western researchers in the sphere of sociology as J. Bodriyar, A. Mol, G. Huber; Ukrainian sociologists and professionals in the sphere of culture such as N. M. Lisitsa, O. Yu. Olenina, N. S. Udrys; Ukrainian advertisement texts and its psycholinguistic aspects were investigated by T. Yu. Kovalevska, A. V. Kovalevska, S. V. Formanova; its cultural aspects were introduced by L. Khavkina; advertisement discourse was performed by V. L. Musikant, E. V. Romat, O. A. Semenyuk, I. A. Morozova, Yu. S. Bernadska, O. V. Balakinskii, R. I. Mokshentsev,